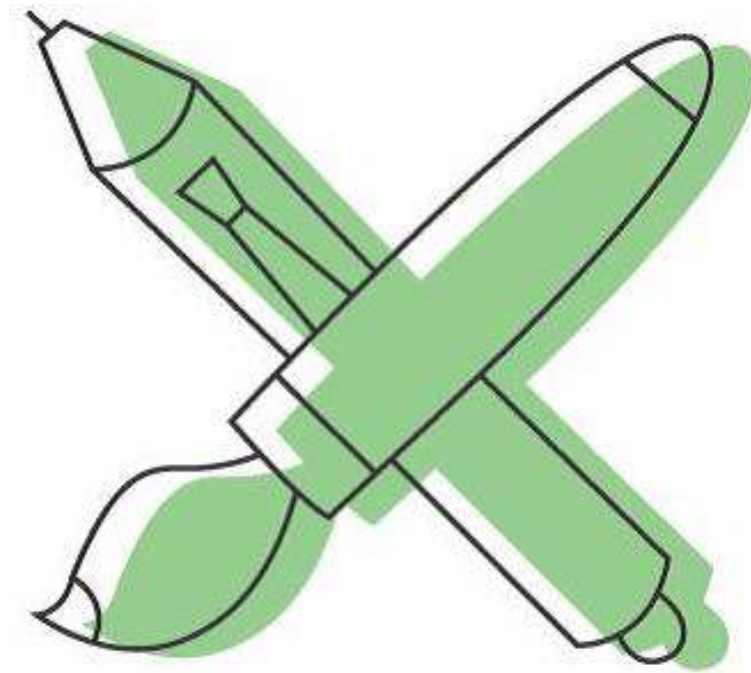

KAEDI YA MOKGWATSAMAIISO O O GAISANG WA BOTAKIPONO MO AFORIKABORWA

E KOPILWE SEMMUSO LE LEFAPHA LA BOTAKI & SETSO

arts & culture
Department
Arts and Culture
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

VANSA
VISUAL ARTS NETWORK
OF SOUTH AFRICA

Visual Arts Network of South Africa

2 Transwerke Building, Constitution Hill

2 Sam Hancock Street

Johannesburg

South Africa

www.vansa.co.za

Kaedi ya Mokgwatsamaiso o o Gaisang wa Botakipono mo Aforikaborwa, 2016

E kopilwe semmuso ke Lefapha la Botaki le Setso la Aforikaborwa

Research and Content Development: Visual Arts Network of South Africa

Setlhopha sa Tlhotlhomiso:

Mika Conradie

Kgomotso le Roux

Molemo Moiloa

Moakanyetso le thulaganyo: 2B Design

Motseleganyi wa khopi: Jill Weintraub

Tiriso e e lekanyeditsweng mo tlase ga laesense ya boithamededi jo bo nang le tetlokhopi

I. KETAPELE YA MORULAGANYI

II. LENANEFOKO

1. MATSENO

2. BONNETE JO MELAWANATHEO YA MOKGWATSAMAISO O O GAISANG E DIRANG MO GO JONE: THUSO E E TLHAKANETSWENG

3. MAFELOTIRELO LE MEDIRO E E SA ITIRELENG LOTSENO KGOTSA DIPOELO

3.1 MEFUTA YA MAFELOTIRELO LE MEDIRO E E SA ITIRELENG LOTSENO KGOTSA DIPOELO

3.2 DIKATLANEGISO TSA MOKGWATSAMAISO O O GAISANG TSA DIPONTSHO TSE DI TLHOKOMETSWENG LE MEDIRO/MELETLO

3.3 MEDIRO YA BODITŠHABATŠHABA

3.4 NEELOTŠHONO YA GO DIRA BOTAKI

3.5 DIPHASALATSO

3.6 DIKHOMIŠINI TSA BAAGI

3.7 DIKGAISANO, DIKABO LE DIKGELE

3.8 DIWEKEŠOPO LE DITLELASE TSE DI RUTIWANG KE MOITSEANAPE

4 MEDIRO LE MAFELOTIRELO A KGWEBO

4.1 MEFUTA YA MEDIRO LE MAFELOTIRELO A KGWEBO

4.2 DIPHOLISI

4.3 BOEMEDI JO BO TLETSENG JWA PHAPOSIPONTSHO

4.4 DIPONTSHO TSA MOTAKI A LE NOSI KGOTSA TSE DI SA BOELEDIWENG LE MEDIRO

4.5 MAREKISETSE A THEKISONTSI

4.6 GO REKISA MO INTHANETENG

4.7 THOMELO

4.8 DIPONTSHO LE DITSHUPO

4.9 BAEMEDI/BAGAKOLODI BA BOTAKI

4.10 BADIRI BA TIRO YA BOTAKI BA BA REKISANG DILWANA TSA BOTAKI

4.11 BAKGOBOKANYI BA PORAEFETE LE DIKOPO TSA SEMMUSO TSA GO DIRA TIRO YA BOTAKI

4.12 DISETUDIO

4.13 DIFANTISI

5 GO RULAGANYA, MEKGATLHO LE DITLHOPHA TSA BATAKI BA BA DIRISANANG MMOGO

5.1 DIKGWEBO, MEKGATLHO LE DITLHOPHA TSE DI SA ITIRELENG LOTSENO KGOTSA DIPOELO

5.2 DITŠHELETE

6 PAPATSO LE DIDIRISWA TSA BOTAKI

6.1 PAPATSO YA MODIRO LE LEFELOTIRELO

6.2 DIDIRISWA TSA BOTAKI

7 DITSHWANELO TSA MODIRI WA TIRO YA BOTAKI (MOKWADI)

7.1 DITSHWANELO TSA TSHIRELETSO YA TETLOKHOPI

7.2 TETLOKHOPI LE IP

7.3 TSHWANELO YA THEKISO-GAPE

7.4 KGOLOLESEGO YA TLHAGISOMAIKUTLO

DITSHUPETSO LE TSHEGETSO

DITEBOGO

PUISO GO YA PELE

I. KETAPELE YA MORULAGANYI

Kaedi ya Mokgwatsamaiso o o Gaisang wa Botakipono mo Aforikaborwa e dirilwe ka ntlha ya tlhokego ya go aroganya le go tlhabolola mekgwatsamaiso ya intaseteri e e ka tshegetsang dikamano tse di itekanetseng le tse di supang maitseo le dikamano fa gare ga badiri ba tiro ya botaki mo intasetering. Dikaedi tse di phasaladitsweng mo teng mo di neela badiri ba tiro ya botaki tšhono ya go lemoga pharologano fa gare ga ditlwaelo tsa ga jaana tsa mokgwatsamaiso mo Aforikaborwa le melawana e e sa gobeleteng e batsayakarolo botlhe ba tshwanetseng go solofela go e fitlhelela ka go dira le go dirisana mmogo. Mo lebakeng le kaedi e neela melawanatseo e badiri botlhe ba ka e bonang e le mosola mo go simololeng dikamano tse di sa gobeleteng le ditirisano, segolo bogolo mo go samaganeng le maemo a a ka nnang a feleletsa a tlhodile go sa lekalekane ga dithata fa gare ga batho/ditseo tse di amegang.

Melawanatseo e e tlametsweng mo kaeding e e latela thutopatlisiso ya kgonagalo e e dirilweng ke Neteweke ya Botakipono ya Aforikaborwa ka 2014 e e dirileng gore go nne le tlhokego ya go tlhama le dikgonagalo tsa go tlhama melawana ya mokgwatsamaiso o o gaisang. Ka setlhogo se se reng '*A Shared Practice*', thutopatlisiso e ne e tshegetsa diphithelelo tsa dipegelo tse di fetileng le go sekaseka diphatlha mo thulaganyong ya dikamano tsa mo bathong ba e leng karolo ya botakipono ba Aforikaborwa. '*A Shared Practice*' e senotse gore le fa lephata le le lennye e bile le sa tlhomama, botlhe ba ba dirang mo go lone ba batla go tswela go itshedisa le go gola, le gore kwa bofelong go tswela go itshedisa ga motho ka nosi go ikaegile ka kgolo le go tswela go nna teng ga lephata lotlhe la botakipono. Thutopatlisiso e senotse mefutafuta yotlhe ya go tlhoka tlhomamo mo go itemogelwang mo lephateng, le go sa lekalekane mo go golo go go leng teng fa gare ga badiri ba tiro ya botaki malebana le go fitlhelela kgakololo e e utlwalang ka ga gore ba ka rurifatsa jang ditshwanelo tse di rileng tse di ka thibelang kgonagalo ya koafalo ya ditšhelete le ya bokgoni jwa botaki go ya pele. Katlanegiso e kgolo e e tlhagileng go tswa mo thutopatlisisong e nnile go tlhamiwa ga tokomane e e tlhalosang ka botlalo melawanaitsholo le melawana malebana le mokgwa wa tiro le dikamano, tse di ka dirang gore kitso ya intaseteri, dikaedi le ditsamaiso tsa motheo di fitlhelesege mo mefutafuteng e mentsi ya badiri ba tiro ya botaki ka nako epe mo ditirong tsa bone.

Mo kaeding e, go tlhotlhomisitswe le go rerisanwa ka dikao tsa boditšhabatšhaba tse di dirilweng ke NAVA (Australia) le CARFAC (Canada). Go etsiswa mokgwatsamaiso o o gaisang wa boditšhabatšhaba, mme fela go dirwa jalo ka kakanyetso e kgolo ya dipharologantshe tse di kgethegileng le mefutafuta ya mokgwatsamaiso mo seemong sa Aforikaborwa. Jaaka mo melawaneng e ya maitsholo ya boditšhabatšhaba, melawanatseo le mekgwatsamaiso e e tlhalositsweng mo Kaeding ya Mokgwatsamaiso o o Gaisang ya Botakipono mo Aforikaborwa ke ya boithaopo mme e beilwe gore e tsamaelane le gore motho 'a ka', mo boemong jwa gore 'o tshwanetse', kwa ntle ga dikarolo tseo tse di setseng di beetswe molao (tse di jaaka lekgetho, tetlokhopi, pholo le pabalesego, tekatekano ya bathapiwa le ditshwanelo tsa badiri). Le fa dikaedi tse di tlhamilweng ka kakaretso di sa tlame semolao, kaedi ya mokgwatsamaiso o o gaisang e mosola mo go tlhomeng motheo wa tlhamo ya pholisi le peomolao e e tshegetsang tswelole ya paka e telele ya mokgwatsamaiso mo lephateng. Ke go re, lephata le tla nna mo maemong a a tiileng thata a go ngoka puso le go tlhotlheletsa pholisi le tlhamo ya peomolao e e nang le tshegetso le thuso, go tswa mo motheong wa kaedi e e dirang mokgwatsamaiso wa maitseo go nna wa semmuso fa gare ga batho/ditseo tse di amegang mo lephateng.

Nngwe ya dipoifo tse re kopaneng le tsone fa re dira kaedi e ne e le e taolo ya mokgwatsamaiso wa bokgoni jwa botaki. Kaedi e ga e bolelele bataki le badiri ba tiro ya botaki gore ke eng se se bopang ntlhakgolo e e amogelesegang ya tiro ya bone, e bile ga e laolele gore badiri ba tiro ya botaki ba tshwanetse go dira jang tiro ya bone ka tsela ya botaki kgotsa go ikaegile ka megopolo ya bone. Le fa kaedi e e tshegetsa ditekanyetso tse di rileng ka ga kgololesego ya botaki (tse di jaaka go gasamisa puo ya letlhoo le kgethololo jaaka go tlhalositswe ka botlalo ke Molaotheo wa Aforikaborwa), maikaelelo a tokomane e ke go tlamela dikatlanegiso tse di tlhalosang melawana ya magareng e badiri ba tiro ya botaki ba tshwanetseng go dumelana mmogo ka yone. Ka jalo, kaedi e e dira pharologano fa gare ga mokgwatsamaiso wa porofesenale, le ditlwaelo le melawana e e tlwaelegileng mo go simololeng dikamano

tse di utlwalang tsa kgwebo le dikamano fa gare ga badiri. Se e nnile pharologano e e boima go e dira, mme barulaganyi ba tokomane e ba tswetse go batla kaedi ya mokgwatsamaiso o o gaisang e e tshitshinyang molawana wa intaseteri le e e atlanegisang melawanaitsholo le maemo a phitlhelelo a badiri ba tiro ya botaki ba ka lekanyetsang maemo a bone le maitemogelo a bone fa ba tseno mo dikamanong, mo botsalanong le mo dithulaganyong mo lekalaneng. Ga e ikaelele go nna bukana ya tshedimosetso ya mokgwatsamaiso wa porofesionale e e diretsweng go tlhalosa ka botlalo gore motho 'a dire jang'.

Melawanatheo e e tlhagisitsweng mo kaeding e e tsaya tsia pharologantsho ya karolo e e kgethegileng ya botakipono jwa Aforikaborwa, go akaretsa seemo sa tlhabololo ya mafaratlhatlha le go phatlaladiwa ga metswedithuso. Karolo ya botlhokwa e e tshwenyang e amana le go baya dikatlanegiso tse di rileng tsa tuelo ya bataki. Le mororo se sa laolele – le go efoga disejule tse di rileng le palogotlhe ya madi – sebaleledi sa ledituelo se ikaelele go thusa badiri go tlhalosa bolengpalo jwa ditšhelete jwa tiro ya bone. Go solofelwa gore mo seemong sa go sa nne le ledituelo le le laoletsweng la intaseteri ya botakipono, le fa go na le go sa tlhomama ga kabelo ya matlole, badiri botlhe ba tiro ya botaki, go sa re sepe gore a ke bataki, batlhokamedi ba dilwana tsa botaki, mediro, mafelotirelo kgotsa barulaganyi, ba ka iponela mosola mo seteng ya dikatlanegiso tsa ledituelo tse di leng teng jaaka tshupetso mo bathong/ditheo tsotlhe tse di amegang. Ka go maatlafatsa badiri ba tiro ya botakipono go buisanela madituelo re solofela go rotloetsa batsamaisi ba modiro le ba lefelo le barulaganyi go tsaya madituelo a badiri ba tiro ya botaki jaaka ntlhapele fa ba lekola mekgwatsamaiso ya bone ya go dira tekanyetsokabo.

Dikaedi tse di mo bukaneng e di tshitshinya dikao tse di tlhotlheletsang dikamano fa gare ga badiri ba tiro ya botaki le mediro le mafelotirelo a a dirang mo intasetering ya botakipono ya Aforikaborwa. Re solofela gore kaedi e e tla rotloetsa le go phaphamisang batho/ditheo tsotlhe tse di amegang go dira gore go nne le intaseteri e e sa gobeleteng, e e fitlhelesegang le e e maatlafetseng.

II. LENANEFOKO

Mokgwatsamaiso o o Gaisang

Mokgwatsamaiso o o gaisang ke setlhopha sa dikaedi, melawanatheo kgotsa mekgwa e e dirang e, ka maitemogelo le tlhotlhomiso, e tlamelang melawana e e sa gobelegeng le ya maitsholo a maitseo e intaseteri e ka dirang ka yone.

Konteraka/Tumelano e e kwadilweng

Tumelano epe e e kwadilweng e e ikaelelang go nna e e gapelesegang go obamelwa ka molao. Mo tlase ga molao wa Aforikaborwa tumelano epe e e kwadilweng kgotsa ya molomo (go akaretsa imeile kgotsa ditumelano tse dingwe tse di nang le ketsaetsego) e ka nna ya gapelesega gore e obamelwe ka molao. Dikaedi di lebelela segolo bogolo dikonteraka le ditumelano tse di kwadilweng segolo bogolo ka ntlha ya gore go bonolo go batla tshedimosetso mo go tsone, di na le ditshupetso, mme ka jalo di kgona go bontsha bonnete.

Modiro

Tiragalo epe e e rulagantsweng ya botlhe kgotsa ya loago e e akaretsang go dirwa le/kgotsa tebelelo ya dilwana tsa botaki le/kgotsa go dira le badiri ba tiro ya botaki, go ba neela konteraka kgotsa go ba kopa semmuso go dira tiro ya botaki (jaaka ba tlhalositswe mo tlase ga 'Modiri wa tiro ya botaki'). Se se akaretsa dikgaisano, dipontsho (pulo le ka nako ya tsone), dipontsho tsa mo phaposipontshong, meletlo, le malatsi a baagi botlhe ba rotloediwang go tla go bona dilwana tsa botaki. Go tsewa gore mediro ke ya paka e e tlhomameng (k.g.r. e simolola ka letlha le le rileng mme e khutla ka letlha le le rileng) le fa e le gore e a ipoapoeletsa (e e jaaka moletlo wa ngwaga le ngwaga). Mo mabakeng mangwe, mediro e ka tsamaisiwa ke mafelotirelo (sk. mokgatlho o o tsamaisang moletlo), mme mo mabakeng a mangwe mediro e ka direga ka ponyo ya leitlho e sa lebelelwa kgotsa gangwe fela le go rulaganngwa ke motho ka nosi kgotsa setlhopha sa nakwana sa batho ka nosi.

Madituelo

Tuelo e e duelwang modiri wa tiro ya botaki kgotsa modiro kgotsa lefelotirelo ka thefosanelo ya kgakololo kgotsa ditirelo. Gantsi ledituelo le bewa go ya ka maitemogelo a modiri wa tiro ya botaki le/kgotsa tiro e e akarediawang mo go tlameleng tirelo e e rebotsweng.

Kabelotlotlomatso

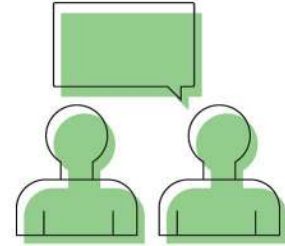
Tuelo ya magareng e e duelwang modiri wa tiro ya botaki yo o kopilweng go dira ka maemo a gagwe a porofesenale. Kabelotlotlomatso ga e tsewe jaaka ledituelo, mme e duelwa jaaka malebogo a boleng jwa tiro ya boithlhamedi ya modiri wa tiro ya botaki, tiro le nako (sk. motaki a ka duelwa kabelotlotlomatso a duelelwa go nna molekanyetsi wa moeng mo phaneleng ya baagi, go farologana le ledituelo le le duelwang ka thefosanelo ya selwana sa botaki se motaki a kopilweng semmuso go se dira).

Modiri wa tiro ya botaki

Batho ba ba ikwadisa mo lephateng kgotsa lekalana la botakipono. Se se akaretsa bataki, batlhokomedi ba dilwana tsa botaki, batsamaisi ba diporojeke, batsamaisi le barulaganyi, bakwadi ba botakipono le batshwayadiphoso (basekaseki), baemedi ba tsa botaki, bafantisi, beng ba phaposipontsho le batsamaisi.

Lefelotirelo

Mokgatlho ope, setlamo, kgwebo, setudio, lefelo la baagi, le le kwadisitsweng semmuso kgotsa le sa kwadisiwa semmuso, le le dirang tiro ya go kopa bataki semmuso go dira tiro ya botaki kgotsa go dira porojeke epe e e leng ya botaki e e akaretsang badiri ba tiro ya botaki (jaaka ba tlhalositswe mo tlase ga 'Modiri wa tiro ya botaki'). Lefoko lefelotirelo ga le reye totatota lefelo le le bonwang ka matlho mme tota le raya go tlhamiwa ga setheo sengwe sa paka e telelenyana se se dirang diporojeke, dipontsho, diwekešopo kgotsa tiragatso e nngwe (go sa tshwane le mokgwa wa paka e e tlhomameng wa moletlo).

1. MATSENO

Botakipono ke lephata le le tlhotlhelediwang ke dikamano. Bataki, batlhokomedi ba dilwana tsa botaki, badiri ba mo diphaposipontshong, batlhomi, batsamaisi le badiri ba bangwe ba bantsi ba tiro ya botaki botlhe ba na le bokgoni jo bo farologaneng jo bo nang le seabe jwa go dira gore lephata la botakipono e nne lefelo le le tletseng matlhagatlhaga. Mo mabakeng otlhe, bokgoni jo bo tlhoka bokgoni jwa ba bangwe gore bo dire – re a amana. Badiri ba diphaposipontsho ba tlhoka bataki ba ba tlhokang mafelotirelo a a ikemetseng a botaki mme one a tlhoka dimusiamo tse di tlhokang batsamaisi ba ba tlhokang batlhomi ba ba tlhokang bataki le ka tsela e nngwe. Batho botlhe ba ba farologaneng ba ba beeditse mmogo mo kgolong, mo thatafatsong le tlhabololo ya botakipono ka ntlha ya gore rotlhe re batla e bile re tlhoka gore bo tsewelele le go atlega.

Maikaelelo a kaedi e ke go nolofatsa dikamano tse di tiileng, tse di itekanetseng le tse di sa gobeleteng mo botakiponong, e le go tshegetsa kgolo le tlhabololo ya jone. Kaedi e kwaletse go rotloetsa le go nolofatsa dikamano tse di sa gobeleteng le boikarabelo jo bo kopanetsweng jwa gore re dira jang mmogo. Maikaelelo e nnile go akaretsa dikarolo tse dintsi tsa botakipono ka moo go ka kgonegang ka teng tse di maleba ka kakaretso ka moo go kgonegang ka teng.

Se o tla se fitlhelang mo kaeding e ke mabaka a mokgwatsamaiso o o gaisang a badiri botlhe ba tiro ya botaki ba mo botakiponong ba ka bonang kgakololo mo go one, ba buisana le go swetsa gore a mme ba a dirise le gore ba a dirise jang mo maemong a a rileng. Mo mabakeng mangwe – jaaka a tetlokhopi le kgololesego ya puo – molao o laolela se se tshwanetseng go dirwa. Le fa go ntse jalo, mo mabakeng mangwe, diteng di kaya gore go ka dirwa eng, le gore go atlanegisiwa eng thatathata. Mo maemong le dikamano tse di sa tlhomamisiwang ke molao, badiri botlhe ba tiro ya botaki ba na le tshwanelo ya go tsaya tshwetso ya gore ba itlhophela go dirisa diteng tsa kaedi jang. Kaedi e ikaelela go dira gore badiri ba tiro ya botaki ba kgone go lemoga seemo se se kgonegang thata (kgotsa selekanyetso), le go itlhomamisetsa ka bobone gore maitlhophelo a bone ke afe, gore ba a buisanele tseno ka tsela e e ntseng jang, le mabaka a a ka tswang a le maleba. Kaedi e e tshwanetse go maatlafatsa badiri botlhe ba tiro ya botaki ba mo botakiponong go tsaya ditshwetso tse di nang le kitso e e tseneletseng. Mo makgetlhong mangwe, kaedi e akaretsa tshedimosetso ka ga dipoelo tse di solofetsweng (k.g.r. moo mokgwatsamaiso o o gaisang e seng selo sa tlwaelo, mme badiri ba tiro ya botaki ba tlhoka go tsaya ditshwetso tse di nang le kitso e e tseneletseng ka ga gore a mme ba rata go latela mokgwa wa tlwaelo, mokgwatsamaiso o o gaisang, kgotsa tumelano ya mofuta mongwe).

Kaedi e e kgaogantswe ka dikarolo tse supa tse di simololang ka Matseno le polelo ya maemo le bonnete tse kaedi e leng maleba mo go tsone. Dikarolo tse pedi tse di latelang di akaretsa bontsi jwa mokgwatsamaiso wa botakipono. Karolo 3 e samagana le mokgwatsamaiso o e seng wa go dira dipoelo – o e leng mokgwatsamaiso o o sa tlhotlhelediwang ke go bona dipoelo mme bogolo o tlhotlhelediwa ke maikaelelo a monagano, a boitlhamedi kgotsa a popo ya dikgopolo. Se se akaretsa mafelotirelo a a jaaka diphaposipontsho tse di tsamaisiwa ke puso le dimusiamo, mekgatlho e e sa itireleng lotseno le dipoelo, ditlhopho dingwe tsa bataki ba ba dirisanang mmogo, le porojeke e e sa rekiseng kgotsa e e sa itireleng lotseno kgotsa dipoelo le mafelotirelo a diphaposipontsho. E akaretsa ditiragalo tse di jaaka meletlo e e sa itireleng lotseno le dipoelo, diporojeke tse di dirwang ka ponyo ya leitlho, diwekešopo le dipontsho. Karolo 3 e neela dikaedi tsa gore badiri ba tiro ya botaki, mediro le mafelotirelo ba tshwanetse go dira jang mo thulaganyong ya maikaelelo a bone a ba ikaelelang go a fitlhelela – segolo bogolo gore mediro e le mafelotirelo a ikaelela go fitlhelela tlhabololo ya botaki (go na le poelo), le gore bontsi jwa mediro ya go

nna jalo le mafelotirelo a kganelwa ke ditekanyetsokabo tse di gagametseng le bokgoni jo bo atologileng thata. Mo thulaganyong e, dikaedi di samagana le dikarolwana tse di jaaka inšorenshe, dikamano le baagi, go roriwa, jalo le jalo, mme di tshitshinya gore ke setheo sefe (modiro, lefelotirelo kgotsa modiri wa tiro ya botaki) se se tshwanetseng go tsaya maikarabelo a karolo efe ya kamano. Karolo 4 e tlhalosa mabaka a a maleba mo thekisong ya dilwana tsa botaki, mme e dirisiwa thata mo diphaposipontshong, dipontsho, ditshupo le mafelotirelo moo bataki ba ithekisetsang dilwana tsa bone tsa botaki. Dikarolo tse dintsi tsa dikamano tse go samaganwang le tsone mo Karolo 4 – tse di jaaka go roriwa le inšorenshe – di tsamaelana le tse di mo Karolo 3. Ka jalo, mo Karolo 4, re samagana le mokgwatsamaiso o o gaisang malebana le mofuta wa kgwebo wa go itirela poelo wa kamano, le segolo bogolo ka mabaka le melawana ya boemedi jo bo tletseng jwa phaposipontsho, jo bo dirang ka tsela e e farologaneng le e e bonalang le ya dikamano tsa nakwana mo botaking.

Karolo 5 e ka ga tiro ya bataki le badiri ba tiro ya botaki mo ditikologong tsa seporofešenale go akaretsa mediro le mafelotirelo a mangwe a a diretsweng botakipono, tiragatso le pontsho. Sebaleledi sa ledituelo se se tlhalositsweng ka botlalo se tlametswe go kaela ditheo tsa kgwebo tse di jaaka diphaposipontsho le mekgatlho e e sa itireleng dipoelo le ditlamo mo mokgwatsamaisong o o gaisang wa ditšhelete o o maleba mo dintlheng tsa tuelo ya ledituelo, dituelo, le kobamelo ya melawana ya lekgetho, gareng ga tse dingwe.

Karolo 6 e tlamela dikaedi tsa papatso le dikamano tsa baagi, le didiriswa tsa botaki tse di dirang segolo bogolo ka botaki jwa pono. Karolo e e samagana le tlhaeletsano e e nang le boikarabelo mo baaging ya botaki le dilwana tsa botaki, mme gore tlhaeletsano ya go nna jalo e ka farologana jang go ikaegile ka modiro kgotsa lefelotirelo. Karolo 7 e tlhalosa ka botlalo dintlhakgolo tsa ditshwanelo tsa motaki, go akaretsa mokgwatsamaiso o o gaisang wa Boitlhamedi jwa Monagano le Kgololesego ya Tlhagisomaikutlo. Karolo e e beetsweng molao ka tsela e e botlhokwa – e bile e emetse go fetolelwa go nna mo thulaganyong ya peomolao jaaka melao e mentšhwa ya tetlokhopi e beilwe ke Palamente ka nako ya go kwala kaedi e. Sa botlhokwa, bontsi jwa karolo e ke matseno mme mo mabakeng a a rileng e ka nna ya tlhoka therisano ya tlaletso ya semolao malebana le dintlha dingwe tse di raraaneng thata tsa ditshwanelo tsa bataki.

Dikarolo tse di dirang thata ka peomolao di tlholwa le go rebolwa ke baitseanape ba semolao ba ba dirileng jalo ka bopelonomi ba sa duedise ope. Tokomane e diretsweng therisano e e tseneletseng, mo lephateng la botakipono lotlhe, le ka go laletsa batho ka nosi ba ba nang le kitso ya boitseanape le e e tseneletseng ya dikarolo tse di rileng. Diteng tsa kaedi e di a tlhaloganyesega e bile di mo dinakong fela jaaka di ka fitlhelelwa ka nako ya go ya kgatisong – Phatwe 2016. Le fa go ntse jalo, ke boammaaruri gore dikarolo tsa tokomane di tla feleletsa di tswile mo dinakong, kgotsa di tlhoka poeletso, mme go botlhokwa gore batho ka nosi ba sekaseke diteng go bona totobalo ya diteng, phetogo ya peomolao le dikarolwana tse dingwe tse di ka nna tsa tlhoka go fetoga mo tsamaong ya nako.

Dikarolo tse dintsi tsa kaedi e di akaretsa dilo dingwe tse di tshwanang mme di tla di kopa mmuisi go leba karolo e nngwe e e rileng go bona tshedimosetso e ntsi. Gore re tshole kaedi e e le khutshwane le go fitlhelesega, re tlhophile go sa boeletse diteng mo mabakeng otlhe. Tshupane e e kwa morago ga kaedi e direla go tlamela ka kaelo e e nang le tshedimosetso e ntsi mo mekgwatsamaisong ya mefutafuta e e akareditsweng.

Kaedi e e teng go ka lebelelwa fa go batliwa tshedimosetso fa diporojeke, ditsamaiso le dikamano di runya. Gape e teng mo badiring ba tiro ya botaki ba ba tsayang karolo mo medirong le mafelotirelo a a setseng a tswelletse a a ka batlang go baakanya, bopa le go fetola mekgwatsamaiso ya bone gore e nne botoka. Tsholofelo ya rona ke gore kaedi e dira jaaka sebaka sa puisano le botsayakarolo ka gore rona, jaaka mekgatlho e e farologaneng, ditlamo, ditlhopho tsa bataki le batho ka nosi, re tlhopho go e dirisa jang, le ka ga ditiro tse re di ikakanyetsang mo lephateng le le anameng la botakipono.

2. BONNETE JO MELAWANATHEO YA MOKGWATSAMAISO O O GAISANG E DIRANG MO GO JONE: THUSO E E TLHAKANETSWENG

Ntlha ya tshimololo ya tokomane e e nnile kakanyo ya Thuso e e Tlhakanetsweng. Maikaelelo mo kaeding e ke go tlamela tshedifatso ka ga melawana ya porofesenale mo botaking jwa pono go neela botlhe kitso le didiriswa tsa mokgwatsamaiso o o botoka le o o tlhakanetsweng mo lephateng.

2.1. Maikaelelo a Tshiamelo e e Tlhakanetsweng

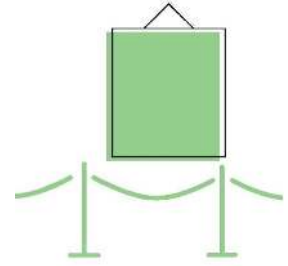
Mefutafuta e megolo ya mediro le mafelotirelo, le gore di tsewa mo motsweding ofe, di tlhagisiwa jang, le gore di ama jang tsela e badiri ba tiro ya botaki le mediro kgotsa mafelotirelo ba dirisanang ka teng ka tsa botaki le tsa ditšhelete. Maikaelelo a modiro le/kgotsa lefelotirelo ka bobedi, le modiri wa tiro ya botaki, a tshwanetse go nna a tshiamelo e e tlhakanetsweng. Ga go epe e e ka dirang kwa ntle ga e nngwe, mme ka bobedi di na le tšhono ya go iponela mosola go tswa mo kamanong.

2.2 Bonnete jwa Tlhotlwa e e Tlhakanetsweng

Dikarolo tsotlhe tsa lephata (mafelotirelo, mediro, badiri ba tiro ya botaki le ba bangwe) di beeletsa nako, maikatlapelo le madi go tlisa modiro, pontsho kgotsa selwana sa botaki kwa baaging. Monnaleseabe mongwe le mongwe o tsaya le seabe se se farologaneng, go simolola ka go dirwa ga selwana sa botaki, go ya kwa tsamaisong ya mediro le mafelotirelo, go ya kwa dithulaganyong tsa dikgopolo le tsa tlhokomelo tse mo go tsone go buisanwang e bile go sekaseka mokgwatsamaiso wa boitlhamedi. Tiro e ga e akaretse dilo tsotlhe, mme nako, maikatlapelo le metswedithuso e e beleditsweng e na le ditlamorago tse di nang le ditlamorago tse di tshwanang mo bathong/ditheo tsotlhe tse di amegang.

2.3. Go ikaelela go fitlhelela isago e e tsweleng

Fa go amogelwa dinnete tsa ga jaana tsa ditšhelete tse di lekanyeditsweng mo lephateng la botaki la Aforikaborwa, tokomane e e tlhalosa se intaseteri e tshwanetseng go ikaelela go se fitlhelela. Dikaedi tse di ikaelela go tswelensa mokgwatsamaiso o o gaisang gore go bongwe mosola o montsi o o tswelang ba le bantsi mosola le gore lephata le kgone go tswelediwa. Tokomane ya mokgwatsamaiso o o gaisang e e jaaka eno e tshwanetse go baya melawana ya bosetšhaba. Fela ka tsela e e botlhokwa, e ka nna sediriswa sa tshegetso le sa tekanyetso. Moo mediro, mafelotirelo le badiri ba tiro ya botaki ba sa kgoneng go fitlhelela melawana ya mokgwatsamaiso o o gaisang, go solofelwa gore tokomane e tla dirisiwa jaaka setlhotlheletsi tsa puisano le kgolo le gore, bonnye, re ka tsaya ditshwetso tse di nang le kitso e e tletseng ka gore re batla go dira jang mo mokgwatsamaisong wa rona o re o tlhakanetseng.

3. MAFELOTIRELO LE MEDIRO E E SENG YA KGWEBO

Mafelotirelo le mediro e e seng ya kgwebo ke dipontsho, meletlo, mekgatlho le ditheo tse di se nang poelo ya kgwebo jaaka maikaelelo a magolo. Dingwe tsa tseno di ka tswa di na le dintlha tsa botlhokwa tsa go dira madi jaaka karolo ya lenaneo la tsone, mme di ka tswa di na le balekane ba kgwebisano le dikamano tsa kgwebo, ka ntlha ya gore mokgwa wa botakipono ke gore dipharologano tse di ka nna tsa fatlha. Le fa go ntse jalo, maikaelelo a karolo e ke go neela kaelo go badiri ba tiro ya botaki le badiragatsi ka ga mokgwatlwaelo wa seporofesenele o o dirwang mo maemong a a sa tlhotlhelediwig ke poelo.

Karolo e e tsaya tsia tshiamelo ya baagi e e tswang mo mafelotirelong le mediro ya go nna jalo, e akanyetsa ditekanyetso tsa tekanyetsokabo tse di ka nnang teng, mme go beilwe tse mo monaganong, e rulaganya mokgwatsamaiso o o gaisang wa dikamano tsotlhe tse di kgonegang tsa seporofesenele tse go ka kopanwang le tsone. Sa botlhokwa mo karolong e, go gateletswe dikarolo tsa botlhokwa tse mokgwatsamaiso o o gaisang, mo legatong le, e seng molawanaitsholo kgotsa molawana, mme o akareditswe go rotloetsa le go neela bannaleseabe botlhe kitso ya go dira gore ba fitlhelele mokgwatsamaiso o o gaisang le o o amogelwang boditšhabatšhaba.

3.1. MEFUTA YA MEDIRO LE MAFELOTIRELO A E SENG A KGWEBO

Mafelotirelo a e seng a kgwebo le mediro ga e na maikaelelo a go itirela dipoelo. Le fa mafelotirelo a le mediro di ka tsena mo mekgwatsamaisong ya kgwebo nako le nako, di bona mabaka a tsone a go nna teng ka maikaelelo a a anameng a a seng mo poelong ya kgwebo. Mafelotirelo a gantsi a kwadisiwa jaaka ditlamo tse di sa itirelong dipoelo kgotsa mekgatlho e e sa itirelong lotseno (NPC kgotsa NPO), mme di ka nna tsa akaretsa mediro e e jaaka dipontsho tse di tlhokometsweng, meletlo, mediro le ditlhagiso tse di abelwang matlole phatlalatsa le go tlhotlhelediwa ke maikaelelo a e seng a kgwebo.

3.2. DIKATLANEGISO TSA MOKGWATSAMAISO O O GAISANG TSA MEDIRO E E TLHOKOMETSWENG LE DIPONTSO/MELETLO

3.2.1. PHOLISI

Go direla kaelo ya badiri ba tiro ya botaki, bathapiwa, le diboto tsa bakaedi, mafelotirelo a a abelwang matlole phatlalatsa kgotsa mediro di tshwanetse go nna le ditokomane tse di leng teng tse di ka fitlhelwang ke botlhe tse di tlamelang ka tshedimosetso e e nepileng le e e se nang bofitlha ka ga dipholisi tsa tsone malebana le dipontsho le mediro e e tsamaisanang le tsone, tuelo ya madituelo le dithulaganyo dipe tse di tlhakanetseng di tshenyegelo. Dipholisi tse di tshwanetse go nna teng go di rerisanelwe ke badirisi ba gale/badiri mme di tshwanetse go tlhabololwa le go ntšhwafadiwa ka gale.

3.2.2. DIKONTERAKA TSE DI KWADILWENG KGOTSA DITUMELANO

Se o tshwanetseng go se itse le se o tshwanetseng go se solofela

Dikonteraka ga se mokgwatsamaiso wa gale mo botaking jwa pono jwa Aforikaborwa, segolo bogolo mo diphaposipontshong. Le fa e le mokgwatsamaiso o o gaisang wa mo magareng mo diintasetering tse dintsi, le go atlanegisiwa thata mo kaeding e, badiri ba tiro ya botaki ba tshwanetse go lemoga gore mokgwatsamaiso o o gaisang o o sa ntse o tllile go tsenngwa tirisong mo go anameng.

Go tshwanetse ga dirisiwa konteraka kgotsa tumelano e e kwadilweng fa gare ga lefelotirelo kgotsa modiro le modiri wa tiro ya botaki.

Fa go se na konteraka epe, mongwe wa batho/setheo se se amegang a ka rekota mabaka a go dumelanweng ka one ka go a kwala le go neela motho/setho se sengwe se se amegang khopi e e saenilweng. Ka go amogela mabaka a a kwadilweng a tumelano, batho/ditheo tse di amegang ka bobedi di ka tsewa gore di amogetse gore mabaka a buisanetswe e bile a dumelanwe ke batho/ditheo tse di amegang ka bobedi.

Ditokafatso tsa konteraka epe kgotsa tumelano di tshwanetse go kwalwa fela ka tumelano ya batho/ditheo tse di amegang ka bobedi.

Dikonteraka le ditumelano tsotlhe:

- Di tshwanetse go dira ditsholofelo tse di tlhakanetseng mme di tlhaloganyesega, go akaretsa ditiro le maikarabelo a motho/setheo sengwe le sengwe se se amegang.
- Di tshwanetse go supa matlha, lefelo le setlhogo sa tiragalo, ga mmogo le letsatsi la bofelo la tumelano.
- Di tshwanetse go akaretsa lenane le le feletseng le le nang le tshedimosetso ka botlalo la dilwana tsa botaki, go akaretsa mafoko ape a a ratiwang a tetlokhopi le tlotlomatso ya motlhami, ga mmogo le mekgwatiriso ya go khutlisa sekwalwa sepe se se tlhamilweng jaaka karolo ya pontsho.
- Di tshwanetse go totobatsa selekano le letlha le tuelo ya ledituelo/madituelo e ka solofelwang ka lone.
- Di tshwanetse go akaretsa dinako tsa thomelo ya selwana sa botaki le matheriale otlhe o mongwe wa tshegetso (ditschwantsho, dipolelo, CV kgotsa bayokerafi).
- Di tshwanetse go tshupetso le kumako e e tlhaloganyesegang ya dikitsiso tsa bobegakgang, maikarabelo a motho/setheo sengwe le sengwe se se amegang mo dikamanong tsa didiriswa tsa botaki (leba Didiriswa tsa Botaki, Karolo 6).
- Di tshwanetse go supa maikarabelo a ditlhotlha le ditshenyegelo.
- Di tshwanetse go samagana le Ditshwanelo tsa Boitlhamedi jwa Monagano (IPR).
- Di tshwanetse go akaretsa Polelwana ya Tharabololo ya Kganetsano (DRC) e e tsamaisanang le mabaka le ditsamaiso tsa puisano, tsereganyo, kgotsa tharabololo tse di tlametsweng tse di malebana le melao ya Aforikaborwa.

Mo mabakeng a ditlhopha tsa bataki ba ba dirisanang mmogo, go tshwanetse ga tsenwa mo ditumelanong le setlhopha sotlhe sa bataki mme ditumelano di tshwanetse go tlhalosa ka botlalo gore tirisano le ditlhopha tsa bataki e tla dira jang (sk. maikarabelo a tlhaeletsano, go tsaya ditshwetso, papatso, ditšhelete, jalo le jalo).

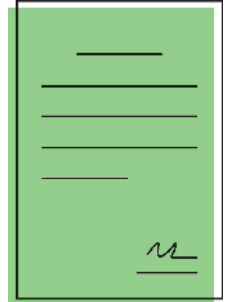
Mediro/mafelotirelo a tshwanetse go itse ka dikonteraka tsa motho/setheo se se amegang sa boraro le mokgwatsamaiso o o gaisang mo go tsone. Mo lebakeng la lefelotiragalo le le dirang modiro o o rulagantsweng ke motho/setho se se amegang sa boraro, maitlamo le maikarabelo a a kwa thoko a lefelotiragalo lengwe le lengwe kgotsa modiro mongwe le mongwe a tshwanetse go supiwa ka tiriso ya konteraka kgotsa tumelano fa gare ga batho ba/ditheo tse di amegang tse. Maikarabelo a papatso, khataloko, ditaletso, madituelo, inšorense, morwalo, tiro ya tlhokomelo, jalo le jalo, a tshwanetse go tlhaelediwa ka go kwalela bannaleseabe botlhe le batho/ditheo tse di amegang.

Mediro/mafelotirelo a tshwanetse go duelela ditshenyegelo tsotlhe tsa pontsho, go akaretsa ditshenyegelo tsa papatso, pulo le meletlo e mengwe ya kamogelo, go roriwa ga selwana sa botaki, le pontsho le tlhomo. Go tshwanetse ga nna le puisano ya gore go fitlheletse ditshenyegelo tse jang.

Ditshenyegelo dipe tsa modiri wa tiro ya botaki di tshwanetse go buisanelwa ke modiri wa tiro ya botaki le modiro/lefelotirelo kwa pele, le go rekotiwa jaaka karolo ya konteraka kgotsa tumelano e e kwadilweng. Fa go tsoga kganetsano ka ntlha ya go tlotha ga mabaka ape a konteraka, tlwaelo ke gore batho/ditheo tse di amegang ba dumelana go rarabolola bothata ka go buisana.

Fa go buisana go pala, tlwaelo ke gore batho/ditheo tse di amegang ba tla leka tsereganyo. Fa tsereganyo e pala, kganetsano e tla swediwa ke tharabololo ya kganetsano. Ditsamaiso tsa kgotlatshekelo di tsaya nako e ntsi, di bonya e bile di tlhotlhwagodimo. Go botoka go leka go rarabolola mathata ka go buisana, tsereganyo le tharabololo ya kganetsano.

Tsweetswee leba **artright.co.za** bona tshedimosetso e ntsi malebana le puisano, tsereganyo, le tharabololo ya kganetsano.

3.2.3 TUELO YA MADITUELO LE DIKABELOTLOTLOMATSO

Se o tshwanetseng go se itse le Se o tshwanetseng go se solofela

Madituelo le dikabelotlotlomatso tsa selwana sa botaki se se bontshitsweng mo dipontshong tse di sa rekiseng, fa selwana sa botaki e se karolo ya kgobokanyo ya lefelotirelo, ke mokgwatsamaiso wa magareng wa boditšhabatšhaba. Le fa go ntse jalo mo Aforikaborwa, mokgwatsamaiso o ga o ise o amogelwe gotlhe. Se ka bontlhabongwe ke ka ntlha ya ditekanyetsokabo tse di lekanyeditsweng tsa mafelotirelo a a jaaka dimusiamo tsa puso le diphaposipontsho, le fa go ntse jalo mafelotirelo a mantsi a a itirelong lotseno le dipoelo a a nang le ditekanyetsokabo tse dinnye a leka go dira gore go nne le madituelo kgotsa dikabelotlotlomatso.

Badiri ba tiro ya botaki ba tshwanetse go duelwa ledituelo la tiriso ya dilwana tsa botaki tse di mo dipontshong tsa botlhe tse di tlhokometsweng, tse di sa rekiseng mme madituelo a tshwanetse go bewa kwa pele mo dikoketsong tsa matlole le ditekanyetsokabo. Palogotlhe ya madi a a duelwang e tlhomamisiwa malebana le tekanyetsokabo yotlhe ka kakaretso mme mo mabakeng a ditekanyetsokabo tse dinnye, go tshwanetse ga duelwa dikabelotlotlomatso tse di mo magareng.

Mo lebakeng la ditlhopho tsa bataki, le moo tekanyetsokabo e letlelelang mo teng, madituelo a kakaretso a tshwanetse go nna kwa godingwana mo setlhopheng go na le mo badiring ba tiro ya botaki ka nosi.

Go direla tiro ya tlaleletso ya lenaneo, modiro kgotsa lefelotirelo le ka duela madituelo kgotsa dikabelotlotlomatso tsa ditirelo tse di golaganngwang le tsone tse di jaaka diwekešopo, ditlhagiso, le ditshenyegelo tsa mesepele ya sekgala se se telele.

Mo mefuteng e mengwe ya dipontsho (tse di amanang le dikgaisano kgotsa selwana sa botaki sa moithuti le ditlhomo), mafelotirelo a a abelwang matlole phatlalatsa a tshwanetse go tlhama dipholisi tse di tlhalosang ka tsela e e tlhologanyesegang maemo a madituelo a tla duelwang kgotsa a se kitla a duelwa ka one, gore selekano sa tuelo se tla tlhomamisiwa jang, le gore ke mang yo rweleng maikarabelo a go duela fa go na le motho/setheo se se amegang sa boraro se se tsayang karolo mo modirong. Mo medirong e e jaaka dipontsho tsa baithuti mo tikologong ya thuto kgotsa ditheo tsa botaki tsa baagi, gantsi madituelo ga a maleba.

Badiri ba tiro ya botaki ba tshwanela go baya melawana ya go dupolokeitiwa ga ditshwantsho tsa dilwana tsa bone tsa botaki, go akaretsa tuelo ya madituelo a laesense, ntle le 'tetla ya tiriso ya matheriale o o sireleditsweng ke tetlokhopi' le dilo tse dingwe tse di sa akarediwang mo tlase ga Molao wa Tetlokhopi. Le fa go ntse jalo, badiri ba tiro ya botaki ba tshwanetse go buisana le go dumelana ka go kwala go khutlisa madituelo fa go ka tlhokega ditiriso tse di rileng tsa dilwana tsa bone tsa botaki go bapatsa modiro.

Fa lefelotirelo (phaposipontsho kgotsa lefelo le lengwe) le kopa semmuso modiri wa tiro ya botaki go tlhola selwana sa botaki kgotsa dilwana tsa botaki go direla pontsho, modiri wa tiro ya botaki a ka tshwanelwa ke tuelo ya tiro ya gagwe, tshenyegelo ya dimatheriale le ditshenyegelo tse dingwe (tse di ka kaiwang jaaka Ledituelo la Motaki, Ledituelo la Mokwadi, Ledituelo la Modiri wa Tiro ya Botaki, Ledituelo la Pontsho kgotsa Ledituelo la go Kopa semmuso gore go dirwe tiro ya botaki jaaka le farologane le Ledi la Kadimo, leba Sebaleledi sa Ledituelo, Karolo 5.2.1). Mo seemong se, nako kgotsa tlhagiso ya tuelo e tshwanetse go akarediwa mo konterakeng kgotsa tumelano. Mo lebakeng la ditlhomo, ledituelo la kwa thoko la moakanyetso le ka nna la duelwa modiri wa tiro ya botaki fa tlhomo e ikaegile ka sekao le meakanyetso e e tlhalositsweng ka botlalo.

Badiri ba tiro ya botaki ba tshwanetse go duelwa ledituelo la motlhokomedi mo popong ya kgopolo, taolo le

kgokaganyo ya pontsho, ntle le fa ba amogela khomišene ya dithekiso. Ditshenyegelo tsa tlaleletso tse di dirilweng ke motlhokomedi, tse di jaaka go roriwa, tlhaeletsano, inšorense, di tshwanetse go busetswa ke modiro kgotsa lefelotirelo. Mabaka le melawana e e tshwanetse go dumelanwa ka go kwalwa.

Tumelano e tshwanetse go tlhalosa ka totobalo gore a ledituelo la tlhokomelo le akaretsa ditiro tsa khataloko go tswa mo go motlhokomedi. Ditiro tsa khataloko di ka akaretsa madituelo a tlaleletso mo ledituelong la tlhokomelo le go dumelanweng ka lone.

Badiri ba tiro ya botaki ba tshwanetse go duelwa ledituelo la mokwadi mo dikwalweng dipe tse di diretsweng phasalatso (mo godimo ga dipolelo tsa motaki kgotsa tlhokomelo). Badiri ba tiro ya botaki gantsi ba duelwa ka lefoko. Modiro kgotsa lefelotiro ka bobedi le mokwadi ba tshwanetse go dira dielo ka lefoko e le go tsamaisana le mekgwatsamaiso e e gaisang ya Media, Karolo 6. Madi a lefoko ka lefoko le boleele jwa sekwalwa a tshwanetse go dumelanwa ka go kwalwa. Seelo sa ura le ura se tshwanetse go dumanelwa mo tlhothhomisong epe ya tlaleletso kgotsa nako e e dirisitsweng mo go botsolotseng batsayakarolo.

Mediro le mafelotirelo a ka nna a goga madi a a beetsweng molao a a jaaka PAYE mo madituelong a a duelwang badiri ba tiro ya botaki. Dikgogo dipe di tshwanetse go tlhaeletsanwa ka go kwalwa mme modiro kgotsa lefelotirelo le tshwanetse gi neela selipi sa tuelo le IRP5.

Go bona tshedimosetso e ntsi ya gore o balela jang madituelo a modiri wa tiro ya botaki, tsweetswee leba Sebaleledi sa Madituelo, Karolo 5.2.1.

3.2.4. DITSHENYEGELO TSA TIRO

Tumelano e tshwanetse go dirwa pele ga pontsho ya gore a mme modiro kgotsa lefelotirelo di tla duelela ditshenyegelo tsa tiro.

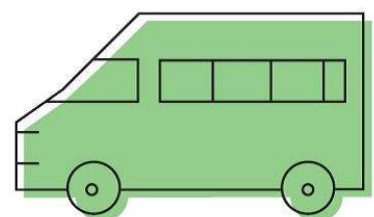
Fa modiro kgotsa lefelotirelo di na le tlwaelo ya pontsho (sk. setaele se se rileng kgotsa mokgwa wa go tsenya mo foreiming), modiro kgotsa lefelotirelo le tshwanetse go duelela tshenyegelo eo.

Mo lebakeng la selwana sa botaki se se kopilweng semmuso ke modiro kgotsa lefelotirelo, modiro kgotsa lefelotirelo le tshwanetse go tlamela ka tekanyetsokabo ya tiro mo godimo ga madituelo. Mo mabakeng a go nna jalo, ditshenyegelo tsa tlaleletso mo godimo ga tsa tiro e e kopilweng semmuso di tshwanetse go tlhalosiwa sentle ka go kwalwa. Mo mabakeng a mangwe otlhe, badiri ba tiro ya botaki le mediro kgotsa mafelotirelo ba tshwanetse go dumelana ka go kwala ka ga tlhakanelo ya ditshenyegelo.

3.2.5. SERORI

Morulaganyi wa lefelotirelo kgotsa modiro o tshwanetse go duelela morwalo le inšorense ya tshutiso ya dilwana tsa botaki go tswa le go ya kwa modirong kgotsa lefelotirelo mo mabakeng a tshutiso ya sekgala se se telele, le ya dilwana tse dikgolo kgotsa tse di bokete. Mo dilwaneng tse dinnye tsa botaki kgotsa dikgala tse di khutshwane, mabaka a tshwanetse go buisanelwa le go dumelanwa fa gare ga ditheo/batho ba ba maleba mme a kwalwe.

Mafelotirelo, mediro, le badiri ba tiro ya botaki ba tshwanetse go dirisa ditlamo tse di tumileng tsa dithulaganyetso tse di dirang ka go rora dilwana tsa botaki.

Modiri wa tiro ya botaki o tshwanetse go neela ditaelo tse di nang le dintlha ka botlalo tsa go paka moo se se tla thusang mo go tshwareng selwana sa botaki ka tsela e e babalesegileng.

Modiri wa tiro ya botaki o tshwanetse go paka dilwana tsa botaki ka kelotlhoko gore di roriwe ntle le fa di adimetswe leeto le le golo, moo morulaganyi wa leeto o tshwanetseng go rulaganya go pakiwa ga selwana sa botaki.

Fa badiri ba tiro ya botaki ba tlhoka go tsaya maeto a sekgala se se telele, mosepele wa go nna jalo o tshwanetse go duelelwa ke modiro kgotsa lefelotirelo moo tekanyetso e letlelelang teng. Mafelotirelo le mediro e tshwanetse go nna le dipholisi go tthomamisa molawana wa mosepele (sk. diphofa tsa maemo a a tlhotlhwatlase fa go bapisiwa le a kgwebo, maemo a bodulo jalo le jalo).

Go tshwanetse ga dirwa tumelelo ya kwa pele ka matlha a thomelo le a go busa dilwana.

3.2.6. TLHOMO

Modiro kgotsa lefelotirelo di tshwanetse go duelela tshenyegelo ya go tlhoma selwana sa botaki ntle le fa se se le boima segolo bogolo kgotsa se sa tlwaelega. Mo lebakeng la go nna jalo, tshenyegelo le ditlhokego di tshwanetse go buisanelwa le go dumelanwa ka go kwalwa le modiri wa tiro ya botaki (go akaretsa kgonagalo ya tshenyego mo modirong kgotsa lefelotirelo ka nako ya tlhomo le pontsho ya selwana sa botaki). Pegelo ya maemo mo modirong kgotsa lefelotirelo pele le morago ga tlhomo e ka nna ya tlhokega.

Tlhotlhwana ya go aga sešwa lefelo morago ga tloso ya tlhomo e tshwanetse go duelwa ke modiro kgotsa lefelotirelo. Fa go na le tshenyego e e neng e sa lebelelwa, se se tshwanetse go duelelwa ke modiro kgotsa lefelotirelo, kgotsa ka inšorensense ntle le mo tlong ya molao wa konteraka.

Modiri wa tiro ya botaki o tshwanetse go netefatsa gore modiro kgotsa lefelotirelo le na le tshedimosetso yotlhe e e botlhokwa ya go tlhoma selwana sa botaki ka nepagalo.

Dilwana dingwe tsa botaki kgotsa badiri ba tiro ya botaki ba ka tlhoka gore modiro kgotsa lefelotirelo le tlamele ka ditlhopha tsa baitseanape tsa tlhomo le ditlamelwana. Mo mabakeng a go nna jalo, go tshwanetse ga dumelanwa ka ditshenyegelo le dithulaganyo ka go kwala.

Go tshwanetse ga dirwa tumelano ya kwa pele ya gore a mme modiri wa tiro ya botaki o tshwanetse go nna teng kwa tlhomong ya selwana sa botaki.

3.2.7. TIRO YA TLHOKOMELO

Modiro, lefelotirelo le morulaganyi ba tshwanetse go dirisa kelotlhoko le tlhokomelo e e utlwalang fa ba tshwara, ba boloka, ba bontsha, ba paka le go rora selwana sa botaki, le go solofetsa go tlamela ka mekgwatiriso e e maleba ya pontsho, tshireletso, mabone, thibelo ya molelo le ditaolo tsa tikologo.

Modiro kgotsa lefelotirelo le rwele maikarabelo a selwana sa botaki sa modiri wa botaki le pontsho fa se le mo tlhokomelong ya modiro kgotsa lefelotirelo.

Modiro kgotsa lefelotirelo le rwele maikarabelo a tshireletso, thibelo ya molelo, maemo a tikologo a a jaaka thempereitšha ya mowa le taolo ya bongola. Dintlha tsa totobalo le ditaolo di tshwanetse go dumelanwa pele ga thomelo ya selwana sa botaki.

Moo selwana sa botaki se leng se nako e khutshwane (sk. sa nakwana ka mokgwa kgotsa se senyega), maikarabelo a pusetsoannong kgotsa go tatlo ya dikarolwana tsa selwana sa botaki a tshwanetse go dumelanwa ka go kwalwa ke modiri wa tiro ya botaki le modiro kgotsa lefelotirelo pele ga pontsho.

Go tshwanetse ga dirisiwa tumelano ya kamogelo le ya tsholo fa selwana sa botaki se tlogelwa kwa modirong kgotsa lefelotirelo kgotsa setlamo sa poloko go direla mabaka a poloko fela. Selwana sa botaki se ka se bontshiwe, tsewe senephe kgotsa dirisiwe ke modiro kgotsa lefelotirelo go direla mabaka ape a kgwebo fa se le mo polokelong.

Go netefatsa phitlhelelo ya botlhe ya selwana sa botaki, modiro kgotsa lefelotirelo le tshwanetse go tsaya maikarabelo a go netefatsa gore ditlamelwana tsa thekenikale, mabone le ditaolo tsa thempereitšha di a dira ka diura tse go dumelanweng ka tsone.

Mo dilwaneng tse dintšhwa tsa tlhaeletsano/dijithale modiro kgotsa lefelotirelo le tshwanetse go samagana le go senyega ka bonako le go itsise modiri wa tiro ya botaki ka go sa dire sentle fa bothata bo tlhoka go baakangwa ka thuto ya modiri wa tiro ya botaki.

Modiro kgotsa lefelotirelo le le dirang pontsho le tshwanetse go tlathloba selwana sa botaki le go kwala maemo a sone ka nako ya kgorogo, le kwala le bolengtlhotlha jwa sone jo se inšorilweng ka bone le ditlhokego dipe tse di kgethegileng tsa tshomarelo.

Tetla go tswa mo modiring wa tiro ya botaki e a tlhokega fa modiro kgotsa lefelotirelo, kgotsa morulaganyi wa pontsho, a eletsa go foreima gape kgotsa go momaganngwa gape ga selwana sa botaki. Modiro kgotsa lefelotirelo le tshwanetse go busetsa selwana sa botaki kwa go modiri wa tiro ya botaki se le mo foreiming ya sone ya kwa tshimologong ntle le fa go dumelanwe ka tsela e sele.

Mo maemong a go bola kgotsa go onala e leng pharologantsho e e leng ya selwana sa botaki le e e kailweng ya sone, konalo epe ga e a tshwanela go baakangwa kgotsa go duelwa phimolakeledi.

3.2.8. INŠORENSE

Modiro kgotsa lefelotirelo le rwele maikarabelo a go somarela inšorensa e e lekaneng. Dintlha tse di feletseng tsa tuelo ya inšorensa di tshwanetse go tlamelwa le go tlhalosetswa ka go kwalwa modiri wa tiro ya botaki kgotsa mong wa selwana sa botaki, fela jaaka go tshwanetse ga latelwa tsamaiso fa selwana se ka senyega fa se le mo tlhokomelong ya modiro kgotsa lefelotirelo.

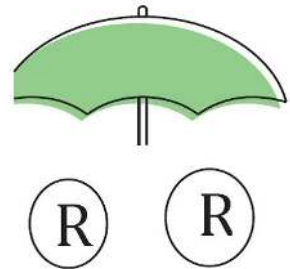
Dilwana tsa botaki di tshwanetse go sekaseka ka nako ya kgorogo kgotsa ya thomelo kwa modirong kgotsa lefelotirelo, mme dintlha tsa maemo di rekotiwe mo Pegelong ya Maemo.

Modiro kgotsa lefelotirelo le na le tshwanelo ya go botsa bolengtlhotlha jo bo kailweng jwa selwana sa botaki, mme le ka batla peotlhotlha e e ikemetseng go tswa mo bonnye batlhotlhwafatsi ba le babedi fa e le gore bolengtlhotlha jo bo tlhalositsweng go direla mabaka a inšorensa bo bonala bo le kwa godimo ka tsela e e ka se kgonagaleng. Fa modiro kgotsa lefelotirelo le tlhabela go tlamela inšorensa, modiri wa tiro ya botaki kgotsa mong wa selwana sa botaki o tshwanetse go itsisiwe ka go kwalelwa.

Fa selwana sa botaki se senyegile, modiro kgotsa lefelotirelo le tshwanetse go rerisana le setlamo sa sone sa inšorensa le/kgotsa modiri wa tiro ya botaki kgotsa mong wa selwana sa botaki. Tshwetso ka ga gore a mme selwana se se senyegileng sa botaki se baakangwe le gore se baakangwe jang e tshwanetse go

buisanelwa. Modiro kgotsa lefelotirelo le tshwanetse go duelela tshenyegelo ya paakanyo ntle le fa selwana sa botaki, jaaka go dumelanwe mo nakong e e fetileng ka go kwalwa, se tlhagisitswe ka mokgwa o o thibelang modiro kgotsa lefelotiro go tlhokomela mo go lekaneng selwana sa botaki (sk. ke kelotso ya modiri wa tiro ya botaki gore selwana sa botaki se bontshiwe mo lefelotirelong la botlhe).

Fa tshenyego e le e e ka se kgoneng go baakanngwa, modiri wa tiro ya botaki/mong o tshwanetse go duelwa tlhotlha e e feletseng e e inšorilweng ya selwana sa botaki mme, fa setlamo sa inšorensa se dumelana, selwana se se senyegileng se tshwanetse go busetswa kwa modiring wa tiro ya botaki (mokwadi).

Selwana se se tsholwang mo polokelong kwa modiring kgotsa lefelotirelo pele kgotsa morago ga modiro kgotsa lefelotirelo se tshwanetse go tswelala go inšoriwa go fitlhela ka nako eo se tloswang mo tlhokomelong ya modiro kgotsa lefelotirelo.

Modiro kgotsa lefelotirelo le tshwanetse go netefatsa gore go na le inšorensa e e duelelang dikgobalo tsa baagi, le go obamela dikopano tsa baagi le mekgwatsamaiso ya tshoganyetso.

3.2.9 DITHEKISO MO MAFELOTIRELONG A E SENG A KGWEBO

Dipotso tsa dithekiso tse di tlhagelelang go tswa mo pontshong e e sa rekiseng di tshwanetse go lebiwa ke morulaganyi wa modiro/lefelotirelo/motlhokomedi/pontsho kwa modiring wa tiro ya botaki kgotsa mogwebi wa moemedi wa modiri wa tiro ya botaki, mmueledi kgotsa phaposipontsho.

Fa setheo se na le maikaelelo a e seng a kgwebo, ledituelo la khomišene le kwa tlasenyana go na le le le beilweng la mediro le mafelotirelo a kgwebo.

Ditheo tsa baagi ga di rekise dilwana tsa botaki. Mo mabakeng a a kgethegileng, a a jaaka dipontsho tsa koketso ya matlole, khomišene e ka nna kwa tlasenyana go na le tekanyetso e e duelwang kwa dipontshong tse e seng tsa kgwebo.

Mabaka otlhe a thekiso, go akaretsa ditlhotlha le dikgatiso moo go leng maleba teng, a tshwanetse go dumelanelwa ka go kwala pele ga tiragalo.

Mo lebakeng la thekiso ya selwana sa botaki, go dira lenanetheko, kgoroso le tuelo go le gantsi go modiri wa tiro ya botaki ke maikarabelo a modiro kgotsa lefelotirelo. Tuelo e tshwanetse go dirwa mo malatsing a le 30 a thekiso, kgotsa a go gorosiwa ga selo kgotsa go amogelwa ga sone ke modiro kgotsa lefelotirelo, se se tlang go sa le galenyana.

3.3. MEDIRO YA BODITŠHABATŠHABA

Melawanaitsholo e mentsi le melawana e e tlhalositsweng ka botlalo le go sekasekwa fa godimo ya mekgwatsamaiso e e seng ya kgwebo e maleba mo mediring ya boditšhabatšhaba.

3.3.1. SERORI

Ditshenyegelo tsa thomelo le tsa inšorensa di tshwanetse go duelwa ke modiro o o amogelang kgotsa lefelotirelo. Mo mabakeng a dipontsho tse di tsamayang, se se ka buisanelwa le go dumelanwa fa pontsho e e tsamayang e na le tekanyetso e e leng teng ya thomelo le inšorensa.

Fa go ka se nne le matlole a go busetsa tiro kwa go modiri wa botaki ka sekepe, dilwana tsa botaki (sk. dikgatiso tsa pontsho tsa dinepe) di tshwanetse go sennngwa morago ga pontsho, mme bosupi jwa tshenyo bo romelwe kwa go modiri wa tiro ya botaki.

Dithulaganyo tsotlhe tsa go romela ka sekepe, go rora le tsa inšorensa di tshwanetse go tlhaelediwa ka nako e e siameng le ka go kwalwa.

Go solofelwa gore selwana sa botaki se se sepedisiwang go ralala meelwane ya boditšhabatšhaba se tla tshwanela go rwala maikarabelo a taolo ya makgetho a kwa molelwaneng, le gore dimatheriale dingwe di ka nna tsa se ke tsa amogelwa mo nageng kgotsa di ka tlhoka setifikeiti. Inšorensa ya morwalo e tshwanetse go duelela tshenyegelo ya go bonwa gape mo lebakeng la moo go tsena kgotsa go tswa ga selwana sa botaki go neng go kganetswe ke ba kwa molelwaneng. Modiro kgotsa lefelotirelo le le rulaganyang serori le tshwanetse go rwala maikarabelo a taolo ya tirego e.

3.3.2 TAOLO YA THEFOSANO

Dilwana tsa botaki tse di rekisiwang go ralala meelwane di tla na le kgonagalo ya go rwala maikarabelo a dikakanyetso tsa taolo ya thefosano le ditshenyegelo tsa thomelontle. Bagwebi ba ba letleletsweng ba thapiwa mo dibankeng tse dintsi tsa kgwebo mme go ka iwa kwa go bone go batla tshedimosetso go ya go thusa ka maitlamo ape a taolo ya thefosano.

Bagwebi ba ba letleletsweng ba tshwanetse go netefatsa gore selwana sepe sa botaki se se romelwang kwa ntle se obamela melawana e e maleba ya taolo ya thefosano.

3.4 NEELOTŠHONO YA GO DIRA BOTAKI

Se o tshwanetseng go se itse le se o tshwanetseng go se solofela

Go na le mefuta e mentsi e e farologaneng ya dineelotšhono tsa go dira botaki mme ga go na molawana o o amogelesegang boditšhabatšhaba wa gore ke mang yo o duelelang dikarolo dife tsa neelotšhono ya go dira botaki. Dineelotšhono tsa go dira botaki di farologane thata mme badiri ba botaki ba tshwanetse go netefatsa gore ba tlhologanya mo go utlwalang mabaka a neelotšhono ya go dira botaki pele ga ba e simolola.

3.4.1. MEFUTA YA DINEELOTŠHONO TSA GO DIRA BOTAKI

Mo lebakeng la neelotšhono ya go dira botaki ka taletso, gantsi go duelelwa ditshenyegelo tsotlhe mme neelotšhono ya go dira botaki gantsi e direga mo thulaganyong e e rileng, setlhogo kgotsa sekgele.

Dineelotšhono tsa go dira botaki tsa taletso e e neelang batho botlhe tšhono di akaretsa mokgwatiriso wa go tlhopha batho botlhe go se na bofitlha. Dingwe di duelela ditshenyegelo tsotlhe fa tse dingwe di solofela badiri ba botoka go duelela dingwe tsa ditshenyegelo.

Dineelotšhono tsa go dira botaki tsa tlhotlhomiso, setudio, phaposipontsho ya kgwebo, porojeke le dineelotšhono tse di ikaegileng ka dipoelo gantsi di solofela gore pontsho kgotsa modiro di dirwe kwa bokhutlong jwa neelotšhono ya go dira botaki. Ditsholofelo tsotlhe malebana le poelo kgotsa kuno ya kwa bofelong di tshwanetse go tlhalosiwa ka botlalo di kwadilwe.

Dineelotšhono tsotlhe tsa go dira botaki di tshwanetse go dirwa go ikaegilwe ka tokomane e e kwadilweng e e tlhalosang mo go utlwalang mabaka le melawana ya neelotšhono ya go dira botaki.

Dineelotšhono tsa go dira botaki tse di abelang matlole di dira jalo ka maemo a a farologaneng. Dingwe di neela madithuso go thusa mo go dueleleng ditshenyegelo tsa botshelo, dimatheriale le bonno, tse dingwe di neela lefelotirelo, dineteweke le bodulo, mme e seng ditshenyegelo tsa mosepele kgotsa tsa botshelo.

Dineelotšhono dingwe tsa go dira botaki di tlamela ka tekanyetsokabo ya ditshenyegelo tsa go dira tiro. Mo mabakeng a, batsamaishi ba dineelotšhono tsa go dira botaki ba tshwanetse go thusa ka go reka dimatheriale le ditlhokego tsa go dira tiro. Mo mabakeng mangwe, tekanyetsokabo ya go dirwa ga dilwana tsa botaki e ikaegile ka pusetso ya madi fela.

Moo neelotšhono ya go dira botaki e feleletsang ka go dirwa ga selwana sa botaki, selwana seo ke sa modiri wa tiro ya botaki, mme modiri wa tiro ya botaki o nna a ntse a na le tshwanelo e e tletseng ya go tswelala ka seemo sa go nna mong wa tiro e e dirilweng ka neelotšhono ya go dira botaki, ntle le fa go dumelanwe ka tsela e sele ka go kwalwa.

Dineelotšhono tse dingwe tsa go dira botaki di tlamela ka tekanyetsokabo ya go duelela tshenyegelo ya go romela selwana sa botaki go tswa kwa lefelong la neelotšhono ya go dira botaki go ya kwa lefelong la bodulo la modiri wa tiro ya botaki. Le fa go ntse jalo, se ga se gapeletse, mme go tshwanetse ga tlhomamisiwa mabaka ka go kwalwa pele ga tshimololo ya neelotšhono ya go dira botaki.

Dineelotšhono tse dingwe tsa go dira botaki di feleletsa e le pontsho. Ditsholofelo le ditlhokego tsa pontsho di tshwanetse go tlhalosiwa sentle ka go kwalwa pele ga tshimololo ya neelotšhono ya go dira botaki. Mo mabakeng a go nna jalo, go tshwanetse ga dirisiwa melawana e e maleba ya pontsho le dithekiso.

Moo modiro kgotsa lefelotirelo le tlhophang go bona mo kgobokanyong ya lone, selwana sa botaki se se dirilweng ka neelotšhono ya go dira botaki, go tshwanetse jalo ga dirisiwa melawana e e tlwaelegileng ya thekiso, ntle le fa go dumelanwe ka tsela e sele ka go kwala pele ga tshimologo ya neelotšhono ya go dira botaki.

Fa go na le tumelano ya kwa pele fa gare ga batho/ditheo tse di amegang ka bobedi ya gore selwana sa botaki se tla abiwa ke modiri wa tiro ya botaki a se abela lenaneo la neelotšhono ya go dira botaki, go tshwanetse ga tlhalosiwa ka go kwalwa pele ga tshimologo ya neelotšhono ya go dira botaki. Ditekanyetso, dintlha tsa totobalo, le dintlha tsa mokgwatiriso wa tlhopho le tirego di tshwanetse go akarediwa.

Mo lebakeng la neelotšhono ya go dira botaki le le dirang taletso go batho botlhe, mokgwatiriso wa tlhopho le tirego ya tlhopho e tshwanetse go dirwa gore e se nne le bofitlha ke mokgatlho wa thulaganyo ka tshedimosetso e e nang le dintlha tse di feletseng ka ga diforomo tsa kopo, le ka ga go supa:

Maikaelelomagolo a lenaneo la neelotšhono ya go dira botaki:

- Mokgwatiriso wa tshwanelego;
- Mokgwatiriso o mogolo wa tlhopho;
- Dikarolo tsa setlapele, tse di jaaka dikgaolo, badiri ba tiro ya botaki ba ba tlhagelelang, basadi, batho ba puo ya English e leng puo ya bone ya bobedi, kgotsa batho ba ba nang le bogole;
- Tirego ya tlhopho, gore a mme ke ka barulaganyi/juri, potsolotso/setshwantsho sa pele ga tlhopho;
- Hisetori kgotsa lemorago la lenaneo;
- Dikao tsa kabelo ya matlole, le botsayakarolo jwa ditlamo tsa tlaleletso;
- Badirakopo ba ba atlegileng mo nakong e e fetileng le diporojeke;
- Fomete ya kopo, go akaretsa ditlhokego tsa matheriale wa tshegetso;
- Matlha a bofelo a kopo le aterese.

Dineelotšhono tse dingwe tsa go dira botaki di naya balelapa la ga modiri wa tiro ya botaki lefelo la bodulo ka nako ya neelotšhono ya go dira botaki. Gore a ditumelano tsa go nna jalo di maleba kana nnyaa go tshwanetse ga tlhomamisiwa pele neelotšhono ya go dira botaki e simolola. Go ka nna ga nna botlhokwa kgotsa ga nna selo se se eletsegang go akaretsa se mo tumelanong kgotsa konteraka.

Dineelotšhono tsa go dira botaki tse di ikaegileng ka seemo se se netefaditsweng sa porofesionale le maitemogelo a modiri wa tiro ya botaki yo e leng modudi go dira pontsho, kgotsa go neela thuto kgotsa

phitlhelelo ya botlhe, di tshwanetse go neela tuelo e e maleba mo seemong sa porofesenale sa modiri wa tiro ya botaki le maitemogelo a gagwe.

Konteraka kgotsa lekwalo la tumelano le tshwanetse go kaya gore modudi o tla duelwa jang le gone leng, fa go le maleba, le go kaya ka totobalo ditshenyegelo tse modudi a tshwanetseng go di duela ka sebele, tse di jaaka bodulo, thomelo ya dithoto, inšorensense.

Dineelotšhono dingwe tsa go dira botaki di kgona go amogela ditlhophha tsa bataki le/kgotsa maloko a setlhophha. Dineelotšhono tsa go dira botaki tsa go nna jalo di tshwanetse go dira gore tlabakelo e e tlhaloganyesegge. Ditlhophha tsa bataki tse di dirang kopo ya dineelotšhono tsa go dira botaki tsa go nna jalo ba tla rwala maikarabelo a go bona gore ke maloko a tsone a le kae a a ka fiwang bodulo, le bokao jwa ditšhelete jwa mothusi.

Go tlamela kaelo e e nonofileng go badudi ke tlhokego ya katlego ya neelotšhono ya go dira botaki, mme ka jalo ke karolwana ya botlhokwa ya mokgwatsamaiso o o gaisang. Dintlha tse di botlhokwa mo katlegong ya dineelotšhono tsa go dira botaki di akaretsa: kaelo, ditšhono tsa go neteweka, paka ya neelotšhono ya go dira botaki, phitlhelelo ya dipalangwa, papatso, phitlhelelo ya ditlabakelo.

Barulaganyi ba tshwanetse go thusa badudi go iketla mo ditikologong tsa bone tse dintšhwa. Se se ka nna sa akaretsa: go tsewa kwa boemelafofaneng, tshedimosetso ka ga lefelo, go tshegetsa pono le theko ya dimatheriale le ditlamelwana, go dira dikgolagano tsa botsalano ka go itsisane, maeto a setudio le mediro.

Mabaka a inšorensense a farologana go ralala neelotšhono ya go dira botaki go ikaegile ka mofuta ya tsone. Badudi ba tshwanetse go itsisiwe ka go kwala ka seemo sa bone sa inšorensense e e maleba.

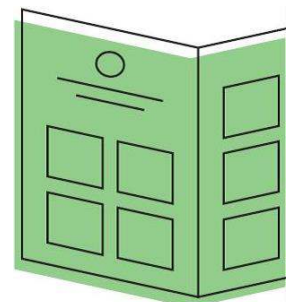
Batsamaisi ba mafelo a neelotšhono ya go dira botaki ba tshwanetse go netefatsa gore badudi ba na le tshedimosetso le gore ba itse gore ba ka fitlhelela jang ditirelo tsa kalafi.

3.5. DIPHASALATSO

3.5.1. MEFUTA E E FAROLOGANENG YA DIPHASALATSO

Dikhataloko tsa dipontsho le diporojeke gantsi di dirwa go ya ka ditlhokego tsa porojeke e e rileng, le ka go tsamaisana le dintlha tse di rileng tsa totobalo tsa modiro kgotsa lefelotirelo malebana le leinakgwebo, moonoo, kgotsa bosupi jwa kgwebo.

Dimonokerafo ke diphasalatso tse di nang le dintlha ka botlalo le tse di kgethegileng tse di ka ga modiri a le nosi wa tiro ya botaki mme gantsi di golaganngwa le pontsho ya motaki a le nosi. Dipuisano tsa moakanyetso le go dirwa ga phasalatso ya monokerafo di ka tsaya tsia ditlha tsa totobalo ka bobedi tsa modiro kgotsa lefelotirelo, ntlha ya boitlhamedi ya motaki le dintlha tsa totobalo le leano la thekiso la mophasalatsi.

Diphasalatso tsa botseleganyi ke dikgobokanyo tsa dikwalwa ka setlhogo se se rileng, modiri wa tiro ya botaki, kgotsa ponagalo, tse di kopilweng semmuso gore di dirwe kgotsa di kopanngwe ke motseleganyi.

Diphasalatso tsa botsheleganyi di ka akaretsa diphasalatso tsa akatemiki le dikwalwa tsa patlisiso.

Dibuka tsa bataki ke dilwana tsa botaki tse di dirisang sebopego sa buka. Gantsi di phasaladiwa mo dikgatisong tse dinnye, le fa ka dinako tse dingwe di dirwa jaaka dilo tsa mofuta o o kgethegileng. Dibuka tsa motaki di dirisa dipopego tsa mefutafuta, mme di ka akaretsa le dimakasine tse di kwalwang ke bakwadi ba e seng ba porofesenale.

3.5.2. MEFUTA E E FAROLOGANENG YA DITSHWANELO TSA GO PHASALATSA LE TSE DI TSAMAIANANG LE TSONE LE MAIKARABELO

Batho/ditheo tsotlhe tse di amegang tse di tsayang karolo mo phasalatsong go tshwanetse go nna le ditsholofelo tse di utlwalang le maikarabelo a a tlhalositsweng ka botlalo ka go kwalwa, go akaretsa dikabelo tsa sekwalwa le maikarabelo a moakanyetso. Go tshwanetse ga nna le tumelano e e tlhaganyesegang ka ga ditirelo tsa phatlalatso le dikarolelo go tswa mo dithekisong. Batho/ditheo tse di amegang di tshwanetse go swetsa ka dithulaganyo tsa IPR tse di akaretsang kgobokanyo ya tlhatsodiatla.

Fa phasalatso ya porojeke e tlele go phasaladiwa ke modiro/lefelotirelo:

- Modiro/lefelotirelo le tshwanetse go duelela ditshenyegelo tsotlhe.
- Fa modiri wa tiro ya botaki a tlhoka molawana o o farologaneng wa go dirwa ga modiro oo kgotsa lefelotirelo leo, jalo ditshenyegelo tse di tsamaisanang le diphetogo tsa go nna jalo di tshwanetse go duelelwa ke modiri wa tiro ya botaki. Tumelano epe ya go nna jalo e tshwanetse go kwalwa.
- Fa modiri wa tiro ya botaki a diegisa tirego ya phasalatso, modiri wa tiro ya botaki a ka nna a duelela ditshenyegelo tsa tlaleletso tse di nnang teng. Tumelano epe e tshwanetse go nna e e kwadilweng
- Tlwaelo ke gore badiri ba tiro ya botaki ba buisanele selekano sa kgololesego ya bone ya boithlamedi le kabelo mo go dirweng ga phasalatso. Mediro kgotsa mafelotirelo a a dirang ka gale diphasalatso a tshwanetse go tlhama pholisi go laola dikamano tsa tiro le phasalatso.

Fa phasalatso ya porojeke e tlele go phasaladiwa ke mophasalatsi yo o kwa ntle ga modiro/lefelotirelo:

- Ditshenyegelo di tshwanetse go tlhakanelwa fa gare ga mophasalatsi le modiro kgotsa lefelotirelo. Tumelano epe malebana le ditshenyegelo tse di tlhakanetsweng e tshwanetse go nna e e kwadilweng.
- Ke maikarabelo a badiri ba tiro ya botaki go buisana le go dumelana ka kgololesego ya bone ya boithlamedi le seabe. Kgololesego ya boithlamedi le seabe go le gantsi thata di kganelwa mo go bonalang ke ntlhatebo ya mophasalatsi ya thekisego ya buka. Go ntse jalo segolo bogolo moo baphasalatsi ba gatelelang ntlha ya tshwanelo ya go tlhomamisa moakanyetso le tlhagelelo ya tsebe e e kwa ntle ya buka.

Badiri ba tiro ya botaki ba tshwanetse go amogela bobotlana dikhopi tse pedi tsa phasalatso e e tlhagisang selwana sa bone sa botaki le e ba nnileng le seabe mo go yone. Fa mokwadi kgotsa mokwadi yo o tiro ya gagwe e akareditsweng mo bukeng a dula kwa karolong e e farologaneng ya naga, kontinente kgotsa lefatshe, mophasalatsi o tshwanetse go duelela ditshenyegelo tsa go romela buka ka poso kgotsa tirelo ya khuria. Se se tshwanetse go tlhomamiswa ka go kwalwa.

Mo lebakeng la diphasalatso tse di tlhagisang megopolo ya motseleganyi kgotsa mophasalatsi (tse di tlhalositsweng mo Karolo 3.5.1), modiri wa tiro ya botaki o tshwanetse go duela madituelo a tetlokhopi a go neela tetla ya gore tiro ya bone e akarediwe mo kgobokanyong e e phasaladitsweng kgotsa khataloko. Mabaka a go akarediwa le go tsenngwa a tshwanetse go buisanelwa ke batho/ditheo tsotlhe tse di amegang mme tshwetso ya bofelo e tshwanetse go tsewa le go kwalwa. Bakwadi ba tiro ya bone e akareditsweng mo phasalatsong e e tselegantsweng ba tshwanetse go amogela bonnye khopi e le nngwe ya phasalatso.

Diteng tse di kopilweng semmuso gore di dirwe di tshwanetse go duelelwa ke bakwadi botlhe ba tiro ya bone e akareditsweng mo phasalatsong (sk. sekwalwa se se kopilweng semmuso gore se kwalwe). Le fa

go ntse jalo, tlwaelo ke gore badiri ba tiro ya botaki ga ba duelelwe dipolelo tsa bataki tse di akareditsweng mo khatalokong/monokerafo/buka ya motaki ya pontsho e e leng ya bone. Mokwadi le/kgotsa mokwadi/bakwadi ba tiro ya bone e akareditsweng mo phasalatsong ba tshwanetse go neelwa bosupi jwa diteng ka PDF pele ga phasalatso, gore ba netefatse nepagalo.

Mo lebakeng la diphasalatso tsa dijithale:

- Batho/ditheo tsotlhe tse di amegang di tshwanetse go dumelana le dintlha tse di fa godimo tsa tlwaelo moo go leng maleba teng malebana le go phasalatsa ka tsela ya dijithale.
- Moo go dirilweng phasalatso ya inthanete go direla thekiso ka inthanete, modiri wa tiro ya botaki o tshwanetse go neelwa tšhono ya go fitlhelela khopi ya mahala.
- Boleng jwa ditshwantsho le mabaka le melawana ya phitlhelelo ya dilo tse di sitlhamolotsweng e tshwanetse go tsewa tsia go sireletsa tetlokhopi ya modiri wa tiro ya botaki.

3.6. DIKOPO TSA SEMMUSO TSA BOTLHE TSA GO DIRA TIRO YA BOTAKI

Tokomane e e atlanegisa thata tiriso ya komiti ya tlhopho e e akaretsang bataki, baporofešenale ba botaki, baemedi bape ba motho yo o kopang semmuso gore go dirwe tiro ya botaki, le ba bangwe jaaka go tlhokega.

Barulaganyi ba tshwanetse go dira ditshwetso tsotlhe tse di tlhokegang malebana le thulaganyo le paakanyetso ya porojeke pele ga go bapatswa kopo ya semmuso ya go dira botaki.

Mekgwa le dipaka tsa go bapatsa kopo ya semmuso ya go dira tiro ya botaki e tshwanetse go dirwa.

Mo lebakeng la selwana sa botaki sa baagi, go tshwanetse ga tlhongwa lefelo la selwana sa botaki mme go tshwanetse ga tlhomamisiwa dikganelo dipe fa go na le dingwe. Go tshwanetse ga akanyediwa pabalesego ya lefelo mo modiring wa tiro ya botaki, bathapiwa, le baagi, go akaretsa maikarabelo a tuelo. Go tshwanetse ga tsewa tshwetso ya gore a mme selwana sa botaki se tla direlwa mo lefelong kgotsa se tla direlwa go sele le go tlhongwa mo lefelong leo. Go tshwanetse ga akanngwa gore a selwana sa botaki se tlele go tlhomelwa leruri, kgotsa se tla tloiswa moragonyana.

Tokomane ya kopo ya semmuso ya go dira tiro ya botaki e tshwanetse go dira gore badiri ba tiro ya botaki le mediro kgotsa mafelotirelo tse di tsayang karolo ba tlhologanye ditlhokego tsotlhe, ditekanyetso le ditsholofelo.

Go tshwanetse ga tlhomamisiwa tekanyetsokabo ya kopo ya semmuso ya go dira tiro ya botaki.

Yone e tshwanetse go akaretsa:

- Tuelo ya modiri wa tiro ya botaki ya moakanyetso/sekao sa selwana sa botaki le tiro ya bofelo;
- Tlhotlha ya go sepela, le bodulo jwa modiri wa tiro ya botaki fa go le maleba;
- Tlhotlha ya tuelo ya inšorense le gore ke mang yo o tla e duelang;
- Tlhotlha ya paakanyo ya lefelo, dimatheriale, tsamaiso ya porojeke le kitso ya boitseanape, le ditlamelwana (go akaretsa ditlamelwana tsa intaseteri tse di jaaka setsholets kgotsa kereine);
- Tlhotlha ya tlhomo ya selwana se se dirilweng sa botaki go akaretsa thoro fa e le gore selwana se se dirilweng sa botaki se diretswe kwa ntle ga lefelo;
- Tlhotlha ya mafaratlhatlha, go akaretsa tshubo ya mabone le matshwao;
- Seabe sa modiri wa tiro ya botaki mo dintlheng tse di fa godimo;
- Tiro ya komiti
 - tekanyetsokabo ya papatso
 - tekanyetsokabo go dira phasalatso, fa go le maleba.

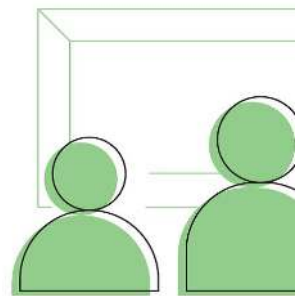
Moo ditshenyegelo tse di totobetseng tsa tiro kgotsa tlhomo di sa kgoneng go tlhomamisiwa, go tshwanetse ga akarediwa mo konterakeng, ka molawana o o kayang sentle gore ke mang yo o rweleng maikarabelo a ditlhotlha le ditshenyegelo le go fetelela ga ditshenyegelo.

Go tshwanetse ga rulagangwa tumelano e e kwadilweng fa gare ga modiri wa tiro wa botaki, motsereganyi ope, le motho yo o kopang semmuso gore go dirwe tiro ya botaki, e e tlhalosang mabaka a go dumelanweng ka one fa gare ga batho/ditheo tse di amegang.

Konteraka ya kopo ya semmuso ya go dira tiro ya botaki e tshwanetse go akaretsa ditlhokego dipe malebana le dikao tsa selwana sa botaki. Modiri wa tiro ya botaki o tshwanetse go fiwa nako e e lekaneng go feleletsa sekao sa selwana sa botaki. Go tshwanetse ga duelwa ledituelo le le maleba la tiro ya selwana sa botaki go modiri mongwe le mongwe wa tiro ya botaki fa sekao se se feditsweng se gorosiwa kwa barulaganying. Konteraka e tshwanetse go neela tšhono ya diphetogo tse di kgonagalang mo sekaong sa selwana sa botaki se se letleletsweng jaaka go ka tswa go tlhokega, le tirego ya teng.

Kotsi yotlhe e e amanang le tshireletso ya selwana sa botaki ka nako ya lefelotirelo le mo lefelong/mafelong a a rileng e mo magetleng a ga motho yo o kopang semmuso gore go dirwe tiro ya botaki. Ka jalo motho yo o kopang semmuso gore go dirwe tiro ya botaki o tlhoka go neela tuelelo ya inšorensa ya selwana sa botaki le ya lefelo ka nako ya tiro le ya tlhomo, le fa selwana sa botaki se setse se weditswe. Mabaka a tshwanetse go tlhalosiwa ka botlalo ka go kwalwa.

Ditheo tsa botlhe di tshwanetse go dira maiteko a a kgethegileng go kgontsha le go nolofaletsa badiri ba tiro ya botaki go fitlhelela diphitlhelole tsa ditlhokego tsa taolo ya tlamelo ya dithoto le ditirelo, le go netafatsa gore taolo ya tlamelo ya dithoto le ditirelo ga e ame tlhopho ya botaki ka tsela e e sa siamang.

Konteraka ya kopo ya semmuso ya go dira tiro ya botaki e tshwanetse go kaya ka totobalo mabaka a kamogelo le go saena e le go neelana ka selwana se se feditsweng sa botaki.

Modiri wa tiro ya botaki o tshwanetse go sala a ntse a na le seemo sa go nna mong wa IPR, le segolo bogolo sa Tetlokhopi ya selwana sa botaki. Konteraka e tshwanetse go tlhomamisa maikarabelo a motho yo o kopang semmuso gore go dirwe tiro ya botaki malebana le ditshwanelo tsa tshireletso ya tetlokhopi tsa modiri wa tiro ya botaki (mokwadi) tsa gareng ga tse dingwe, tshenyo, tlhokego ya tshomarelo kgotsa go tsholwa ka tsela e e bontshang lenyatso le nyefolo, mme e tshwanetse go kaya maikarabelo a motho yo o kopang semmuso gore go dirwe tiro ya botaki mo mererong ya kakaretso e e jaaka tshomarelo, tshireletso ya selwana sa botaki gore se se ka sa onala, sa tsholwa ka tsela e e seng maleba, pabalesego le tshireletsego (segolo bogolo mo tshenyong e e tseneletseng), le go latlhiwa.

Go tshwanetse ga fitlhelwa tumelano malebana le konteraka ya go kopa semmuso gore go dirwe tiro ya botaki ka bonako jo bo kgonegang go latela tirego ya tlhopho. Modiri yo o tlhophilweng wa tiro ya botaki ga a tshwanela go dira tiro go ya pele mo porojekeng ntle le fa go fitlhelwe tumelano le motho yo o kopang semmuso gore go dirwe tiro ya botaki kgotsa go fitlhelela go nna le tumelano le motho yo o kopang semmuso gore go dirwe tiro ya botaki ka ga mabaka a konteraka ya kopo ya semmuso ya go dira tiro ya botaki, mme tumelano e kwadilwe.

Go tshwanetse ga dirwa motseletsele wa dituelo tsa nako le nako should be made go modiri wa tiro ya botaki. Sejule ya tuelo e e kwa tlase e e tshishintsweng e tlhoka gore tuelo ya ntlha e dirwe fa konteraka e saenilwe, ya bobedi e dirwe morago ga go wediwa ga kgato ya moakanyetso, mme tuelo ya bofelo e dirwe ka nako ya go wetsa.

Moo modiri wa tiro ya botaki a rweleng maikarabelo a theko ya dimatheriale le ditshenyegelo tsa tiro, sejule ya tuelo e tshwanetse go lemoga le go itse gore badiri ba tiro ya botaki ba ka tswa ba se na metswedithuso ya go duelela kwa pele ditshenyegelo tsa diporojeke tse dikgolo, le gore dituelo di tlhoka go dirwa ka nako. Sejule ya dikotlhao tsa dituelo tse di thari e tshwanetse go akarediwa mo konterakeng.

Fa modiri wa tiro ya botaki a rwele maikarabelo a go reka dimatheriale le go laola go dirwa ga kopo ya go dira tiro ya botaki, tuelo ya kwa tshimologong e tshwanetse go akaretsa karolwana ya ledituelo la modiri wa tiro ya botaki le karolwana e e lekaneng go duelela dimatheriale le ditshenyegelo tsa tiro.

Go tshwanetse ga dirwa tumelano ya kwa pele ka ga sejule ya dikopano tsa botlhokwa malebana le porojeke e modiri wa tiro ya botaki o tla solofelwang go di tsenela. Tsenelo kwa dikopanong tsa tlaleletso e tshwanetse go duelelwa go ya ka seelo se go dumelanweng ka sone sa ura.

Go tshwanetse ga dirwa ditlamelwana tsa go samagana le diphapogo tse di sa bonelwang pele mo ditshenyegelong. Tseno di ka direga ka ntlha ya:

- Ditiego tsa kakaretso tsa porojeke;
- Ditiego mo kamogelong ya dikhotheišene ka motho yo o kopang semmuso gore go dirwe tiro ya botaki, tse di feleletsang di dirile gore go nne le tlhokego ya go dira khoteišene gape ka go tihatloga go go kgonegang ga ditshenyegelo ka nakwana;
- Go kgaolwa ga tekanyetsokabo mo mokgatlhong o o kopang semmuso gore go dirwe tiro ya botaki, kgotsa diphetogo tse dingwe tse di feleletsang di dirile gore porojeke e se ka ya tswela ka sebopego sa yone sa kwa tshimologong, le go tlhoka go dira gape moakanyetso kgotsa go dirwa sešwa ga tiro;
- Ditokafatso tsa tlaleletso mo meakanyetsong e e dirilweng ka kopo ya motho yo o kopang semmuso gore go dirwe tiro ya botaki, fa tse di le kwa godimo ga palo ya dipaakanyo tse di totobaditsweng mo konterakeng, di duelelwa ka ledituelo la kwa tshimologong.

Ga go a tshwanela go solofelwa gore modiri wa tiro ya botaki a duelele ditshenyegelo tsa tlaleletso tse di tlhagileng mo maemo a go nna jalo. Madituelo a a maleba a moakanyetso, le ditshenyegelo tse dingwe tsa tiro ya tlaleletso, ditirelo le dimatheriale tse di tlhokegang ka ntlha ya maemo a a seng mo taolong ya modiri wa tiro ya botaki, a tshwanetse go duelwa ke motho yo o kopang semmuso gore go dirwe tiro ya botaki.

Badiri ba tiro ya botaki ba tshwanetse go itse ditshwanelo tsa bone tsa boitlhamedi jwa monagano. Totatota tetlokhopi mo megopolong ya pono le selwana sa botaki ka bobedi e tshwanetse go sala e tshwerwe ke modiri wa tiro ya botaki. Konteraka fa gare ga motho yo o kopang semmuso gore go dirwe tiro ya botaki le modiri wa tiro ya botaki e tshwanetse go akaretsa ditshwanelo malebana le go dupolokeitiwa le ditshwanelo tsa tshireletso ya tetlokhopi tsa tlotlomatso ya motlhodi wa tiro.

Seemo sa botlhami jwa selwana sa botaki sa modiri wa tiro ya botaki se tshwanetse go tlhalosiwa mo go utlwalang kwa lefelong mme se tshwanetse go kaiwa mo matshwaong a a mabapi, le ka tshaeno e e mametleletsweng mo selwaneng sa botaki se go kopilweng semmuso, ntle le fa go dumelanwe ka tsela e nngwe e sele. Mofuta le bogolo jwa go tlotlomatso motlhodi le motlhami wa selwana sa botaki le/kgotsa tshaeno di tshwanetse go dumelanwa ka go kwalwa pele ga tshimololo ya kopo ya semmuso.

Go botlhokwa go tlhalosa gore ke mang yo o nang le maikarabelo a go netefatsa gore selwana sa botaki se direlwa mo lefelong, gore ke mang yo o nang le maikarabelo a go amogela dimatheriale mo lefelong, le maikarabelo a poloko e e babalesegileng ya tsone, le gore ke maikarabelo a ga mang ka nako ya tlhomo ya selwana sa botaki. Go tshwanetse ga akanngwa ka dintlha tsa tuelo ya bathapiwa, tlhokomelo ya thoto, tlhokomelo ya semolao le taolo, tshireletso mo seemong se moagi a ka gobalang ka ntlha ya thoto e le tshireletso ya semolao ya tirelo kgotsa kgakololo ya porofesinale e e neelwang badirelwa.

3.7 DIKGAISANO, DIKABO LE DIKGELE

3.7.1 DIKGAISANO TSE DI BULEGETSENG BATHO BOTLHE LE TSE DI LEKANYEDITSWENG BATHO BA BA RILENG LE MEDIRO

Dikgaisano tse di lekanyeditsweng batho ba ba rileng di akaretsa go tlhophisa pele mofenyi wa sekgele ka go dirisa komiti kwa ntle ga go neela badirakopo botlhe tšhono ya gore ba iteke lesego. Tšhono e e neelwang badirakopo botlhe go iteka lesego e laetsa badiri ba tiro ya botaki go romela dilwana tsa botaki le diporojeke gore di sekasekiwe.

Mo lebakeng la tšhono e e neelwang badirakopo botlhe go iteka lesego, tshedimosetso ya kwa tshimologong ya papatso e tshwanetse go nna le tlhaloso ya kakaretso ya porojeke mme e tshwanetse go tlhaloso ditlhokego tsa go romela dilwana tsa botaki, e na le matlha a bofelo a kgato nngwe le nngwe le palogotlhe ya madi a a leng teng mo kgaisanong a dikgele le/kgotsa ditshenyegelo tsa go dira tiro moo fa go le maleba. Tshedimosetso ka ga barulaganyi ba kgaisano le tirego e e tlileng go latelwa ya tlhopho e tshwanetse go akarediwa mo taletsong.

Tlhaloso e e nang le dintlha ka botlalo ya porojeke e tshwanetse go akaretsa:

- Tlhaloso ya porojeke le ditekanyetso dipe;
- Dintlha tse di totobetseng tsa gore ke mang yo a ka tselang kgaisano;
- Tlhaloso ya lefelo le ditekanyetso dipe;
- Mofuta wa dilwana tsa botaki tse di tlileng go amogelwa (k.g.r. selwana se se betlilweng se se n nang mo lefelong le le rileng fela kgotsa dilwana tsa botaki tse di kgonang go sutisiwa);
- Matlha otlhe a a maleba a bofelo le ditlhokego;
- Leina la morulaganyi wa kgaisano;
- Tlhaloso ya dikgato tsa tirego ya tlhopho;
- Polelo ya gore a mme ditshwantsho tsa modiri wa tiro ya botaki di a tlhokega mo kगतong ya ntlha ya kgaisano. Fa ditshwantsho di tlhokega, go tshwanetse ga akarediwa dintlha malebana le dipopego tse di amogelesegang, le matlha a ditshwantsho di tla busiwang ka one;
- Polelo malebana le tetlokhopi le ditshwanelo tsa tshireletso ya tetlokhopi tsa selwana sa botaki/porojeke e e rometsweng;
- Lenane la ditlhokego tsotlhe tse modiri wa tiro ya botaki o tshwanetseng go di fitlhelela fa a romela;
- Letlha la kitsiso ya bafenyi.

3.7.2 TLHOPHO LE MABAKA LE MELAWANA YA TSENELO

Dithulaganyo tsotlhe le badiri ba tiro ya botaki (ba ba mo lenaneng la bagaisani ba tlhopho ya bofelo e tla dirwang mo go bone le bafenyi ka bobedi) di tshwanetse go tsenngwa mo konterakeng ka go kwalwa mme di tshwanetse go akaretsa ditlhaloso tse di tseneletseng tsa:

- Theko kgotsa tsela ya go bona dithoto;
- Tekanyetsokabo ya tiro, moo go leng maleba le fa e le gore go maleba;
- Ditlhokego tsa modiro/lefelotirelo moo modiri wa tiro ya botaki a emelwang ke lefelotirelo la kgwebo;
- Ditshwanelo tsa tshireletso ya tetlokhopi, ditetlokhopi le ditetlelelo;
- Ditshenyegelo le thoro ya dithoto moo go leng maleba mo dipontshong tse di tsayang loeto le dipontsho ka kakaretso.

3.7.3 DITSHWANELO TSA TSHIRELETSO YA TETLOKHOPI, DITETLOKHOPHI LE DITETLELELO

Mabaka le melawana ya tsenelo e tshwanetse go kaya gore go ka dirisiwa matheriale ope kgotsa dimatheriale tsotlhe tse di rometsweng ka mabaka afe. Badiri ba tiro ya botaki ba tshwanetse go neelwa tshwanelo ya go gana tiriso e e tshitshintsweng ya selwana sa bone sa botaki/matheriale o o dirilweng ka boithamedu go sireletsa khupamarama ya bone, kgotsa go thibela go dirwa ga khopi (dupolokeita) go go sa letlelelwang, mo lebakeng le tiriso ya go nna jalo e sa kaiwang mo mabakeng le melawana ya tsenelo.

Fa go le maleba, go tshwanetse ga dumelanwa ka ledituelo la laesense ya tetlokhopi malebana le go dirwa ga khopi kgotsa go dirwa dupolokeite ga ditshwantsho dipe mo isagong.

Ditshwanelo tsa tshireletso ya tetlokhopi tsa modiri wa tiro ya botaki di tshwanetse go obamelwa. Ditshwanelo tsa tshireletso ya tetlokhopi di neela modiri wa tiro ya botaki tshwanelo ya go itsege jaaka mokwadi wa tiro ya botaki (go kaiwa jaaka motlhami wa selwana sa botaki). Go akaretsa tshwanelo ya gore seemo se se feletseng sa tiro ya bone se neelwe tlotlo (gore se se ke sa fetolwa, sa angwa ka tsela e e sa siamang kgotsa sa sennngwa ka tsela epe).

Fa go dirwa khopi kgotsa go dupolokeitiwa selwana sa botaki, motsayadinepe le ene o tshwanetse go tlotlomadiwa.

Moo dinepe tsa bafenyi ba kgaisano kgotsa ba bafenyi ba kopo e e dirilweng semmuso ya go dira selwana sa botaki di tlileng go dirisiwa moragonyana go direla mabaka a kgwebo, barulaganyi ba tshwanetse go akanya gore a mme go tshwanetse ga batliwa tetla ya motsayakarolo, kgotsa motlhokomedi wa motsayakarolo, pele ga tiriso ya go nna jalo.

Barulaganyi ba ba eletsang go akaretsa ditshwantsho tsa selwana/dilwana tsa botaki tse di fentseng mo webosaeteng ba tshwanetse go tsaya dikgato tsa go efoga tirisobotlhaswa ya tetlokhopi, e e jaaka go lekanyetsa bogolo jwa ditshwantsho go ya ka bogodimo le bophara.

Tuelo ya madituelo a thebolo ya laesense le mabaka a teng a tshwanetse go dumelanwa ka go kwalwa.

Barulaganyi ba tshwanetse go kaya gore a bafenyi kgotsa badiri ba bangwe ba tiro ya botaki ba solofelwa go tsaya karolo mo ditirong dipe tsa papatso ya sebele tse di amanang le modiro.

Badiri ba tiro ya botaki ba tshwanetse go nna le tshwanelo ya go buisana ka selekano sa botsayakarolo jwa bone mo dipapatsong tsa go nna jalo.

3.7.4 BAATLHODI, KATLHOLO, GO GANGWA LE KGANELO YA DIKAROLO DIPE TSE DI SA SIAMANG TSA SELWANA SA BOTAKI

Barulaganyi ba tshwanetse go leka go bitsa batlhophi ba ba ikemetseng kgotsa baatlhodi go tsena kopano le komiti ya tlhopho.

Kgaisano e tshwanetse go nna le pholisi e e leng teng go netefatsa tlhopho e e sa gobelegeng le e e se nang bofitlha ya lenane la bagaisani ba go tla dirwang tlhopho ya bofelo mo go bone.

Ditirego tsa go athola di tshwanetse go sa gobebele le go sa nne le bofitlha.

Baatlhodi ba tshwanetse go kaya dikamano tsotlhe tsa seporofeshele le tsa lelapa ka nako ya tirego ya go dira lenane la bagaisani ba go tla dirwang tlhopho ya bofelo mo go bone (sk. motlhokomedi wa dilwana tsa botaki yo o dirileng pontsho ya motaki, kgotsa mong wa phaposipontsho yo o akantseng kgotsa yo o akanyang go bontsha kgotsa go emela motaki yo o dirileng kopo, o tshwanetse go kaya ditsalano tse).

Mokgwatsamaiso o o gaisang ke go dira gore go nne le ditirego tsa katlholo le tsa go dira lenane la bagaisani ba go tla dirwang tlhopho ya bofelo mo go bone gore e nne tsa semmuso e bile di kwalwe, mme

di nne teng jaaka kaelo mo lebakeng la katlholo e e nang le dikgwetlho le dikganetsano. Fela jalo, khupamarama ya moatlhodi e tshwanetse go sirelediwa ka moo go ka kgonegang ka teng. Baatlhodi ba tshwanetse go nna le kgololesego ya mogopolo ya go tlhopha selwana sa botaki sa tlhopho ya bone. Fa e le gore go na le ditekanyetso malebana le tirego ya katlholo, tsone di tshwanetse go tlhalosiwa mo go utlwalang ka go kwalwa pele ga tshimololo ya katlholo.

Barulaganyi ba tshwanetse go dira togamaano ya taolo ya kotsi go samagana le kgonagalo ya dilwana tsa botaki tse di ka bakang kganetsano. Togamaano e tshwanetse go tsaya tsia ditshwanelo tsa badiri ba tiro ya botaki ba ba tsenelang kgotsa ba ba romelang dilwana tsa bone tsa botaki, barulaganyi, baagi, le baetleetsi le mekgatlho ya kabelo ya matlole.

Barulaganyi ba tshwanetse go netefatsa gore bafenyi ba kgaisano ba itsisiwe pele ga pulo ya modiro gore ba kgone go e tsenela le go amogela sekgele kgotsa kabo. Ba ka nna ba kopiwa gore ba somarele khupamarama fa go tlhokega. Fa e le gore bafenyi ba tsamaya sekgala se se telele, barulaganyi ba tshwanetse go thusa ka ditshenyegelo tsa go tsaya loeto.

Badiri ba tiro ya botaki ba ba sa tlhophiwang fa go dirwa lenane la bagaisani ba go dirwang tlhopho ya bofelo mo go bone ba tshwanetse go itsisiwe ka gangwe gore ga ba sa tlhole ba le mo kgaisanong. Dithulaganyo di tshwanetse go dirwa ka bonako tsa gore dimatheriale tsa bone di tle go tsewa.

3.7.5 DITHEKO KGOTSA TSELA YA GO BONA DILO TSE DI RILENG

Barulaganyi ba tshwanetse go kaya ka botlalo mo mabakeng a tsenelo gore totatota ke mofuta ofe wa theko kgotsa tsela ya bona dilo o o tla neelwang – gore a ke ka theko, kgotsa ke ka thefosanyo ya bolengtlhotlha jwa madi a seatleng a sekgele, le gore ke mang, kgotsa ke mang kgotsa ke setlamo sefe se kwa bofelong se tla nnang mong wa selwana sa botaki.

Barulaganyi ba tshwanetse go itse gore theko kgotsa tsela ya go bona dilwana tsa botaki ga e akaretse phetiso ka go itirisa ya go nna mong wa tetlokhopi mo selwaneng sa botaki. Fa barulaganyi ba tlhoka maemo a go nna mong wa tetlokhopi, go tshwanetse ga dirwa tumelano ya laesense le modiri wa tiro ya botaki mme go tshwanetse ga dirwa tuelo kwa thoko.

Badiri ba tiro ya botaki ba ba nang le kemedi e e tletseng ya boemedi jwa phaposipontsho ba tlhoka go gakolola moemedi wa bone ka tsela ya go bona dilo ka theko kgotsa sekgele, mme ba tshwanetse go buisana ka selekano sa khomišene ya phaposipontsho se se tshwanetseng go duelwa.

3.7.6 GO TLA GO TSAYA DILWANA TSA BOTAKI

Mabaka a tsenelo a tshwanetse go kaya mekgwa e e amogelesegang ya go tloswa ga dilwana tse di tlhophiwang le tse di sa tlhophiwang tsa botaki, e e nang le dintlha tse di feletseng tsa letlha/matlha, lefelo/mafelo le nako/dinako. Melawana epe malebana le go tloswa pele ga nako ga dilwana tsa botaki tse di mo pontshong (pele ga bokhutlo jwa pontsho kgotsa modiro) e tshwanetse go kaiwa.

Barulaganyi ba tshwanetse go naya badiri ba tiro ya botaki, baemedi ba bone, ditlamo tsa khuria kgotsa thoro ya merwalo nako e e utlwalang ya go tla go tsaya dilwana tsa botaki. Go tla go tsewa ga dilwana tsa botaki go tshwanetse ga neelwa paka ya bonnye dibeke tse pedi.

Mabaka le melawana ya tsenelo e tshwanetse go kaya gore a mme go tla duedisiwa madi a poloko, fa go na le ape, le gore tota a tla duedisiwa mo mabakeng afe. Madi ape a poloko a tshwanetse gore a nne kwa tlase.

Mabaka le melawana ya tsenelo e tshwanetse go tlhalosa mokgwatsamaiso wa kitsiso o o tla latelwang ke morulaganyi pele ga dilwana tsa botaki tse di sa tlang go tsewa di tsewa jaaka 'tse di sa tlelimiwang' kgotsa di latlhiwa.

Barulaganyi ba tshwanetse go neela badiri ba tiro ya botaki bonnye dibeke tse thataro tšhono ya go

tleleima dilwana tsa bone tsa botaki.

3.7.7 LEKGETHO MO MADING A SEKGELE

Bataki ba ba fenyang le badiri ba tiro ya botaki ba rwele maikarabelo a dikgogo tsa lekgetho la lotseno moo go leng maleba teng.

3.8 DIWEKEŠOPO LE DITLELASE TSE DI RUTIWANG KE MOITSEANAPE

3.8.1 DIKONTERAKA

Ditumelano tsotlhe tsa wekešopo di tshwanetse go buisanelwa ka go dirisa konteraka e e kwadilweng le e e saenilweng e e tlhalosang tuelo le sejule ya madi, maikarabelo a ditlhotlhwa tsa dimatheriale le ditlamelwana, dithulaganyo tsa inšorensense, kobamelo ya mekgwatiriso ya tshomarelo ya boitekanelo, pholo le pabalesego ya bathapiwa le melawana ya maitsholo ya lefelotiro.

Konteraka e tshwanetse go tlhalosa sentle gore ke motho/setheo sefe se se amegang se se rweleng maikarabelo a tuelo ya madi a khiriso, madi a botsamaisi le ditirelo tse di jaaka motlakase.

Konteraka kgotsa tumelano e tshwanetse go kaya ka botlalo gore ke motho/setheo sefe se se amegang se se rweleng maikarabelo a go reka dimatheriale, le go fitlhelela dithulaganyetso tse go dumelanweng ka tsone tsa tuelo kgotsa pusetso ya madi.

3.8.2 TUELO LE DITLHOTLHWA

Barutisi ba wekešopo ba tshwanetse go duelwa go tsamaisana le seemo sa bone sa porofesenale, maitemogelo le kitso ya boitseanape.

Dithulaganyo tsa wekešopo le dipakathuto ke tsa nakwana go na le go thapiwa leruri le ka paka e e tlhomameng, mme dielo tsa tuelo di tshwanetse go phimola keledi ya go sa nne teng ga tuelelo ya nako ya boikhutso, tuelelo ya bolwetse le ka dinako tse dingwe ditshwanelo tsa tuelo e e dirwang ke mothapiwa mo letloleng go direla phenšene ya mo isagong.

Barutisi ba ba dirang diwekešopo tsa konteraka ba tlhalosa diwekešopo tsa konteraka ba kaya ka tlhomamo tuelo ya bone, go ikaegile ka madi a thuto, ditlhotlhwa tsa matheriale, go hiriwa ga ditudio le ditlabakelo, ga mmogo le ditlhotlhwa tsa go tsaya maeto ka dinako tse dingwe. Barutisi ba tshwanetse go itse dipholisi tsa setheo le thulaganyetso ya madituelo, le ditekanyetso tse di ka tlhalosang tuelo ya bofelo.

Ditshenyegelo tsotlhe tse di bonelwang pele le tse di amanang le tsone tsa wekešopo di tshwanetse go tlhalosiwa ka botlalo le ka tsela e e utlwalang mo konterakeng.

3.8.3 GO DIRA KOPO

3.8.3.1 GO KHANSELA LE PUSETSO YA MADI

Batlamedi ba thuto e kgolwane ba tshwanetse go dira gore go nne le sejule ya madituelo phatlalatsa ya lenaneo lepe le le rutiwang.

Batlamedi ba thuto e kgolwane ba tshwanetse go tlhama le go tsenya tirisong pholisi ya go khansela. Pholisi e tshwanetse go tlhalosa ka botlalo gore baithuti ba tshwanelega leng go bona madipusetso mo lebakeng la go khansela, le gore baithuti ba tlhoka leng go duela madituelo a go khansela.

Moo go kgonegang teng, ditheo tsa thuto e kgolwane di tshwanetse go nna le thulaganyetso ya tuelo go direla baithuti ba ba sa kgonegang go duela tuelo ya ntlha ka botlalo.

3.8.3.2 DIMATHERIALE LE DITLAMELWANA

Mananeo a thuto e kgolwane le dikhoso di tshwanetse go tlhalosa mo go utlwalang gore ke dimatheriale le ditlamelwana dife tse di tla tlhokegang mo khosong e e rileng. Se se tshwanetse go phasaladiwa mo phamfoleteng (tlhodisetsopele) ya khoso. Fa go kgonega, go tshwanetse ga tlamelwa ka ditlhotlwa tse di fopholeditsweng tsa matheriale le ditlamelwana.

Batlamedi ba thuto e kgolwane le mananeo ba tshwanetse go nna le pholisi e e tlhologanyesegang le e e leng teng go laola khiriso ya ditlamelwana tse e leng tsa setheo kgotsa lenaneo. Se se tshwanetse go tlhalosa ka botlalo didiphositi tse baithuti ba ka tswang ba solofelwa go di duela, mabaka a a amang pusetso ya dipositi, le maemo ape a a ka amang kalogo (sk. gore a tlhotlwa ya go baakanya setlamelwana se se senyegileng e ka tsenngwa mo mading a thuto, le gore a mme go ka dira gore tshwanelo ya moithuti ya go aloga e laolwe ke gore a go duetswe ka botlalo).

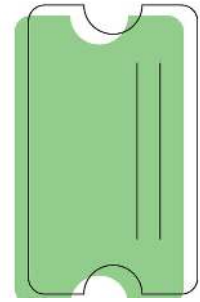
3.8.3.3 DIPOELO

Batlamedi ba thuto e kgolwane le mananeo ba tshwanetse go dira tlhaloso ka kakaretso ya khoso, dipelo tsa go ithuta le mokgwatiriso wa tlhabololo ya bokgoni o o leng mo teng ga phamfolete (tlhodisetsopele) ya khoso. Se se tshwanetse go akaretsa ditšhono dipe tsa seporofešenale tse khoso e ka di neelang baithuti.

3.8.3.4 DINAKO LE LEFELO

Batlamedi ba thuto e kgolwane le mananeo ba tshwanetse go dira gore go nnele kwa pele le dinako le mafelo a dikhoso tsotlhe le mananeo a a neelwang.

4. MAFELOTIRELO LE MEDIRO TSE DI ITIRELANG LOTSENO LE DIPOELO

Mafelotirelo le mediro tse di itirelang lotseno le dipoelo ke dipontsho, meletlo, mekgatlho le ditheo tse di dirang thekiso ya dilwana tsa botaki le/kgotsa ditirelo tse di amanang tsa botaki jaaka tirokgolo ya tsone. Mofuta wa mokgwatsamaiso wa botaki jwa sešweng o raya gore mafelotirelo a go nna jalo le mediro ya go nna jalo e na le ditogamaano le maikaelelo a a anameng a kgopolo le a thuso ya batlhoki go na le a lotseno le poelo fela; le fa go ntse jalo, fa e le gore karolo e kgolo thata ya tiro le nako e lebiswa mo thekisong ya dilwana tsa botaki le/kgotsa ditirelo, jalo modiro kgotsa lefelotirelo le tla tsewa jaaka le le itirelang lotseno kgotsa dipoelo. Thekiso ya dilwana tsa botaki le/kgotsa ditirelo tse di kwa ntle ga mafelotirelo a a kailweng le mediro (go akaretsa ka badiri ba tiro ya botaki ka bobone), e tsewa ka tsela e e tshwanang gore ke ya go itirela lotseno le poelo mme ka jalo e ikaegile ka dikaedi tse di tshwanang tsa mokgwatsamaiso o o gaisang.

Dikaedi tsa mokgwatsamaiso o o gaisang tsa mafelotirelo le mediro e e itirelang lotseno le dipoelo di dingwe fela kgotsa di tshwana le tse di maleba mo mafelotirelong kgotsa medirong e e sa itirelang lotseno kgotsa dipoelo (leba Karolo 3), mme ka jalo ga di a boelediwa fano. Karolo e e samagana le mekgwatsamaiso e e gaisang, melawanaitsholo le melawana e e maleba mo maemong a go itirela lotseno kgotsa dipoelo. Sa botlhokwa, go gateletswe dikarolokgolo tse mo go tsone mokgwatsamaiso o o gaisang, mo legatong le, e seng molawanaitsholo kgotsa molawana, mme di akareditswe go rotloetsa le go baakanyetsa botlhe ba ba tsayang karolo go dira ka natla go fitlhelela mokgwatsamaiso o o gaisang o o amogelesegang boditšhabatšhaba

4.1 MEFUTA YA MAFELOTIRELO LE MEDIRO TSE DI ITIRELANG LOTSENO LE DIPOELO

Mafelotirelo le mediro e e itirelang lotseno le dipoelo di dira ditiro tse di tseletsang go nna teng ga lotseno tse di jaaka thekiso ya dilwana tsa botaki le dilwana tse dingwe jaaka maikaelelomagolo a bone. Le fa mafelotirelo a le mediro e di ka tswa di na le melawanatheo e e anameng le maikemisetsa, thulaganyetso ya bone ya mananeo, go tsaya tshwetso le ditsamaiso di ikaelela go bona poelo ya ditšhelete le morokotso. Mafelotirelo a le mediro di akaretsa diphaposipontsho tse di itirelang lotseno le poelo, dipontsho tsa botaki le dipontsho tsa thekiso tse di diregang ka bonako.

4.2 DIPHOLISI

Diphaposipontsho tse di itirelang lotseno le dipoelo le mediro di tshwanetse go nna le dipholisi tse di leng teng malebana le ditiro tsa dipontsho, boemedi le thekiso. Dipholisi tse di tshwanetse go nna teng gore badirisi ba gale/bathapiwa ba kgone go batla tshedimosetso mo go tsone mme di tshwanetse go ntšhwafadiwa ka gale.

4.3 TLHAGISO YA PHAPOSIPONTSO E E TLETSENG

Se o tshwanetseng go se itse le se o tshwanetseng go se solofela

Boemedi jwa phaposipontsho bo farologana mo phaposipontshong e go ya go e nngwe le ka dinako tse dingwe mo modiring wa tiro ya botaki go ya go yo mongwe mo phaposipontshong e le nngwe. Dikaedi tsa mokgwatsamaiso o o gaisang tse di mo lenaneng le di tswa mo mefuteng e e farologaneng ya mokgwatsamaiso wa

phaposipontsho mo Aforikaborwa, o o fitlhelang mokgwatsamaiso o o gaisang o o solofetsweng boditšhabatšhaba.

Go atlanegisiwa gore diphaposipontsho tsotlhe le badiri botlhe ba tiro ya botaki ba buisane le go dumelana ka go kwala ka mokgwa le mabaka a kamano ya bone. Sa botlhokwatlhokwa ke melawana malebana le tekanyetso, dikhomišene, palomatlotlo le netefatso ya gore direkoto di nepagetse e bile di a tsamaisana, ditlhotlhwa le ditshenyegelo, IPR le ditharabololo tsa dikganetsano.

Tumelano e tshwanetse go kwala lenane la ditsholofelo tsa batho/dittheo tse di amegang ka bobedi. Go tlamela ka tlhomamiso e e utlwalang, mabaka a kgwebisano a kamano a tshwanetse go tlhomamisiwa ka go kwalwa, e ka nna ka lekwalo la tumelano kgotsa konteraka ya semmuso. Fa e le gore go tlile go nna le phetogo epe mo mabakeng a, modiri wa tiro ya botaki le phaposipontsho ba tshwanetse go buisana ka diphetogo tse di tlhokego, le go kwala dilo tse jaaka phapogo ya tumelano.

Dikamano tsa boemedi jo bo feletseng di solofelwa go nna tsa paka e telele ka kakaretso. Dikamano tse dintsi tsa boemedi jo bo feletseng ga e se tsa paka e e tlhomameng. Mabaka otlhe a boemedi, go akaretsa mekgwatsamaiso e e utlwalang e e tlhalosang gore motho mongwe le mongwe/setheo sengwe le sengwe se se amegang a ka tswa jang mo kamanong, a tshwanetse go dumelanwa ka botlalo mme a kwalwe.

Ke tlwaelo gore batho/dittheo tse di amegang ba sekaseke sešwa kamano ya bone ya kgwebisano nako le nako. Tshekatsheko e e tshwanetse go direga bonnye ka gale fa go sekasekwa sešwa dipholo tsa pontsho nngwe le nngwe.

Badiri ba tiro ya botaki le diphaposipontsho/bagwebi ba tshwanetse go tlhaloganya ka botlalo fa ba simolola kamano gore maikaelelo a yone ke thekiso e e atlegileng ya dilwana tsa botaki. Le fa go ntse jalo, fa ka kakaretso thekiso e diragalela mo teng kgotsa ka tsela nngwe mo seemong sa phaposipontsho, maiteko a mangwe a botaki a ka modiri wa tiro ya botaki a oketsa go rekisega ga selwana sa botaki sa modiri wa tiro ya botaki. Tsone di ka akaretsa, mme ga di a lekanyediwa go, dipontsho tsa baagi botlhe tsa phaposipontsho, dilwana tsa botaki tse e seng tsa kgwebisano, ditiro tsa papatso, le dikamano tsa theko le bagwebi ba bangwe ba ba seng mo karolong e go dumelanweng ka yone fa gare ga phaposipontso le modiri wa tiro ya botaki kwa tshimologong ya kamano. Diphaposipontsho tse di itirelang lotseno di tshwanetse go loga leano la go tshegetsa maiteko a go nna jalo, go fitlhelela moo metswedithuso ya bone e kgonang go dumelana le tiro ya go nna jalo, le go tsamaisana le selekano sa tumelano ya kwa tshimologong.

Diphaposipontsho di tshwanetse go solofela go bontsha le go rekisa dilwana tsa botaki tsa modiri wa tiro ya botaki ka gale mo lefelotirelong la phaposipontsho. Badiri ba tiro ya botaki ba tshwanetse go solofela go tlamela ka tiro ya botaki ka gale.

Modiri wa tiro ya botaki yo o emetsweng ke phaposipontsho ga a tshwanela go nyatsa kgotsa go tsenya kamano ya gagwe le phaposipontsho mo dipharagobeng ka go leka go simolola kamano e e ikemetseng ya kgwebisano le badirelwa.

Le fa tirelo e kgolo ya phaposipontsho mo go modiri wa tiro ya botaki e le go rekisa dilwana tsa botaki, boemedi jwa phaposipontsho bo ka akaretsa le ditirelo tse di mo lenaneng le le fa tlase. Lenane le ke sesupo sa ditirelo tsa botlhokwa tse phaposipontsho e ka di tlamelang fa e emetse modiri wa tiro ya botaki. Ga se lenane le le feletseng, mme gape ga se gore diphaposipontsho tsotlhe di tla rebola ditirelo tsotlhe:

- Go tshwara dipontsho tsa ka gale tsa mo phaposipontshong fela;
- Go laola le go tsamaisa ditlhokego tsotlhe tsa papatso tsa motaki (leba Didiriswa tsa botaki, Karolo 6);
- Go tsweletsa dithekiso kwa ntle ga phaposipontsho mo lephateng la botlhe le la poraefete;
- Go tokafatsa kamano le bakgobokanyi le badirelwa ba dikgwebokgolo;
- Go sireletsa ditshwanelo tsa semolao tsa badiri ba tiro ya botaki, mo ditirong tse di amanang le dilwana tsa botaki tse di abetsweng, tse di rekisitsweng, kgotsa tse di bapaditsweng ke

phaposipontsho;

- Go tsweletsa dithekiso kwa ntle ga phaposipontsho mo lephateng la botlhe le la poraefete;
- Go dirisana le modiri wa tiro ya botaki mo kgaisanong, madithuso, le dithomelo tsa dikopo tsa semmuso tsa go dira tiro ya botaki tse di rulagantsweng ke phaposipontsho;
- Go kwala dilwana tsotlhe tsa botaki tse di setseng tse di iseng di rekwe, tse di reboletsweng tetla, tse di adimilweng, le tse di rekisitsweng.

Phaposipontsho ga e a tshwanela go solofela gore karolo ya yone ya tekanyetso e fete selekano sa yone sa mmatota sa ditiriso.

Phaposipontsho e tshwanetse go kgona go nna le bosupi jwa tatofatso epe ya tekanyetso.

Moo go sa saeniwang tumelano epe e e kwadilweng le e e tlhalosegileng sentle ya tekanyetso, ga go a tshwanela ga tsewa gore go na le nngwe e e leng teng.

Mo lebakeng la kganetsano ka go tlolewa ga konteraka, go tshwanetse ga batliwa tsereganyo pele go simololwa ka go sua semolao.

4.3.1 DIPONTSHO

Phaposipontsho le modiri wa tiro ya botaki ba tshwanetse go dumelana ka bokgapetsakgapetsa jwa dipontsho.

Phaposipontsho le modiri wa tiro ya botaki ba tshwanetse go buisana le go dumelana ka go kwala togamaano e e gaisang ya papatso ya dilwana tsa botaki, go akaretsa bokgapetsakgapetsa le nako ya dipontsho, le gore a mme dilwana tsa botaki di tshwanetse go nna teng go direla pono ya batho ba ba rileng fela pele ga go rulaganyetsa go nna teng ga pontsho.

Moo phaposipontsho e neelang dipontsho tsa motaki a le nosi, modiri wa tiro ya botaki o tshwanetse go kgona go solofela dipontsho ka gale, 'ka gale' e tlhalosiwa ka go kwalwa kwa dikgatong tsa kwa tshimologong tsa go dirwa ga tumelano ya boemedi. Modiri wa tiro ya botaki le phaposipontsho ba tshwanetse go buisana ka dinako.

Moo phaposipontsho e sa kgoneng go neela dipontsho tsa motaki a le nosi, modiri wa tiro ya botaki o tshwanetse go kgona go solofela gore sampole ya boemedi ya selwana sa bone sa botaki se bontshiwe ka gale.

Go nolofatsa pontsho e e atlegileng ya selwana sa botaki, modiri wa tiro ya botaki o tshwanetse go romela selwana se go dumelanweng ka sone sa botaki kwa phaposipontshong se le mo maemong a a siameng le ka nako e e siameng.

Phaposipontsho le modiri wa tiro ya botaki mmogo ba tshwanetse go buisana le go dumelana ka tumelano e e kwadilweng malebana le boemedi jo bo kgethegileng. Tekanyetso e ka akaretsa, mme ga e a tshwanela go lekanyediwa go, selekano, mekgwa ya thekiso, le ditsela tsa tlhaeletsano.

Modiri wa tiro ya botaki le phaposipontsho ba tshwanetse go buisana le go dumelana ka gore ke mang yo o tlileng go duelela tshenyegelo ya go foreima le gore a mme khomišene e tlile go balelwa ka tlhotlhwa ya gore selwana sa botaki se foreimilwe kgotsa ga se a foreimiwa. Mo mabakeng a mantsi badiri ba tiro ya botaki – ka therisano le phaposipontsho – ba na le maikarabelo a tlhotlhwa ya go foreimiwa ga selwana sa bone sa botaki go direla mabaka a tlhagiso le thekiso.

Modiri wa tiro ya botaki o tshwanetse go tlamela phaposipontsho ka lenane la baeng go direla dipulo tsa dipontsho, le le akaretsang maina a batho ba ba rekileng dilwana tsa bone tsa botaki mo nakong e e fetileng.

Fa modiri wa tiro ya botaki a amogela taletso ya go bontsha tiro ya gagwe mo lefelotirelong le lengwe, se se tshwanetse go senolwa le go buisanelwa le phaposipontsho.

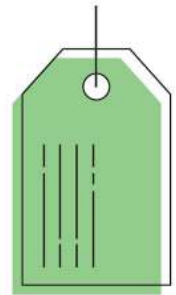
Modiri wa tiro ya botaki o tshwanetse go tlotlomatsa phaposipontsho e e filweng konteraka, e e mo emetseng fa selwana sa gagwe sa botaki se bontshiwa kwa lefelong le lengwe.

4.3.2 PEOTLHOTLHWA

Phaposipontsho le modiri wa tiro ya botaki ba tshwanetse go dumelana mmogo ka tlhotlha ya thekiso ya selwana sa botaki. Go tshwanetse ga tlhalosetswa modiri wa tiro ya botaki mo go utlwalang gore ke dikgogo dife tse di tlhokegang (sk. ditlhotlha tsa go dira tiro, go tsenya mo foreiming, le/kgotsa dikadimo tsa phaposipontsho).

Fa ditlhotlha di setse di beilwe, di tshwanetse go nna di tlhomame go ralala dikgaolo tsotlhe. Mo dikgatlhegolong tsa batho/ditheo tse di amegang ka bobedi, ga go atlanegisiwe gore go rekisiwe ka ditlhotlha tse di kwa tlase ga tse di beilweng kgotsa gore go okediwe ditlhotlha mo lefelong le le rileng mme go sa nna jalo kwa lefelong le lengwe. Mekgwatiriso e e nyatsa boleng jwa tiro ya badiri ba tiro ya botaki mme ke motswedi o o kgonegang wa kgotlhang fa gare ga modiri wa tiro ya botaki le phaposipontsho.

Phaposipontsho le modiri wa tiro ya botaki ba tshwanetse go buisana nako le nako ka dikoketsego tsa tlhotlha go tsamaisana le dinako tsa bolengtlhotlha jo bo tlhatlogang jwa tiro.

4.3.3 DIKHOMIŠENE LE DITHEKISO

Khomišene mo dithekisong ke tuelo e modiri wa tiro ya botaki a e duelang phaposipontsho a duelela tiro e e tsewetseng ya phaposipontsho le boemedi. E amogelwa ke phaposipontsho e le ya mefuta ya ditirelo tse di mo lenaneng le le mo tlase ga Karolo 4.3 mme e duelwa phaposipontsho fa selwana sa modiri wa tiro ya botaki se rekisitswe. Khomišene e tshwanetse go buisanelwa le go dumelanwa ke batho/ditheo tse di amegang kwa tshimologong mme e tshwanetse go kaiwa mo tumelanong e e kwadilweng.

Khomišene ya phaposipontsho e tshwanetse go tlhagisa mofuta wa tirelo (leba Karolo 4.3) e e rebolwang ke phaposipontsho, mme gantsi e bewa ka 40% ya tlhotlha ya selwana sa botaki. Khomišene e duelwa mo tlhotlheng pele ga VAT.

Mo mabakeng a ditlhopho tsa bataki ba ba dirisanang mmogo, diphaposipontsho di tshwanetse go duelwa khomišene ka ntlha ya ditirelo tsa bone, e e lekanang le tirelo e e reboletsweng modiri wa tiro wa botaki ka nosi. Khomišene ya bokana ka 40% e tshwanetse go duelwa ka nako ya thekiso ya selwana sa botaki, jaaka go dumelanwe ka go kwalwa.

Diphaposipontsho ga di a tshwanela go oketsa dikhomišene tsa thekiso jaaka tsela ya go duelela ditshenyegelo tse di oketsegileng. Ditshenyegelo tse di oketsegileng di tshwanetse bogolo go duelelwa ka koketso ya ditlhotlha, jaaka go ntse mo dikgwebong tse dingwe le maphata a intaseteri.

'Go rekisa mo kgorong ya setudio', fa modiri wa tiro ya botaki a dira dithekiso tse di sa amogelwang tsa sebele mme a dumelane semmuso ka tekanyetso ya phaposipontsho, e tla nna motswedi wa kgotlhang fa gare ga modiri wa tiro ya botaki le phaposipontsho ya kgwebo mme ga go atlanegisiwe.

Fa modiri wa tiro ya botaki a dirisa nako ya tlaleletso mo selwaneng sa botaki se a kopilweng semmuso go se direla modirelwa wa phaposipontsho, go ka nna ga dirisiwa khomišene e e kwa tlasenyana ga ya gale ya dithekiso tsa phaposipontsho. Seelo se le ditiro tsa batho/ditheo tsotlhe tse di amegang (go akaretsa mme go sa lekanyediwa go ditokomane tsa kgokaganyo le badirelwa, ditokomane, tlhokomelo, inšorensa, go roriwa, go foreima, tlhomo, le jalo le jalo), se tshwanetse go buisanelwa le go dumelawana pele ga tshimololo ya porojeke.

Madituelo a phaposipontsho a ditirelo tse dingwe go na le dithekiso, tse di jaaka khiro ya selwana sa modiri wa tiro ya botaki, dipuisanelo tsa dikhomišene tsa selwana sa botaki, kgotsa tirelo epe e nngwe, a tshwanetse go dumelanelwa kwa pele ke modiri wa tiro ya botaki le phaposipontsho.

Fa modiri wa tiro ya botaki a tsenela dikgaisano, dikabo tsa botaki, kgotsa dipontsho tse di ratang go reka, mme a fenywa dikgele, modiri wa tiro ya botaki o tshwanetse go netefatsa gore phaposipontsho e tlotlomaletswa dilwana tsotlhe tsa botaki tse ga jaana di abetsweng phaposipontsho.

Fa modiri wa tiro ya botaki a amogela madithuso, kabo, kgotsa sekgele e le madi a seatleng, mogwebi yo o itirelang lotseno le dipelo ga a tshwanela go solofela khomišene.

Modiri wa tiro ya botaki le phaposipontsho ba tshwanetse go buisana le go dumelana gore a mme khomišene e tla duelwa kwa phaposipontshong ka dikabelo tse e di abelwang, kgotsa dithekiso tsa selwana sa botaki kwa medirong ya koketso ya matlole. Phaposipontsho le modiri wa tiro ya botaki ba tshwanetse go dumelana mmogo ka ga tlhotlha e e kwa tlasetlase e ba ikemiseditseng go rekisa ka yone go netefatsa gore bolengtlhotlha jwa selwana sa botaki ga bo nyadiwe le go tlhofofadiwa.

Modiri wa tiro ya botaki o tshwanetse go dumelana mmogo ka go kwala seelo sa khomišene e e tlileng go duelwa mo mefuteng yotlhe ya dikamano tse di kgethegileng.

Phaposipontsho e na le maitlamo mo go modiri wa tiro ya botaki le mo dilwaneng tsa botaki tsa modiri wa tiro ya botaki go tlhagisa dilwana tsa botaki mo go feletseng ka moo go kgonegang ka teng, le go e tswela mosola mo go gaisang, mme e seng go nyatsa le go tlhofofatsa boleng jwa selwana sa botaki.

Fa phaposipontsho e neela diphokoletso, phokotso epe mo poelong e tshwanetse go tsewa mo khomišeneng ya phaposipontsho, mme e seng mo poelong ya modiri wa tiro ya botaki.

Tumelano e e kwadilweng ya thekiso e tshwanetse go rebolelwa moreki ke phaposipontsho mo thekisong ya selwana sengwe le sengwe sa botaki. E tshwanetse go tlhalosa ka botlalo mabaka otlhe a thekiso.

Tuelo ya modiri wa tiro ya botaki e tshwanetse go dirwa bonnye mo malatsing a le 30 a thekiso, kgotsa fa tuelo e amogetswe ke phaposipontsho, sengwe le sengwe se se tlang ka pelenyana.

Moo phaposipontsho e amogelang dituelo tsa karolotuelo, go tshwanetse ga dirwa dipositi ya palotlase ya 25%.

Moo phaposipontsho e dumelanang go amogela pusetomorago ya selwana sa botaki se se rekilweng, se se tshwanetse go nna tshenyegelo ya phaposipontsho ka gotlhe.

Ka kopo, phaposipontsi e tshwanetse go neela modiri wa tiro ya botaki setatamente sa tswelelo ya ditheko, le dituelo dipe tsa karolotuelo tse di tshwanetseng go duelwa kgotsa tse di amogetsweng.

Phaposipontsho e tshwanetse go tlamela ka pegelo e e nang le dintlha tsotlhe ya diteng tsa akhaonto ya dilwana tsa botaki ka nosi e e nang le tuelo nngwe le nngwe e e duetsweng modiri wa tiro ya botaki, go akaretsa dintlha tsa bareki. Ke tlolo ya tumelano ya boemedi gore modiri wa tiro ya botaki a batle go dira

dithekiso tsa tlhamalalo mo bareking ba ba kailweng kwa ntle ya tuelo ya khomišene.

Kwa bofelong jwa ngwaga mongwe le mongwe wa ditšhelete, phaposipontsho e tshwanetse go simolola tlhatlhobo le go dira palo ya dilo tse di mo setokong le go romelela modiri mongwe le mongwe wa tiro ya botaki lenane la dilwana tsa bone tsa botaki tse beilweng ka tumelano ya go duela motlamedi morago ga thekiso, lenane la ditheko tse di dirilweng mo ngwageng otlhe, mme e tshwanetse go duelwa ka botlalo madi ape a a saletseng kwa morago a a kolotiwang modiri wa tiro ya botaki. Go tshwanetse ga rebolwa ditatamente ka nosi tsa tlhatlhobo le palo ya dilo tse di mo setokong kgapetsakgapetsa tse di nang le lotseno le le lekaneng.

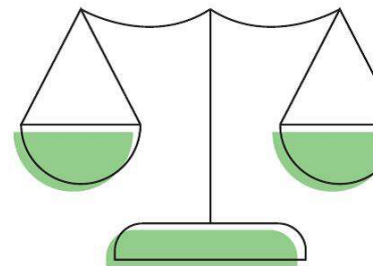
4.3.4 TETLOKHOPI

Phaposipontsho e tshwanetse go sireletsa ditshwanelo tsa semolao tsa modiri wa tiro ya botaki, go akaretsa tetlokhopi, mo ditirong tse di amanang le dilwana tsa botaki tse di abetsweng, tse di rekisiwang ke phaposipontsho, kgotsa tse di bapatswang ke phaposipontsho, mme e tshwanetse go tsaya dikgato tse di utlwalang go netefatsa gore ba bangwe le bone ba dira jalo.

Phaposipontsho ga e a tshwanela go tlhotlheletsa modiri wa tiro ya botaki go rekisa, go aba laesense, kgotsa go beela thoko tetlokhopi ya gagwe kgotsa (jaaka go ka tswa go le maleba) ditshwanelo tsa tshireletso ya tetlokhopi.

Phaposipontsho ga e a tshwanela go solofelwa go duela tlhatsodiatla ya tiriso ya sengwe se se nang le tetlokhopi ya go dira khopi kgotsa go dupolokeita selwana sa botaki sa modiri wa tiro ya botaki moo maikaelelo a go dira khopi kgotsa go dupolokeita e leng go rekisa dilwana tsa botaki tsa modiri wa tiro ya botaki. Se se tshwanetse sa tlhomamisiwa ka tumelano e e kwadilweng.

Dituelo tsa tlhatsodiatla ya tiriso ya sengwe se se nang le tetlokhopi, tse di akaretsang tshwanelo kgotsa tetla ya go dirisa boitlhamedi jwa monagano, tse di dulewang motho yo e seng modudi, di ka nna tsa amiwa ke kgethisobadiri mo Aforikaborwa. Kgethisobadiri ke 15% ya madi otlhe a a duelwang motho yo e seng modudi.

4.3.5 TIRO YA TLHOKOMELO

Phaposipontsho e rwele maikarabelo a selwana sa botaki sa modiri wa tiro ya botaki fa se le mo tlhokomelong ya phaposipontsho.

Phaposipontsho e tshwanetse go diragatsa bothakga jotlehe jo bo utlwalang fa e tshwere, boloka, bontsha, le go paka dilwana tsa botaki.

Phaposipontsho e rwele maikarabelo a go tswelletsa tuelelo e e lekaneng ya inšorense. Dintlha tsa inšorense di tshwanetse go tlhalosetswa modiri wa tiro ya botaki ka go kwalwa, mme go tshwanetse ga tlhalosiwa le tirego e e tla latelwang fa selwana sa botaki se latlhega, se senyega, kgotsa se utswiwa fa se le mo tlhokomelong ya phaposipontsho.

Fa phaposipontsho e sa neele inšorense, modiri wa tiro ya botaki o tshwanetse go itsisiwe ka go kwala. Se ga se itlhokomolose maikarabelo a phaposipontsho a go phimola modiri wa tiro ya botaki dikeledi ka selwana sa botaki se se latlhegileng, se se utswilweng kgotsa se se senyegileng.

Phaposipontsho e rwele maikarabelo a tshireletso, thibelo ya molelo, le maemo a a lekaneng a tikologo go akaretsa pontsho le mabone.

Fa selwana sa botaki se senyegile fa se le mo tlhokomelong ya phaposipontsho, modiri wa tiro ya botaki o tshwanetse go neelwa boithophelo jwa ntlha jwa go baakanya selwana sa botaki, kgotsa go letlelela tlhopho ya motho yo a ka se somarelang. Phaposipontsho e tshwanetse go duelela ditshenyegelo tsa paakanyo.

Fa tatlhego kgotsa tshenyego e le e e leng gore selwana sa botaki se ka se kgone go baakangwa ka tsela e e kgotsofatsang, modiri wa tiro ya botaki o tshwanetse go duelwa mo pakeng e e utlwalang, go sa kgathalesege seemo sa phaposipontsho sa inšorense kgotsa nako e e tshotsweng go duela tleleimi.

4.4 DIPONTSHO LE MEDIRO E LE NOSI KGOTSA E E SA BOELEDIWENG

Mo maemong mangwe, badiri ba tiro ya botaki ba ka rulaganya pontsho e le nosi kgotsa e e sa boelediweng le phaposipontsho ya kgwebo, lefelotirelo, kgotsa modiro moo go se nang maitlamo a kamano e e tswelelang. Maemo a go nna jalo a akaretsa, sekai, modiri wa tiro ya botaki yo o rulaganyang pontsho e e sa boelediweng mo toropongkgolo kgotsa kgaolo e e farologaneng e e kwa ntle ga lefelo la bone la tlwaelo la boemedi, kgotsa fa phaposipontsho ya kgwebo e dumelana go tsaya modiri wa tiro ya botaki mo pontshong e le nngwe fela.

Se se ka nna go leka mmaraka wa selwana sa botaki pele ga go dirwa boemedi jo bo tletseng. Batho/ditheo tse di amegang ka bobedi di tlhoka go tlhalosa mo go utlwalang le go nna le tumelano e e kwadilweng ka ga merero e e jaaka paka ya kamano, selekano sa ditirelo tse di rebolwang le khomišene e e duedisiwang, go tla ketsaetsego ka ga mofuta wa boemedi o o ka buisanelwang le go dumelanwa mo isagong.

Mo pontshong e e sa boelediweng, ditlhotlwa tsa modiri wa tiro ya botaki di ka farologana thata. Badiri ba tiro ya botaki gantsi ba rwele maikarabelo a dirori, go foreimiwa, dtshenyegelo tsa pono ya papatso le ya poraefete, go ikaegile ka thulaganyo, ditshenyegelo tsa pontsho. Khomišene e e duelwang modiro kgotsa lefelotirelo e tshwanetse go tsaya tsia tuelo ya madi go tswa mo modiring wa tiro ya botaki.

Go tshwanetse ga nna le konteraka e e kwadilweng kgotsa tumelano.

Modiro kgotsa lefelotirelo le modiri wa tiro ya botaki ba tshwanetse go dumelana le go tlhomamisa mmogo gore ke mang yo o duelang ditshenyegelo dipe tse di runyang.

Modiri wa tiro ya botaki le modiro kgotsa lefelotirelo ba tshwanetse go dumelana mmogo ka ga khomišene e e maleba e e tshwanetseng go duelwa modiro kgotsa lefelotirelo, mme e tshwanetse go nna maleba le selekano sa tirelo e e rebotsweng ke modiro kgotsa lefelotirelo.

Modiro kgotsa lefelotirelo di tshwanetse go bona tetla ya modiri wa tiro ya botaki pele di tswelela ka tuelo ka dikarolotuelo. Ditumelano tsa karolotuelo di tshwanetse go akarediwa mo konterakeng fa gare ga modiri wa tiro ya botaki le modiro kgotsa lefelotirelo. Nako e ntsi ya gore dituelo tsa karolotuelo di duelwe tsothe e tshwanetse go nna dikgwedi tse tharo.

Dituelo tsa karolotuelo di tshwanetse go dirwa ka dikarolwana le dikgato (sk. 30%-30%-40%) le khomišene e e duelwang mo karolotuelong nngwe le nngwe.

Modiri wa tiro ya botaki o tshwanetse go amogela tuelo ya karolotuelo nngwe le nngwe mo malatsing a le 30 a tuelo e e amogetsweng ke modiro kgotsa lefelotirelo, mme sekoloto se se atolosiwang se tshwanetse go nna ka gotlhe kotsi ya modiro kgotsa lefelotirelo. Fa thekiso ka karolotuelo e sa wediwe mo malatsing a le 90, modiro kgotsa lefelotirelo ba tshwanetse go duela modiri wa tiro ya botaki tlhotlwa e e tletseng ya thekiso go ntshitswe khomišene e e maleba. Tumelano e tshwanetse go fitlhelelwa ya gore modiro kgotsa

lefelotirelo le ka tshola kgotsa le ka boloka selwana sa botaki se se rekisiwang sebaka se se kana kang, pele ga go busetsa selwana sa botaki kwa modiring wa tiro ya botaki.

4.5 MAREKISETSA A THEKISONTSI

Fa modiri wa tiro ya botaki a rekisa selwana sa botaki ka go dirisa marekisetso a mantsi a a jaaka mabenkele a kofi, dimmolo kgotsa dimmaraka, go tshwanetse ga nna le tumelano e e kwadilweng ya go sa nne le tekanyetso fa gare ga batho/ditheo tsotlhe tse di amegang.

Peotlhotlhwa e tshwanetse go dumelanwa le go buisanelwa ke batho/ditheo tsotlhe tse di amegang mme e tshwanetse go tshwana go ralala marekisetso otlhe.

Fa morulaganyi kgotsa mong wa borekisetso a sa neele ditirelo tse di tshwanang le tsa phaposipontsho e e itirelang lotseno kgotsa dipoelo (leba Karolo 4.3), jalo seelo sa khomišene se tshwanetse go nna kwa tlasenyana mo go bonalang.

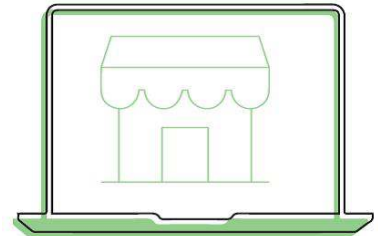
4.6 GO REKISA MO INTHANETENG

Dilwana tsa botaki tse di rekisiwang ka inthanete ke modiro kgotsa lefelotiro di ka nna tsa nna go ya ka dithulaganyo tse di tshwanang le tsa dilwana tsa botaki tse di rekisiwang ka go dirisa phaposipontsho ya gale e e itirelang lotseno kgotsa dipoelo, go akaretsa malebana le dikhomišene.

Go mo dikgatlhegolong tse di gaisang tsa badiri ba tiro ya botaki le diphaposipontsho go simolola:

- Gore lefelo le sireletsegile go le kana kang kgatlhanong le ditlolomolao tsa IPR;
- Gore a mme phitlhelelo le tiriso e laolwa ka Laesense ya Modirisi wa Webosaete;
- Gore a motlhodi wa selwana sa botaki o tla kaiwa le gore a se tla tlhalosiwa ka tsela e e maleba.

Modiro kgotsa lefelotirelo, kgotsa mong wa webosaete, ba tshwanetse go dumelana le modiri wa tiro ya botaki gore a mme go sitlhamololwa go go dirwang ke badirisi go tla letlelelwa, le gore go tla nna ka mabaka le melawana efe ya laesense.

4.7 TUMELANO YA GO DUELA MOTLAMEDI MORAGO GA THEKISO

Tumelano ya go duela motlamedi morago ga thekiso ke thulaganyo e e tlwaelegileng thata ya go rekisa fa gare ga badiri ba tiro ya botakipono le diphaposipontsho tsa kgwebo. Se se raya gore modiro kgotsa lefelotirelo ga se beng ba selwana sa botaki, mme ke gore le rekisa selwana sa botaki jaaka moemedi wa modiri wa tiro ya botaki.

Selwana sa botaki se rekisiwa ka tumelano ya go duela motlamedi morago ga thekiso fa modiri wa tiro ya botaki kgotsa mong wa selwana sa botaki a letla modiro kgotsa lefelotiro go bontsha le go bapatsa selwana sa botaki ka paka e e rileng, kwa ntle ga gore modiro kgotsa lefelotirelo di tseye maemo a go nna mong wa selwana sa botaki. Modiro kgotsa lefelotirelo le tsaya khomišene ya go rekisa selwana sa botaki. Diphaposipontsho tse dintsi le mafelotirelo mangwe a khefi di rekisa selwana sa botaki ka tumelano ya go duela motlamedi morago ga thekiso mo boemong jwa modiri wa tiro ya botaki.

Seemo sa go nna mong wa selwana sa botaki se nna e ntse e le sa modiri wa tiro ya botaki, mme ke fela morago ga tuelo e e tletseng e go tla dirwang phetisetso ya seemo sa go nna mong go tswa mo go modiri wa tiro ya botaki go ya go moreki.

Tumelano ya go duela motlamedi morago ga thekiso e tshwanetse go dirwa le go saeniwa fa gare ga batho/ditheo tse di amegang. E tshwanetse go akaretsa:

- Paka e selwana sa botaki se tshwanetseng go tlamelwa go fitlhelwa se rekwa;
- Khomišene e phaposipontsho le modiri wa tiro ya botaki ba tla e amogelang ka nako ya thekiso ya selwana sa botaki;
- Gore modiro kgotsa lefelotirelo le tla duela jang modiri wa tiro ya botaki;
- Ke mang yo o duelelang go roriwa le inšorensa ya selwana sa botaki;
- Ke mang yo o rweleng maikarabelo a tlhomo ya selwana sa botaki;
- Gore selwana sa botaki se busiwa jang fa e le gore selwana sa botaki ga se rekisiwe;
- Dipegelo tsa maemo di tshwanetse go tlamelwa fa selwana sa botaki se romelwa/busiwa.

Mo lebakeng la selwana se se ntšhwa sa botaki se tsenngwa mo tumelanong ya ga jaana le e e tlhomameng ya go duela motlamedi morago ga thekiso, rekoto ya tumelano ya go duela motlamedi morago ga thekiso e tshwanetse go dirwa le go saeniwa ke batho/ditheo tse di amegang ka bobedi le go mametlelelwa mo tumelanong ya go duela motlamedi morago ga thekiso.

Fa go romelwa dilwana tsa botaki kwa modirong kgotsa lefelotirelo, modiri wa tiro ya botaki o tshwanetse go neela lenane le le tletseng le le tlhalosang dilwana tsa botaki, go akaretsa tlhaloso ya maemo a selwana sa botaki. Modiro kgotsa lefelotirelo di tshwanetse go netefatsa lenane la thomelelo kgatlhanong le dilwana tse di rometsweng tsa botaki. Modiro kgotsa lefelotirelo di tshwanetse go saena le go busetsa khopi ya lenane kwa go modiri wa tiro ya botaki jaaka kamogelo.

Fa modiri wa tiro ya botaki a sa baakanye lenane la thomelelo le le tlhalositsweng fa godimo, e tshwanetse ya rulagangwa ke modiro kgotsa lefelotirelo ka bonako fa ba tsaya dilwana tsa botaki le khopi e e saenilweng e e tlametsweng ke modiri wa tiro ya botaki.

Ka go amogela selwana sa botaki sa modiri wa tiro ya botaki ka tumelano ya go mo duela morago ga thekiso, modiro kgotsa lefelotirelo le dumelana le dipolelo tse di beilweng mo lethareng la thomelo, mme le amogela gore selwana sa botaki se ne se le mo maemong a a siameng fa se amogelwa.

Dilwana tsa botaki tse di rometsweng ga se thoto ya modiro kgotsa lefelotirelo, mme di ka se akarediwe mo thekisong epe kgotsa phetiso ya modiro kgotsa lefelotirelo.

4.8 DIPONTSO LE DITSHUPO

Ke tlwaelo gore dipontsho le ditshupo di bitse kopano ya komiti ya tlhopho e e bopilweng ka diphaposipontsho tse di nang le maitemogelo le kitso ya kgwebo.

Dipontsho le ditshupo di tshwanetse go nna le pholisi e e leng teng e e netefatsang gore tlhopho e nna e e sa gobelegeng le e e seng bofitlha.

Mokgwatiriso wa tlhopho o tshwanetse go nna teng mo phatlalatseng mo mabakeng a dikopo tsa botlhe tsa botsayakarolo mo phaposipontshong kgotsa porojeke mo pontshong kgotsa tshupetso.

Mo lebakeng la diporojeke tse e seng tsa kgwebo kgotsa mafelotirelo a porojeke a a laleditsweng mo pontshong kgotsa tshupo, porojeke kgotsa lefelotirelo la porojeke le tla laola le go dira konteraka le bataki ba lone le badiri ba tiro ya botaki.

Ditshupo di tshwanetse go nna le pholisi e e leng teng ka ga go samagana ka tsela e e gaisang le tiro e e nang le kganetsano.

Melawanaithsho yotlhe le melawana malebana le go dira konteraka, dikhomišene le dithekiso ya diphaposipontsho tsa kgwebo le badiri ba tiro ya botaki kwa ditshupong e nna jaaka e kailwe mo Karolo 4.3 kgotsa 4.4 go ikaegile ka mabaka.

4.9 BAEMEDI/BAGAKOLODI BA BOTAKI

4.9.1 BOEMEDI JWA MOTAKI LE DITHEKISO

Go farologana le kamano e e tsweleng e badiri ba tiro ya botaki ba nang le yone le phaposipontsho ya bone ya boemedi, go rekisa ka go dirisa bagakolodi ba botaki gantsi ke tiragalo ya gangwe fela e e tsepamisitseng mo tirisanong e le nosi. Le gale, bagakolodi ba botaki ba ka samagana le modiri wa tiro ya botaki gantsi mme gantsi go nna le dikamano tsa kgwebo.

Go tshwanetse ga nna le tumelano e e kwadilweng kgotsa konteraka fa gare ga mogakolodi wa botaki le modiri wa tiro ya botaki e e tlhalosang ka botlalo mabaka le melawana ya kamano. Dintlha tsa gore go tshwanetse ga akarediwa eng go tla ikaega ka mofuta wa kamano.

Mogakolodi wa botaki o tshwanetse go thusa mo go netefatseng gore go na le thekiso ya selwana sa botaki fa gare ga modiri wa tiro ya botaki le moreki.

Tumelano e tshwanetse go akaretsa dintlha tsa tuelo, go lemosa bareki ka ditshwanelo tse modiri wa tiro ya botaki a nang le tsone, le go rarabolola dikakanyetso dipe tse di kgethegileng malebana le pontsho le tlhokomelo ya selwana sa botaki.

Tuelo ya modiri wa tiro ya botaki e tshwanetse go direga mo malatsi a le 30 a go amogelwa ga tuelo ke mogakolodi wa botaki.

Moo modiri wa tiro ya botaki a nang le boemedi jo bo tletseng jwa phaposipontsho mogakolodi wa botaki o tshwanetse go tlotla gore kamano eo le go dirisana le ene ka phaposipontsho. Mo lebakeng leo, khomišene e tshwanetse go duelwa ke modiri wa tiro ya botaki kwa phaposipontshong ka seelo se go dumelanweng ka sone mo nakong e e fetileng. Ka jalo, fa go le maleba, phaposipontsho e tshwanetse go kgaoganya khomišene le mogakolodi wa botaki ka seelo se go dumelanweng ka sone mo nakong e e fetileng. Mogakolodi wa botaki ga a tshwanela go duelwa khomišene epe ya tlaleletso ke modiri wa tiro ya botaki.

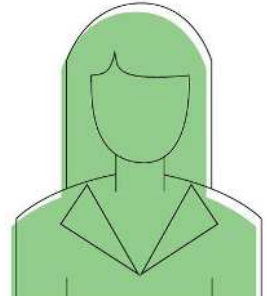
Mogakolodi wa botaki o tshwanetse go amogela khomišene ka tlhamalalo go tswa mo go modiri wa tiro ya botaki fa fela mogakolodi a tsayang tiro ya boemedi mo boemong kwa modiri wa tiro ya botaki yo ka tsela nngwe a se nang kemedi.

Mogakolodi wa botaki o tshwanetse go saena le go busa khopi ya lenane la thomelelo le le tlametsweng ke modiri wa tiro ya botaki jaaka kamogelo ya selwana sa botaki.

Bagakolodi ba ba rebolang ditirelo tsa taolo ya porojeke le tsa nolofatsotiro ba tshwanetse go kaya mabaka a ditirisano tsa go nna jalo ka go a kwala le badirelwa le batho/ditheo tse di amegang tse di maleba.

4.9.2 TSAMAIISO LE NOLOFATSO YA POROJEKE

Sejule ya madituelo e tshwanetse gore e nne teng mo bathong/ditheong tsotlhe tse di amegang tse di tsayang karolo pele ga nako. Dipuisano tse di amanang le thulaganyo ya madituelo le thulaganyo ya tuelo, fa go le maleba, di tshwanetse go dumelanwa ka go kwalwa.

4.10 BADIRI BA TIRO YA BOTAKI BA BA REKISANG DILWANA TSA BOTAKI

Tumelano ya thekiso e tshwanetse go dirwa fa gare ga modiri wa tiro ya botaki le moreki mme e tshwanetse go akaretsa tse di latelang:

- Tlhaloso ya selwana sa botaki, go akaretsa dimatheriale, selekano le dintlha tsa go dirwa ga sone moo go leng maleba teng;
- seemo sa go nna mong wa IPR le taolo;
- Gore ke motho/setheo sefe se se rweleng maikarabelo a tshenyegelo ya serori le inšorensense;
- Gore a mme selwana sa botaki se foreimilwe kana nnyaa (fa go le maleba);
- Sejule ya kgoroso ya selwana sa botaki;
- Thefosanyo ya dintlha tsa kgolagano le diaterese (mafelo a bodulo) tse di nang le maitlamo go tswa mo moreking go itsise modiri wa tiro ya botaki fa selwana sa botaki se rekisitswe gape.

Badiri ba tiro ya botaki ba ka kopa gape gore go tlotliwe ditshwanelo tse di rileng tsa tlaleletso morago ga thekiso selwana sa botaki. Tumelano ya go nna jalo ya thekiso e tshwanetse go akaretsa:

- Polelwana ka ga phetolo le tshomarelo ya selwana sa botaki le tiro ya tlhokomelo;
- Gore modiri wa tiro ya botaki o tlhoka go duelwa le go kaiwa jaaka motlhodi wa selwana sa botaki fa se phasaladiwa;
- Gore modiri wa tiro ya botaki o na le tshwanetse ya go dirisa selwana sa botaki mo pontshong;
- Gore modiri wa tiro ya botaki o na le tshwanetse ya go dirisa selwana sa botaki mo pontshong fa go na le kopo ya go nna jalo;
- Gore selwana sa botaki se tshwanetse go somarelwa jang le go baakangwa fa e le gore se senyegile.

Setifikeiti sa netefaletso se tlhalosa selwana sa botaki mme se tlhomamisetsa moreki gore selwana sa botaki ke selwana sa kwa tshimologong se se tlhodilweng ke modiri wa tiro ya botaki yo go kwadilweng leina la gagwe le yo o supilweng mo setifikeiting. Phaposipontsho, modiro kgotsa lefelotirelo, kgotsa morekisi ope yo mongwe, ba tshwanetse go ntsha setifikeiti sa netefaletso fa moreki a se kopa.

Badiri ba tiro ya botaki ba tshwanetse go letlelelwa gore ba fitlhelele selwana sa bone sa botaki go direla mabaka a direkoto tsa bosupi, le dipontsho tse di tshwarelwang go sele, go ikaegile ka dikakanyetso tsa tshomarelo e e tlwaelegileng le kgobokanyo.

Mo lebakeng la fa selwana sa botaki se tlhoka go sengwa ka ntlha ya tshenyego e e ka se kgoneng go baakangwa, mong o tshwanetse go itsise modiri wa tiro ya botaki le go mo neela nako e e utlwalang ya gore selwana sa botaki se kwalwe mo rekotong ya bosupi le/kgotsa se tlosiwe le gore se batlelwe lefelo le lengwe. Moo go kgonegang teng, mong o tshwanetse go busetsa selwana sa botaki kwa modiring wa botaki kwa ntle ga tuediso, go tshegetsatshegetsa tshwanelo ya tshireletso ya tetlokhopi ya modiri wa tiro ya botaki.

Bareki ba botaki ba poraefete le ba baagi ba tlhoka go lemoga mabaka mangwe a a kgethegileng a a dirisiwang mo lephateng. Badiri ba bantsi ba tiro ya botaki ba tsaya dikamogelo tse di kwa tlase mo tirong ya bone ya botaki, mme go atlanegisiwa tuelo e e tletseng le e sa gobelegeng ya ditirelo tsa bone.

4.11 BAKGOBOKANYI BA PORAEFETE LE GO KOPA MOTAKI SEMMUSO GO DIRA TIRO YA BOTAKI

4.11.1 TIRO YA GO KOPA MOTAKI SEMMUSO GO DIRA TIRO YA BOTAKI

Dilwana tsa botaki tse motaki a kopilweng semmuso go di dira tse di dirilweng ka thulaganyo ya kopo ya semmuso moo modiri wa tiro ya botaki a dirang jaaka motho yo o ikemetseng yo o dumelanang go dira tiro kgotsa porojeke. Tumelano e e farologane le kamano ya bathapiwa. Mo kamanong ya kopo ya semmuso ya go dira tiro ya botaki, mokopi le modiri wa tiro ya botaki ba dumelana ka mofuta, sebopego, le diteng tsa selwana sa botaki kgotsa porojeke e e tlileng go dirwa, mokopi o duela ledituelo go modiri wa tiro ya botaki la go dira selwana sa botaki, mme modiri wa tiro ya botaki o dira selwana sa botaki kgotsa porojeke go ya ka ditlhaloso tse di totobetseng tse go dumelanweng ka tsone mo nakong e e fetileng fa gare ga batho ba ba amegang.

Mo lebakeng la fa moreki a kopa semmuso gore modiri wa tiro ya botaki a dire tiro ya botaki ka tlhamalalo, go tshwanetse ga dirwa konteraka ya go kopa semmuso go direlwa tiro ya botaki. Tumelano e tshwanetse go tlhalosa gore tirego ya go kopa semmuso gore go dirwe tiro ya botaki e akaretsa eng, le sejule ya gore dituelo di tlile go dirwa jang le gore di tlile go dirwa leng mo nakong ya tirego e. Konteraka e tshwanetse go akaretsa dintlha tse di latelang:

- Tlhaloso ya selwana sa botaki go akaretsa diketšhe tsa kwa tshimologong;
- Tlhatlhamololo ya ditshenyegelo;
- Dikgato tsa tlathlho le dithebolo tsa tetla le tlhatlhamololo ya nakwana ya tuelo;
- Gore go ka khutlisiwa jang tumelano ke motho mongwe/setheo sengwe se se amegang, le gore pelo ya se e tla nna eng;
- Ke mang mong wa tetlokhopi ya selwana sa botaki;
- Gore selwana sa botaki se tla roriwa jang le go gorosiwa jang;
- Ke mang yo o tla tlhomang selwana sa botaki.

Bakgobokanyi ba tshwanetse go tlotla ditlhokego malebana le ditshwanelo tsa semolao tsa modiri wa tiro ya botaki tse di jaaka ditshwanelo tsa tetlokhophi le tsa tshireletso ya tetlokhopi mo tirong ya bone.

4.11.2 THEKO YA DILWANA TSA BOTAKI

Bareki ba ba kgonegang ba tshwanetse go tlotla dithulaganyo dipe tsa tuelo tse ba dumelanang ka tsone le morekisi le/kgotsa modiri wa tiro ya botaki.

Pele ga thekiso e simolola, moreki yo o kgonegang a ka kopa sentle go fitlhelela matheriale o o phasaladitsweng ka ga motaki (dikwalwa le dikhataloko), CV le lekwalotshelo la motaki, le disetifikeiti tsa netefaletso ya tiro (fa go le maleba), tse morekisi a ka tswang a na le tsone kgotsa a ka di fitlhelelang.

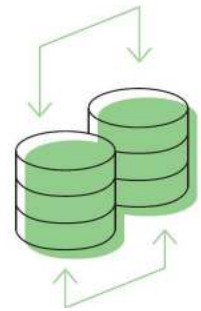
Bareki ba ba kgonegang ba tshwanetse go letlelelwa go tlathlho ba selwana sepe sa botaki se ba ka tswang ba btle go se reka, go rurifatsa gore selwana sa botaki ga se a senyega le gore selwana sa botaki se mo maemong a morekisi a a tlhalositseng.

Bareki ba tshwanetse go rekota jaaka bosupi dilwana tsa botaki mo kgobokanyong ya bone go direla mabaka a netefaletso le a seemo sa go nna mong, le go tshola direkoto tsa tshenyego epe kgotsa diphetogo mo maemong a selwana sa botaki. Go tshola rekoto go botlhokwa go tlhomamisa bolengtlhotlwa jwa thekiso gape.

Bareki ba ba kgonegang ba botaki jwa bidio ba tshwanetse go tlhomamisa le morekisi malebana le tlhokego, le ditshenyegelo tse di tsalanang le yone, ya go siamisa selwana sa botaki mo isagong, malebana le dithekenoloji tse di fetogang ka pele le difomete.

Bareki ba ba kgonegang ba tshwanetse go netefatsa gore ba tlhologanya mabaka a poloko le/kgotsa maemo a pontsho ya selwana sepe se se rekilweng sa botaki. Bareki ba ka nna ba kopa gore maemo a a neelwe ka go kwalwa ke morekisi.

4.11.3 PEOTLHOTLHWA YA SELWANA SA BOTAKI

Bareki ba ba kgonegang ba tshwanetse go dira tlhotlhomiso ka ga peotlhotlha ya selwana se se rileng sa motaki, kgotsa peotlhotlha ya selekanyetso ya selwana se se tshwanang sa botaki. Mo lebakeng la motaki yo o sa ntseng a tlhagelela mme a se na rekoto ya dithekiso, morekisi o tshwanetse go batlisisa ditlhotlha tsa thekiso tsa selwana sa botaki se a ka bapisang le sone se se dirilweng ke bataki ba bangwe ba ba nang le ditselana tse di tshwanang le dintlhakgolo tsa tiro.

Fa bareki ba ba kgonegang ba reka go tswa mo phaposipontshong ya kgwebo kgotsa ka go dirisa moemedi yo mongwe mme e se ka tlhamalalo go tswa mo go motaki, ba tshwanetse go itse gore go fitlha ka 40% ya palogotlhe e tla duelwa jaaka khomišene go phaposipontsho ya kgwebo kgotsa moemedi. Motaki o amogela 60% e e setseng.

Bareki ba ba kgonegang le bakgobokanyi ba tshwanetse go lemoga gore sengwe sa dilo tse di latelang se ka nna sa nna le ditlamorago mo tlhotlhweng ya selwana se se rileng sa botaki sa ga motaki:

- Diphaposipontsho, dimusiamo kgotsa ditheo tse motaki a bontshitseng selwana sa botaki kwa go tsone;
- Dipontsho tsa motaki a le nosi;
- Botsayakarolo mo dipontshong tsa setlhopha;
- Dikabo, dikgele, madithuso kgotsa ditlotlomatso tse di amogetsweng;
- Go bona thoto mo dikgobokanyong tsa botlha, tsa poraefete, kgotsa tsa kgwebo;
- Maemo a motho a a tshwereng (sk. Motaki wa modudi, moporofesa, morutabana, motlhatlhededi);
- Kumako, nopolo kgotsa tebogo, nopolo kgotsa go kaya motho ka leina mo diphasalatsong (sk. Dimonokerafo kgotsa dikhataloko);
- Thekiso ya selwana sa botaki mo fantising.

Dilo tse di latelang le tsone di ka nna maleba mo tlhotlhweng ya bofelo mme di tshwanetse go tsewa tsia:

- Tiro ya kwa tshimologong e bewa tlhotlha e e kwa godingwana ga ya go dira dikhopi (dupolokeita) tsa selwana sa botaki;
- Dikgatiso tse di lekanyeditsweng tsa kwa tshimologong (go akaretse dinepe) di bewa tlhotlha ka kakaretso e e kwa godingwana ka ntlha ya go nna teng ga dikgatiso di le mmalwa mo mmarakeng;
- Gore a mme selo sa botaki se tsentswe mo foreiming kgotsa ga se a foreimiwa;
- Mo lebakeng la botaki jwa bidio, tlhotlha e ka nna ya fapaana go ya ka bogolo jwa kgatiso, fomete e e leng teng, gore a selwana sa botaki se tla ka khopi e e ka kgonang go akhaefiwa, kgotsa gore a lebokosonyana kgotsa pakana e tlametswe kgotsa e akareditswe (sk. lebokosonyana le le itiretsweng ka diatla la selwana sa botaki sa DVD kgotsa bidio go farologana le lebokosonyana le le tlwaelegileng).

4.12 DISETUDIO

4.12.1 DIKONTERAKA LE DITUMELANO

Fa setudio se tsamaisiwa ke setlhopha sa badiri ba tiro ya botaki ba ba dirisanang mmogo, tumelano ya tirisano mmogo e tshwanetse go dumelanwa ke maloko otlhe. Tumelano e tshwanetse go tlhalosa ditiro le maikarabelo malebana le:

- Tshomarelo le paakanyo;

- Botsamaisi;
- Ditšhelete.

Go atlanegisiwa gore ditlhopha tsa go nna jalo tsa bataki ba ba dirisanang mmogo ba akanyetse kwadiso ya semmuso.

Ditumelano tsa khiri di tshwanetse go dirwa fa gare ga mohirisi le setlhopha sa bataki ba ba dirisanang mmogo kgotsa mokgatlho.

Ditumelano tsa setudio di tshwanetse go nna ka iketleeletso mo badiring botlhe ba tiro ya botaki ba ba hirang (renta) lefelotirelo la setudio.

Ditumelano tsa setudio di tshwanetse go neela tšhono ya kitsiso ya palogodimo ya dikgwedi tse pedi.

Ditumelano tsa setudio di tshwanetse go akaretsa tse di latelang:

- Ditlhokego tsa dipositi;
- Gore rente e duelwe jang le gore e duelwe leng;
- Taolo ya madi a a saletseng kwa morago;
- Kitsiso ya palotlase.

Mo lebakeng la setheo (kgwebo ya selegae, bothati jwa selegae, phaposipontsho ya mmasepala kgotsa musiamo) se se neela lefelotirelo ka thefosanelo ya ditirelo tse di rileng go tswa mo setlhopheng sa badiri ba tiro ya botaki (sk. diwekešopo), go tshwanetse ga nna le tumelano ka ga thebolo le ditekanyetso tsa ditirelo.

Ga se tlwaelo go nna le inšorense ya dilwana tsa botaki mo ditudiong, le fa go ntse jalo go ka buisanwa le go dumelanwa ka se mmogo le batho/ditheo tsotlhe tse di amegang, maloko, le badudi.

Fa modiri wa tiro ya botaki a batla go dira selwana sa botaki le go hira setudio sa kgatiso kgotsa setudio sa petlomaje go feleletsa tlhamo ya palo e e kwa tlase ya dikhopi tsa selwana sa botaki, go tshwanetse ga nna gore tumelano e fela fa selwana sa botaki se setse se dirilwe ntle le fa modiri wa tiro ya botaki a neela setudio tetla ya go rekisa selwana sa botaki. Fa modiri wa tiro ya botaki le setudio sa kgatiso kgotsa setudio sa petlomaje ba dirisana mmogo go dira palo e e kwa tlase ya dikhopi tsa selwana sa botaki, seemo sa go nna mong wa tiro se tlhakanelwa ke ditheo/batho ba ba amegang ka bobedi, gonne setudio le modiri wa tiro ya botaki ba tsena mmogo mo kotsing e e tlhakanetsweng ya go dira selwana.

4.12.2 PHOLO LE PABALESEGO

Setudio se rwele maikarabelo a pabalesego ya sebele ya motho ope yo o dirisang lefelotiragalo, mme se rwele gape maikarabelo a go dirisa mekgwatiriso e e lekaneng go dira gore batho ba kgone go tswa mo lefelotiragalong ka nako ya tshoganyetso (sk. ka go netefatsa gore selwana sa botaki ga se bolokwe mo diphasetšhing tse di yang kwa ntle).

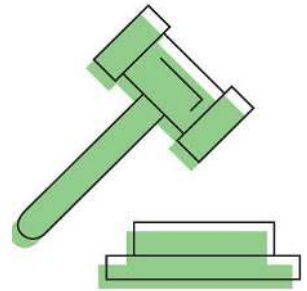
Setudio se tlhoka go netefatsa poloko e e maleba ya dimatheriale tse di kotsi mme se tshwanetse go latela ditaello tsa modiri mo lebakeng le. Dintlha di tshwanetse go akarediwa mo ditumelanong tsa setudio.

Disetudio di tlhoka go nna le ditsamaiso tse di lekaneng tsa taolo ya matlakala le go latlhiwa ga one go ya ka melawana.

Setudio se tlhoka go netefatsa tlhabisomowa e e lekaneng ya mafelotirelo otlhe. Ditumelano tsa setudio di tshwanetse go akaretsa le go obamela melawana e e beilweng ya tlhabisomowa, pabalesego le tatlho. Disetudio di tshwanetse go tlhatlhoba gape melawana ya pholo le pabalesego, go akaretsa boleng jwa tiro le go baakanya dipeipi tsa go tima molelo, dikgoro tsa botso tsa tshoganyetso le tlhabisomowa.

Disetudio di tshwanetse go nna mo maamong a a siameng malebana le Letlole la Phimolakeledi le go nna le inšorense ya fa baagi ba ka tlhagelwa ke kotsi. Leba Karolo 5.1.2.

4.13 DIFANTISI

Morekisi, mofantisi, le moreki ba tshwanetse go dira tirego ya fantisi ka dinako tsotlhe ka boammaaruri le ka go obamela melawanaitsholo ya mokgwatsamaiso wa intaseteri ya fantisi.

Mabaka le melawana ya thekiso e tshwanetse go nna mo pontshong le go nna teng gore e tlathlobiwe kwa fantising.

Selwana sepe sa botaki se se nang le kgatlhegelo ya ditšhelete ya ntlo ya fantisi, kgotsa se na le tlhotlhwa ya resefe se tshwanetse go kaiwa jalo mo khatalokong le go itsisiwe pele ga tirego ya bita. Tlhotlhwa ya resefe gantsi ga e kaiwe mo mothong yo o bitang.

Pele ga tshimologo ya go bita, mofantisi o tshwanetse go itsise gore a morekisi o nang le tshwanelo ya go bita ka selekano sepe se se fa tlase ga tlhotlhwa ya resefe.

Mofantisi o tshwanetse go netefatsa gore madi a biti epe a kailwa mo go tshaloganyesegang.

Mofantisi a ka gana biti.

5. DITŠHELETE TSA MEKGATLHO, KGWEBO LE MODIRI WA TIRO YA BOTAKI

Karolo e e tsepamisa segolo bogolo mo dikarolong tse di amanang le tiro tsa mokgwatsamaiso wa porofesenale wa bataki. Ke motswako wa dintlhaphisego tse e seng tse di kgethegileng mo go direng diporojeke le dipontsho, mme bogolo di le ka ga go dira ga letsatsi le letsatsi ya mediro, mafelotirelo le ditikologo tsa tiro tsa badiri ba tiro ya botaki le batho. Karolo ya ntlha e leba tirego ya batho ba ba dirisanang mmogo mo kgwebong, mo ditikologong tsa setlamo kgotsa tsa setlhopha se se dirang mmogo, mme e tlamela ka melawana ya mokgwatsamaiso o o gaisang wa tirisanommogo, taolo e e siameng le ditikologo tsa tiro e e beetsweng molao (go akaretsa phetogo, pholo le pabalesego jalo le jalo).

Karolo ya bobedi e samagana le dintlha tsa botlhokwa tsa ditšhelete tse di amanang le tiro ya mekgatlho, dikgwebo le badiri ba tiro ya botaki. Sebaleledi sa madituelo se akareditswe mo karolong e. Sebaleledi sa madituelo se dirilwe malebana le melawana ya boditšhabatšhaba, go lebeletswe dintlha tse di kgethegileng tsa maemo a Aforikaborwa. E tlhalosa melawanaitsholo le melawana ya gore go ka akarediwa eng le gore go tshwanetse ga akarediwa eng fa go balelwa dilekano tsa tuelo ya madituelo a porofesenale. Sebaleledi sa madituelo se ka dira jaaka kaedi ya koketso ya matlole, go duela khomišene/go dira konteraka le go baya tlhohlwa ya dilwana tsa botaki le ditirelo.

5.1 DIKGWEBO, MEKGATLHO E E SA ITIRELENG LOTSENO LE DIPOELO LE DITLHOPHA TSA BATAKI BA BA DIRISANANG MMOGO

5.1.1. PHETOGO

Mediro kgotsa mafelotirelo a tshwanetse go tlhomamisa le go tlhama dipholisi tsa tekatekano tse di samaganang le phetogo. Leano la tekatekano ya go thapa badiri le tshwanetse go dirwa ke bathapi botlhe mme le tshwanetse go dirisiwa mo medirong yotlhe kgotsa mafelotirelo a a tlhophilweng mo Melawaneng ya Tekatekano ya Tiro. Pholisi e tshwanetse go nna teng gore e tlhatlhabiwe ke bathapiwa botlhe le batho/ditheo tse di amegang, mme e tshwanetse go ntšhwafadiwa nako le nako.

Leano la tekatekano ya go thapiwa mo tirona (EE) le bontsha lenaneo le le tlhophilweng la tsenyotirisong ya tekatekanyo ya go thapiwa ga mothapiwa. Leano la EE le ka nna tokomane e e kwa thoko kgotsa karolwana ya tokomane e kgothane (e e jaaka leano la kgwebo). Thempoleiti ya leano la EE e golagantswe le Melawana ya Tekatekanyo ya Bariri, mme Leano la EE le tshwanetse go nna le palotlase ya dikarolo tsotlhe tse di mo thempoleiting ya EEA13. Mediro le mafelotirelo tse di sa tlhokeng go obamela semmuso melawana ya tekatekano ya tiro e tshwanetse go dirisa thempoleiti e jaaka kaedi go direla phetogo ya yone.

Mediro kgotsa mafelotirelo a tshwanetse go tlhama maano a tekatekano ya pontsho a a fitlhelang tswelelo e e utlwalang mo go nolofatseng boemedi jwa badiri ba tiro ya botaki mo ditlhopheng tse di tlhophilweng, ga mmogo le go thusa go tlosa kgethololo e e gobeletang.

5. 1. 2. PHOLO LE PABALESEGO

Dipholisi

Mediro yotlhe kgotsa mafelotirelo di tshwanetse go nna le dipholisi tsa pholo le pabalesego. Tsone di tshwanetse go nna maleba mo badiring ga mmogo le baeng, bareetsi, badiri ba tiro ya botaki mo disetudiong le maemo a modiro o o kgethegileng (sk. go tlhonga ga ditente kgotsa ditlamelo tse dingwe). Pholisi e tshwanetse go nna teng gore e tlathlobiwe ke badiri botlhe le batho/ditheo tse di amegang, mme e tshwanetse go tlhabololwa ka gale.

Maikarabelo go bathapiwa

Molao wa Pholo le Pabalesego ya Bathapiwa mo Tirong, 1993, o tlhoka mothapi go somarela le dira gore go nne le, ka moo go ka kgonegang ka teng, tikologo ya tiro e e babalesegileng le e e se nang dikotsi tsa pholo le boitekanelo mo badiring. Se se raya gore mothapi o tshwanetse go netefatsa gore lefelotiro ga le na dire tse di kotsi (sk. bensine, tlelorine le ditshedinyana), le dilonyana, ditlamelwana le ditirego tse di ka bakang kgobalo, tshenyo kgotsa bolwetse. Moo seno se se sa kgonegeng mo teng, mothapi o tshwanetse go itsise badiri ka dikotsi, mekgwatiriso ya thibelo, le ditogamaano tsa go dira ka pabalesego, le go tlamela ka mekgwatiriso ya tshireletso go nolofatsa lefelotiro le le babalesegileng. Batsamaisi ba disetudio ba tshwanetse go itlwaetsa Molao, mo godimo ga go leba Karolo 4.12.2.

Badiri botlhe ba tiro ya botaki, mediro le mafelotirelo ba tshwanetse go itlwaetsa Molao wa Pholo le Pabalesego ya Bathapiwa mo Tirong, 1993, le go netefatsa gore melawana yotlhe ya Molao e tsenngwa tirisong mo lefelong lengwe le lengwe moo lefelotirelo le leng teng kgotsa moo modiro o diragalelang teng. Go tshwanetse ga tsepamisiwa ka tsela e e kgethegileng mo badiring ba tiro ya botaki ba ba dirang ka tlhomo, go paka le go samagana le, ga mmogo le ba ba tsayang karolo mo tirong ya thekenikale e e jaaka go lomaganya tshipi kgotsa go papetla tshipi.

Dikai di akaretsa:

- Tlamelo ya ditlamelwana tsotlhe tsa pabalesego tse di akaretsang dihelemete, ditlalafo, tshireletso ya matlho;
- Go tlamela tshedimosetso, ditaelo, katiso le tlhokomelo ya mekgwatsamaiso e e go ka bonwang e le kotsi;
- Go thapa le go katisa moemedi wa pholo le pabalesego ya badiri bangwe le bangwe ba le 20 kwa modirong kgotsa lefelotirelo, le go simolola komiti ya pholo le pabalesego moo go nang le baemedi ba pholo le pabalesego ba le babedi kgotsa go feta.

Molao o o tletseng o ka sitlhamololwa mo linking e e latelang: labour.gov.za

Molao wa Phimolokeledi ya Dikgobalo le Malwetse a Bathapiwa mo Tirong

Molao wa Phimolokeledi ya Dikgobalo le Malwetse a Bathapiwa mo Tirong, wa 1993, (COIDA) o neela tšhono ya tuelo ya phimolakeledi mo bathapiweng le, mo mabakeng a a rileng, batlhokomelwa ba bone, ka ntlha ya kgobalo kgotsa bolwetse jwa mothapiwa mo tirong.

Bathapiwa ba ba sirelediwang ke COIDA ba akaretsa motho ope yo o tseneng mo konterakeng ya tirelo kgotsa borutwatiro/katisetsotirong le mothapi, gore a konteraka e kwadilwe kgotsa ke ya molomo, ke ya thefosanyo ya ditsholofetso kgotsa ke e e dirilweng semolao.

COIDA e dira melawana e e latelang:

- Mothapiwa ga a tlhoke go neela bosupi jwa gore mothapi o ne a itlhokomositse – Molao o neela tšhono ya mekgwatsamaiso wa duela inšorense ya kotsi kwa ntle ga go leba gore ke mang yo o phoso;
- Bathapiwa ba amogela phimolakeledi le fa mothapi a ne a se tlhoke go tshwaiwa phoso ya kotsi. Phimolakeledi e duela fa e le gore kotsi e diregile 'ka nako ya tiro le mo tirong e go dumelanweng ka yone le mothapiwa', ke go re, fa modiri a ne a le mo tirong;

- Ga go tlhokege gore go iwe kwa kgotlatshekelo: phimolakeledi e duelwa ka go dirisa Mokhomišinara wa Phimolakeledi;
- Molao o neela tšhono ya phimolakeledi e e oketsegileng e e tshwanetseng go duelwa fa e le gore mothapi a ne a itlhokomolositse kotsi.

Fa kotsi e bakilwe ke maitsholomabe a a masisi le a ka bomo ke mothapiwa, ga go kitla go duelwa phimolakeledi, ntle le fa kotsi e feleletsa e dirile kgolafalo e e masisi kgotsa loso lwa mothapiwa, kgotsa fa e le gore mothapiwa o na le batlhokomelwa. 'Maitsholomabe a a masisi le a ka bomo' a tlhalosiwa mo COIDA jaaka go tagwa kgotsa go nna mo tlhotlheletsong ya seritibatsi se se tagang, tlolomolao ya ka bomo kgotsa ya bofafalele ya molao ope wa pholo kgotsa wa pabalesego, le molao ope o mongwe kgotsa tlolo e Mokhomišinara a tsayang gore ke maitsholomabe a a masisi le a ka bomo.

Mothapi yo o nang le mothapiwa a le mongwe kgotsa ba bantsi o tshwanetse go ikwadisetsa Letlole la Phimolakeledi, mme o tshwanetse go duela madituelo a ngwaga le ngwaga a tlhatlhobo. Bathapi ba ba ikwadisetsang le go duela madituelo a bone a ngwaga le ngwaga a Phimolakeledi ya Badiri ba sireleditswe mo go suiweg ke bathapiwa ba ba gobalang mo tirong. Molao wa Phimolakeledi ya Badiri o bona mothapi ope molato wa sebele le go rwea maikarabelo a ditšhelete a ditshenyegelo tsa kotsi ya mothapiwa le tatlhegelo ya botshelo fa a sa ikwadisetsa Letlole la Phimolakeledi.

Mothapi o tlamega semolao go bega kotsi kwa go Mokhomišinara wa Phimolakeledi mo malatsing a le supa. Go tlhabela go dira jalo go tla otlhaiwa ka kotlhao e e sa feteng madi a phimolakeledi a a tshwanetseng go duelwa mo kgetseng.

Tshwanelo ya phimolakeledi e khutla fa tleleimi e sa dirwe mo dikgweding tse 12 tsa kotsi kgotsa tupobolwetse ya ngaka ya bolwetse jo bo duelelwang ke Molao.

Moo go tlamelwang sepalangwa sa mahala go ya le go boa kwa tirong ke mothapi, mme serori se kgweediwa ke mothapi kgotsa motho yo o thapetsweng go kgweetsa, kotsi epe e e diregang e tla tsewa e diregile ka nako ya tiro. Ka mafoko a mangwe, go ka tleleimiwa phimolakeledi ya kgobalo kgotsa loso ka ntlha ya kotsi ya go nna jalo. Ga go na phimolakeledi e e duelwang fa kotsi e direga ka sepalangwa sa mahala se se tlamelwang ke rakonteraka mo boemong jwa mothapi.

Bathapi botlhe le bathapiwa ba tshwanetse go itlwaetsa Molao wa Phimolakeledi ya Dikgobalo le Malwetse a Bathapiwa mo Tirong, wa 1993, le ditshwanelo tse di tsamaisanang le one tse di tlametsweng mo Molaong. COIDA e fitlhelesega mo linking e e latelang: labour.gov.za

5. 1. 3. DIKATISETSOTIRONG

Go bona tshedimose tso e e nang le dintlha ka botlalo ka ga dikatisetsotirong tsa botakipono mo Aforikaborwa leba bukana ya tshedimose tso ya katisetsotirong ya VANSA mo vansa.co.za

Dipholisi

Mediro le mafelotirelo di tshwanetse go dira dipholisi tsa ka fa gare ka ga dikatisetsotirong. Pholisi ya ka fa gare e tshwanetse go tlhomamisa mabaka a ka one modiro kgotsa lefelotirelo di dirang konteraka le moikasetsatirong, gore mekgwatiriso ya kaelo e a e neelwang ke motho yo o nang le maitemogelo a mantsinyana ke efe, le mabaka a tuelo. Pholisi e tshwanetse go nna teng gore e sekasekiwe ke baikatisetsatirong botlhe, bathapiwa le batho/ditheo tse di amegang, mme e tshwanetse go tlhabololwa ka gale.

Mabaka le melawana

Katisetsotirong e tshwanetse:

- Go tlamela maitemogelo a botlhokwa a thuto e e nang le tshegetso; go tlamela kaelo e e neelwang ke motho yo o nang le maitemogelo a mantsinyana; go letlelela motho ka nosi go simolola kgotsa go oketsa bokgoni jo bo maleba mo karolong ya gagwe e a e tlhophileng ya tiro;

- Go netefatsa tshimololo ya dikamano tsa tlhaeletsano le tirisano ya batho fa tirong; go dira gore modirakopo a ithute mekgwa e e siameng ya tiro e e jaaka tlhaeletsano, nako le bokgoni jwa taolo ya porojeke;
- Go neela ditšhono tsa go dirisana le ba bangwe tse di feleletsang di dirile gore go nne le tiro e e duelang go ya pele, kgotsa go thusa tiro ya moikatisetsatirong go ya pele ka ditsela tsa mmatota.

Moikatisetsatirong mongwe le mongwe o tshwanetse go neelwa konteraka kgotsa lekwalo la go tlhaloganyana le le tlhalosang tiro le maikarabelo a a tla a abelwang. Moikatisetsatirong o tshwanetse go neelwa tiro e e tlhalositsweng sentle le setlhogo sa tiro. Se se tshwanetse go akaretsa go sa nne le bofitlha mo ditirong tsa letsatsi le letsatsi le maikarabelo, le go tlhalosa tswelelo mo mokgatlhong. Ka kakaretso, baikatisetsatirong botlhe ba tshwanetse go neelwa selekano sa maikarabelo a a tla tswelletsang maikarabelo a bone.

Ikatsetsotirong e tshwanetse go nna ya paka e khutshwane mme tota e nne sebaka se se fa gare ga dikgwedi tse thataro le ngwaga.

Baikatisetsatirong ba tshwanetse go thaopiwa ka tsela e e tshwanang le ya bathapiwa, go akanyediwa ka tsela e e maleba gore bokgoni jwa bone le dithutego tsa bone di tshwanela jang ditiro tse ba tla solofelwang go di dira. Thaopo e tshwanetse go dirwa ka tsela e e neelang botlhe tšhono le e e seng bofitlha, go dira gore go nne le phitlhelelo e e sa gobelegeng le e e lekanang ya ikatisetsatirong e e leng teng.

Konteraka e e kwadilweng e e tlhalosang diura tsa tiro tsa moikatisetsatirong, paka ya ikatisetsotirong, maikaelelo le maitlamo a moikatisetsatirong, le mabaka a mangwe a kamano, a tshwanetse go dirwa le go dumelanwa pele ga ikatisetsotirong e simolola. Katiso epe e moikatisetsatirong a ka e tlhokang mo tirong e tshwanetse go rulaganyetswa kwa pele. Thulaganyo e tshwanetse go arogannwa le moikatisetsatirong ka letsatsi la ntlha la lenaneo. Katiso e tshwanetse go akaretsa go mo neela kitsiso ya pholo le pabalesego mo tirong e ntšhwa e e diretsweng setheo ka nosi.

Ditheo di tshwanetse go netefatsa gore go na le motho yo o abetsweng tiro ya go tlhokomela le go kaela moikatisetsatirong, le yo o tla dirang ditshekatsheko tsa gangwe le gape tsa tiro. Motho yo o tshwanetse go neela pegelotiro e e tswelletseng go moikatisetsatirong, go nna mmueledi wa gagwe le go mo kaela ka paka ya ikatisetsotirong, mme o tshwanetse go dira ditshekatsheko tsa semmuso tsa tiro go lekola dipelo tsa nako e a nnileng ka yone mo setheong.

Ditheo di tshwanetse go neela ditlamelwana tse di tlhokegang le go netefatsa gore lefelotiro le le abetsweng tiro le dira gore moikatisetsatirong a kgone go dira ditiro tse a di abetsweng le maikarabelo a gagwe.

Kumako e e nang le dintlha tsotlhe tsa sebele e tshwanetse go neelwa kwa bokhutlong kwa ikatisetsotirong.

Tuelo

Moo go kgonegang teng, baikatisetsatirong ba tshwanetse go duelwa. Bonnye, mediro kgotsa mafelotirelo a a ba amogetseng a tshwanetse go duelela ditshenyegelo tse di amanang le tiro tse di dirilweng ke moikatisetsatirong: go tsaya loeto go ya le go boa kwa tirong, le ka nako ya tiro. Se se tla netefatsa phitlhelelo e e anameng, le go letla batho go tswa mo lemoragong le le farologaneng la ikonomi go fitlhelela ikatisetsotirong.

Kwa Yuropa le Amerika, ikatisetsotirong e e sa duelweng mo botaking ke selo se se tlwaelegileng. Go na le tshwenyego e ntsi ka ga mokgwatlwaelo o, ka dinaga tse dintsi tse di itsiseng melao ya go sireletsa badiri ba bašwa ba tiro ya boitlhamedi gore ba se ke ba dirisiwa ka tsela e mpe.

Ntlha ya botlhokwa ka ikatisetsotirong e e sa duellweng mo lefatsheng lotlhe e nnile go nyatsa badiri ba ba nang le bokgoni mo lephateng la boikemedi – go ganetsa gore badiri ba tiro ya boithlamedi ke badiri.

Baikatisetsatirong ba tsewa e le bathapiwa malebana le molao wa badiri wa Aforikaborwa, mme ka jalo ba tshwanela go tlhatswiwa diatla mo ditirelong tsa bone. Go thapiwa ga bone go ikaegile ka Molao wa Maemo a Motheo a Go thapiwa.

5. 1. 4. DIKGWEBO

Mekgatlho yotlhe e e sa itireleng lotseno le dipoelo, ditlamo le dikgwebo di tshwanetse go ikwadisa le Khomišene ya Ditlamo le Bokgoni jwa Boithlamedi jwa Monagano e leng Companies and Intellectual Property Commission (CIPC), mme gore di dire semolao, di tshwanetse go latela melawana yotlhe ya Molao wa Ditlamo. Molao wa Ditlamo o ka fitlhelelwa mo linking e e latelang: cipc.co.za

Badiri ba tiro ya botaki ba ba nang le dikgwebo, ditlamo kgotsa mekgatlho e e kwadisitsweng ba tshwanetse go dira dithulaganyetsokgwebo tsa ditiro tsa tsone, le go sekaseka tsenyotirisong le ditlamorago tsa dithulaganyo tse ngwaga le ngwaga.

Fa go le maleba, badiri ba tiro ya botaki ba tshwanetse go netefatsa gore dikgwebo tsa bone di na le laesense e e maleba ya kgwebo go tswa kwa mmasepaleng wa selegae.

Badiri ba tiro ya botaki ba ba simololang dikgwebo tse dintšhwa ba ka nna ba rerisana le mekgatlho e e latelang ya puso e e tlamelang ka bokgoni, kgakololo le tshegetso ya ditšhelete go dikgwebopotlana:

Small Enterprise Development Agency (SEDA) - seda.org.za

National Youth Development Agency (NYDA) - nyda.gov.za

Government Investment Incentives Schemes - investmentincentives.co.za

5. 1. 5. MEKGATLHO E E SA ITIRELONG LOTSENO LE DIPOELO

5. 1. 5. 1. TAOLO YA MOKGATLHO

Melawanatheo le mekgwatsamaiso e e dirang taolo e e siameng e botlhokwa mo nonofong, katlego le tswelole ya paka e telele ya mediro le mafelotirelo. Taolo e e siameng ke karolo ya botlhokwa ya tirego yotlhe ya tsamaiso ya modiro kgotsa lefelotirelo, mme mediro le mafelotirelo di tshwanetse go nna le dipholisi tse di leng teng go netefatsa mekgwatsamaiso o o utlwalang malebana le ditšhelete, botsamaisi, tsenyotirisong ya lenaneo, tlhokomelo le tekolo, metswedithuso ya setho le tlhaeletsano.

Mediro le mafelotirelo e e kwadisitsweng e tshwanetse go nna le athikele ya go tlhamiwa ga kgwebo kgotsa molaotheo, le go e obamela, e e fitlhelang ditlhokego tse di tlhalositsweng ke Lefapha la Tlhabololo ya Loago. Go bona seemo sa Mokgatlho o o Tswelang Baagi Mosola, modiro kgotsa lefelotirelo le tshwanetse go nna le athikele ya go tlhamiwa ga kgwebo kgotsa molaotheo, le go e obamela, e e fitlhelang ditlhokego tse di tlhalositsweng ke Yuniti ya Kgololo ya Lekgetho ya Tirelo ya Lotseno ya Aforikaborwa.

Go bona tshedimosetso e ntsi, etela mo: dsd.gov.za; sars.gov.za

Mediro kgotsa mafelotirelo tse di kwadisitsweng jaaka ditlamo tse di sa itireleng dipoelo (tse pele e neng e le tsa Karolo 21), di tshwanetse go obamela Molao wa Ditlamo. Go bona tshedimosetso e ntsi, etela mo: cipc.co.za

Diboto

Mediro kgotsa mafelotirelo (di-NPO, di-NPC le Diterasete) di tshwanetse go netefatsa gore di tlhopha boto go tiisa boikarabelo, go thusa ka tlhokomelo le tekolo, le go netefatsa kobamelo ya melawana ya Puso le ya baabi ba matlole. Maloko a boto a tshwanetse go itse ka ditiro tsa one tsa go nna maloko a terasete,

mme ditiro dipe le maikarabelo ape a tshwanetse go tlhalosiwa le go kwalwa.

Go tiisa tlhokego ya bofitlha le boikarabelo, maloko a Boto a tshwanelega go amogela tse di latelang:

- Sejule e e utlwalang ya ditiro le go kaya gore go solofelwa eng ka paka ya bone mo ofising;
- Molaotheo wa mokgatlho le ditokomane tse dingwe tsa motheo, moo go kgonegang teng;
- Dipegelo tsotlhe tse di maleba tsa thulaganyo ya togamaano, dipegelo tsa ngwaga le ngwaga, dipegelo tsa ditšhelete le pegelo ya sešweng ya boruni;
- Lenane la maina a maloko-mmogo a boto, bathapiwa le baithaopi;
- Dikonteraka tsa badiri le ditshekatsheko-sešwa tsa tiro;
- Ditumelano tsa kabelo ya matlole le tsa konteraka;
- Ditumelano tsa khiriso tse go tsenwang mo go tsone ke mokgatlho;
- Ditshekatsheko-sešwa tsa ka gale tsa ka fa gare ga mokgatlho tsa kobamelo ya mokgatlho ya ditlhokego tse di itsegeng le tse di leng teng tsa semolao, taolo le pegelo ya ditšhelete.

Mediro le mafelotirelo di tshwanetse go netefatsa gore ponelopele ya botlhokwatlhokwa, maikaelelo, maikemisetso le melawanatheo di a fitlhelwa le go tshagediwa mo mekgwatsamaisong yotlhe ya setlamo sa bone le mo diporojekeng tsa bone.

Mediro le mafelotirelo di tshwanetse go dira melawana ya taolo e e siameng, melawana ya maitsholo le mekgwatsamaiso ya go netefatsa boitaolo jo bo utlwalang. Tsone di akaretsa:

- Go tlhatlhoba sešwa maikemisetso, maikaelelo le ditiriso ka gale tsa modiro kgotsa lefelotirelo;
- Go sekaseka ka kelotlhoko mekgwatsamaiso ya ka mo gare le mokgwatlwaelo wa mokgatlho, le go tsenya tirisong diphetogo fa go tlhokega jalo;
- Go tlhama dipholisi tse di tlhologanyesegang, tse di tlhalositsweng sentle le tse di kwadilweng gore di latelwe malebana le bathapiwa botlhe, maloko le baithaopi. Dipholisi tsa go nna jalo di tshwanetse go obamela molao wa dikamano tsa badiri, molao o o tlwaelegileng wa go thapa, le peomolao e nngwe e e maleba, mme di tshwanetse go sireletsa ditshwanelo tsa bathapi, bathapiwa, maloko le baithaopi;
- Go simolola le go tsewetsa mekgwatsamaiso ya kgalemo le ya boikuelo ka maemo a a sa gakeng a gore ke mang yo o nang maatla a go naya ditaello le boikarabelo;
- Mekgwatsamaiso e e tlhologanyesegang le e e seng bofitlha ya go thapa bathapiwa ba bantšhwa, le go kgaoganya bathapiwa ba ba leng teng.

Mediro, mafelotirelo badiri ba tiro ya botaki ba tshwanetse go itlwaetsa Molao wa Maemo a Motheo a Go thapiwa mo tirong, 2002, le Molao wa Dikamano tsa Badiri, wa 1995, le go netefatsa gore tseno di tsenngwa tirisong ka nepagalo.

5. 1. 5. 2. DITLHOPHA TSA BATAKI BA BA DIRISANANG MMOGO

Go atlanegisiwa gore ditlhopho tsa bataki ba ba dirisanang mmogo ba dumelane ka go kwala ka mabaka a tirisano mmogo – segolo bogolo mo mabakeng a moo ditlhopho tsa bataki ba ba dirisanang mmogo di dirilweng ka badiri ba tiro ya botaki ba ba fetang ba le bararo ka palo le/kgotsa ba ba ikaelelang go dira mmogo mo pakeng e telele (k.g.r. go feta porojeke e le nngwe). Ditumelano di tshwanetse go sekaseka tse di latelang:

- Mabaka a go tsaya tshwetso;
- Mekgwatiriso ya go rarabolola dikgotlhang;
- Mabaka a tlotlomatso ya motlhodi wa tiro le tetlokhopi;
- Mabaka a thekiso le kanamiso ya lotseno;
- Moo go kgonegang teng, tlhaloso e e tseneletseng ya seabe le maikarabelo (a botsamaisi le boitlhamedi);
- Mabaka a botokololo jwa setlhopho sa bataki ba ba dirisanang mmogo (se se ka akaretsa gore motho o nna leloko jang, le gore a mme go na le ditlhopho tse di kgaogantsweng ka maemo kgotsa ditlhopho tse dingwe tsa botokololo).

Ditlwaelo tse dingwe tse di rileng le mabaka le melawana malebana le ditlhopho tsa bataki ba ba dirisanang mmogo di ka fitlhelwa go ralala kaedi e.

5.2 DITŠHELETE

5.2.1. SEBALELEDI SA MADITUELO

Sebaleledi se sa madituelo se dirisiwa mo palelong ya ledi la pusetsoledi le le duelwang modiri wa tiro ya botaki ya boitlhamedi, go na le go baya tlhotlhwa ya selwana sa botaki. Mefuta ya madituelo ke:

A: Mefuta ya Madituelo

Madituelo a Motaki /Dikabelotlotlomatso

Madituelo a Botaki jwa Baagi

Madituelo a Motlhokomedi yo o Ikemetseng wa dilwana tsa botaki

Madituelo a tiro e e seng ya leruri

Ditshenyegelo tsa Loeto le Dituelo tse di dirwang letsatsi le letsatsi

B: Madituelo a Mangwe

Tlhatsodiatla ya tiriso ya sengwe se se nang le tetlokhopi

Megolo (dituelo) ya Motsamaisi wa Botaki

Dielo tsa tuelo ya go ruta

Madituelo a dikao

Karolo A: Mefuta ya Madituelo

Kakanyetso ya madituelo a e tshwanetse go akarediwa mo khotheišeneng nngwe le nngwe le phopholetso ya ditlhotlhwa ke modiri wa tiro ya botaki, mme e tshwanetse go bewa pele mo go dirweng ga tekanyetsokabo ke mediro kgotsa mafelotirelo. Badiri ba tiro ya botaki ba tshwanetse go akaretsa madituelo a mo ditshenyegelong tse di fopholediwang tsa dimatheriale le ditlhokego dipe tsa tlaletso (tse di jaaka ditlhokego tse di kgethegileng tsa go rora kgotsa go tlhoma) fa go dirwa khotheišene kgotsa go fopholediwa ditlhotlhwa.

Ditlhophha tsa madituelo a modiri wa tiro ya botaki di akaretsa:

➤ Tiro (go le gantsi ka seelo sa ura);

(Go atlanegisiwa jaaka molawana gore badiri ba tiro ya botaki ba ikabele seelo sa ura le go akanyetsa palogotlhe ya nako e e dirisitsweng go dira gore selwana sa botaki se fitlhelele ledituelo la modiri wa tiro ya botaki. Le fa go ntse jalo, go tshwanetse ga akanngwa ka kelotlhoko gore modiri wa tiro ya botaki yo o nang le maitemogelo kgotsa yo o nang le bokgoni a ka tsaya nako e nnye go fetsa ditaello kgotsa tiro e a kopilweng semmuso go e dira. Ka jalo, le fa go na le maemo a mantsi a ka one seelo sa ura se ka nnang maleba, go tshwanetse ga akanngwa ka mokgwa o o tsenyeletsang dikgonagalo tse dintsi tse di farologaneng wa go fopholetsa tlhotlhwa ya selwana sa botaki.)

➤ IP le popo ya kgopolo (seabe sa botlhokwa, tlhotlhomiso);

➤ Bokgoni le kitso ya boitseanape;

➤ Ditshenyegelo tse di tlhomameng (metsi, mabone, rente, madi a go dirisa mogala, data);

➤ Go rora letsatsi le letsatsi (ga modiri wa tiro ya botaki le selwana sa botaki mo mabakeng a ditlhokego tsa serori se se tlwaelegileng);

➤ Taolo ya porojeke;

➤ Tlhomo.

Fa go fopholediwa tlhotlhwa ya dilo tse di fa godimo go dira ledituelo, go tshwanetse ga tsewa tsia tse di latelang:

1. Mofuta wa lefelotirelo /selekano sa tekanyetsokabo ya modiro

Badiri ba tiro ya botaki ba tshwanetse go ela tlhoko gore mediro e e tlwaelegileng kgotsa mafelotirelo, ga mmogo le mediro ya ditekanyetsokabo tse dikgolo di kgona go rulaganya madituelo a a lekaneng. Badiri ba tiro ya botaki ba tshwanetse go ela tlhoko gore mediro le mafelotirelo a a sa tswang go simolola, kgotsa mediro e e nang le ditekanyetsokabo tse dinnye, di kgona go duela madituelo a magareng.

2. Tiro le maitemogelo a modiri wa tiro ya botaki

Badiri ba tiro ya botaki ba tshwanetse go ela tlhoko – segolo bogolo fa ba fopholetsa tlhotlhwa ya tiro ya bone le IP – gore maemo a tiro a kaela palogotlhe ya madi. Go tshwanetse ga akanngwa ka tse di latelang:

- Maitemogelo a modiri wa tiro ya botaki kwa dipontshong tsa gagwe a le nosi;
- Seemo sa diphaposipontsho tse modiri wa tiro ya botaki a bontshitseng mo go tsone;
- Palo ya dipaka tse a neetsweng tshono ya go dira botaki;
- Palo ya dikgobokanyo;
- Ditlhotlhwa.

3. Mofuta wa Pontsho

- i. Pontsho ya motaki a le nosi: modiri wa tiro ya botaki a ka baya tlhotlhwa e e kwa godimo ya pontsho ya gagwe a le nosi ka ntlha ya gore palogotlhe ya tekanyetsokabo e totile modiri a le mongwe wa tiro ya botaki, mme ditlhokego tsa metswedithuso di le kwa godingwana.
- ii. Pontsho ya setlhopha ya badiri ba tiro ya botaki ba le ka fa tlase ga 10: modiri wa tiro ya botaki a ka baya tlhotlhwa e e kwa tlasenyana go se kae go na le ya pontsho ya motaki a le nosi.
- iii. Pontsho ya setlhopha ya badiri ba tiro ya botaki ba ba fetang ba le 10: modiri wa tiro ya botaki a ka baya tlhotlhwa e e kwa tlasenyana go na le pontsho ya setlhopha sa badiri ba tiro ya botaki ba ba sa feteng 10.
- iv. Dipontsho tsa mafelo-mantsi: go tshwanetse ga fopholediwa tlhotlhwa ya madituelo ka lefelo lengwe le lengwe.
- v. Karolwana ya tiro e ntshwa: selwana sa botaki se se iseng se bonwe se beelwa tlhotlhwa e e kwa godingwana go na le selwana sa botaki se se kileng sa bontshiwa mo nakong e e fetileng.
- vi. Karolwana ya selwana se se leng teng sa botaki se se setseng se kile sa bontshiwa: selwana sa botaki se se bontshitsweng mo nakong e e fetileng se beelwa tlhotlhwa e e kwa tlasenyana ga selwana sa botaki se se iseng se bonwe.

Dikakanyetso tse dintsi tse di nang le dintlha ka botlalo tsa madituelo di kwadilwe mo lenaneng le le fa tlase ka ditlhopha:

Madituelo a kadimo ya motaki/dikabelotlotlomatso

Se o tshwanetseng go se itse le se o tshwanetseng go se solofela

Madituelo a kadimo ya motaki le dikabelotlotlomatso tsa selwana sa botaki se se bontshitsweng mo dipontshong tse di sa rekiseng, fa selwana sa botaki e se karolo ya kgobokanyo ya lefelotirelo, ke mokgwatsamaiso wa magareng wa boditshabatshaba. Le fa go ntse jalo, mo Aforikaborwa, mokgwatlwaelo o ga o ise o amogelwe gotlhe. Se ke ka ntlha ya gore ditekanetsokabo tse di lekanyeditsweng tsa mafelotirelo a a jaaka dimusiamo le diphaposipontsho, le fa go ntse jalo mafelotirelo a mantsi a a sa itireleng lotseno le dipoelo a a nang le ditekanetsokabo tse dinnye a tsaya matsapa a go rulaganya madituelo kgotsa dikabelotlotlomatso

Madituelo a kadimo ya motaki a duelwa badiri ba tiro ya botaki ba ba adimang modiro kgotsa lefelotiragalo selwana sa botaki, kgotsa ba se adima pontsho e e sa rekiseng. Madituelo a duelwa ka temogo ya tshiamelo ya botlhe ya go akaretsa selwana sa botaki mo modirong kgotsa lefelotiragalong le e seng la kgwebo, ga mmogo le go lekalekanya tatlhegelo e e kgonegang ya lotseno fa selwana sa botaki se adimetswe pontsho ya paka e khutshwane kgotsa ya paka e telele, mme se sa rekisiwe.

Mo medirong kgotsa mafelotirelo a e seng a kgwebo, badiri ba tiro ya botaki ba tlhoka go tsaya tsia tse di latelang fa ba balela ledituelo (badiri ba tiro ya botaki ba ba bontshang mo diphaposipontshong tsa kgwebo le bona ba ka akanyetsa dilo tse fa ba baya tlhotlhwa ya selwana sa botaki):

- Mediro kgotsa mafelotirelo a tshwanetse go duela madituelo kwa badiring ba tiro ya botaki ba ba abelang selwana sa botaki kwa dipontshong;

- Fa modiri wa tiro ya botaki a tlhoka go tlhoma selwana sa botaki, go ka dirisiwa ditsshenyegelo tsa tlaleletso;
- Fa modiri wa tiro ya botaki a tlhoka kitso ya boitseanape ya tlaleletso kgotsa tshegetso ya boitseanape ya tiro le/kgotsa tlhomo (sk. setifikeiti sa boenjeneri), go ka nna ga dirisiwa ditsshenyegelo tsa tlaleletso;
- Fa modiri wa tiro ya botaki a tlhoka thoro (sepalangwa) e e kgethegileng, go ka dirisiwa ditsshenyegelo tsa tlaleletso;
- Fa modiri wa tiro ya botaki a ka tlhoka go dira tiro ya tlaleletso e e jaaka puisano le phanele kgotsa go tlhagelela mo PR mo go akaretsang selekano se se bonalang sa nako, go ka nna le ditsshenyegelo tsa tlaleletso. Go tsamayatsamaya mo gare ga batho gantsi ga go beelwe tlhotlha kwa thoko.

Madituelo a Botaki jwa Botlhe

Madituelo a porojeke ya botaki jwa botlhe a bewa ka seelo se se kwa godingwana gonne ba tlhoka go akanyetsa mofuta wa paka e telele wa go dira selwana sa botaki se segolo sa botlhe, therisano le bannaleseabe, botsamaisi jwa porojeke, le go dirwa ga sekaonyana sa tlaleletso sa selwana sa botaki.

Dilo tse di latelang di ka se akarediwe mo ledituelong la modiri wa tiro ya botaki, mme di ka bewa tlhotlha mo tekanyetsokabong e e kwa thoko ke motho yo o dirang kopo ya semmuso ya gore go dirwe tiro ya botaki:

- Kitso ya boitseanape (sk. Ditirelo tsa moenjeneri kgotsa ramaanokago);
- Ditsshenyegelo tsa tlhomo (sk. Tlhokego ya kereini e kgolo kgotsa setlamelwana se sengwe se se boima);
- Go roriwa ga selwana sa botaki go ya kwa lefelong la tlhomo.

Madituelo a Motlhokomedi yo o Ikemetseng

Se o tshwanetse go se itse le se go tshwanetseng go se solofela

Madituelo a motlhokomedi yo o ikemetseng ga a dirisiwe ka kanamo, kgotsa ka gale, mme ga a tlhomamisiwe mo go bonalang mo ditekanetsokabong tsa porojeke. Gonne mokgwatsamaiso wa tlhokomelo o tswela go dirwa wa porofesenale mo botaking jwa pono mo Aforikaborwa, batlhokomedi, mediro le mafelotirelo a lemoga botlhokwa jwa madituelo a motlhokomedi yo o ikemetseng.

Mo godimo ga ditlhopho tse di mo lenaneng le le fa godimo la badiri ba tiro ya botaki, palelo ya ledituelo la tlhokomelo e tshwanetse go akanyetsa tse di latelang:

- Bogolo jwa modiro (sk. modiro wa magareng, wa paka e khutshwane kgotsa o mogolo, kgotsa wa paka e telele/o o tsayang loeto);
- Tiro e e dirwang ke motlhokomedi mo botsamaising jwa motaki/modiri wa tiro ya botaki le lefelotirelo/modiro;
- Gore a motlhokomedi o kopilwe semmuso ke mokgatlo go dira tiro ya botaki, kgotsa gore a motlhokomedi o abetse matlole ka sebele le go simolola porojeke ka boikemedi;
- Tlhokomelo ya tlhomo ya modiro;
- Gore a phasalatso kgotsa khataloko e tla tlhoka go dirwa le go laolwa, le selekano sa tiro ya motlhokomedi le botsayakarolo mo go dirweng ga yone;
- Go dirwa go go tlwaelegileng ga sekwalwa mo modirong (sk. Polelo ya tlhokomelo le ya porojeke);
- Go dirwa ga kgopolo le tlhotlhomiso.

Mo lebakeng la loeto la pontsho, motlhokomedi o tshwanetse go amogela phesente ya ledituelo la go le gale:

- Ledituelo le duelwa jaaka tlhatsodiatla ya tiro e e weditsweng, go na le ledituelo ya ditiro tse dintšha;
- Ledituelo ga le akaretse tsamaiso kgotsa kgokaganyo ya loeto la pontsho, le e leng maikarabelo a setheo se se amogelang;
- Ledituelo ga le akaretse ditiro tsa tlhomo kwa mafelong a loeto. Se e ka nna ledituelo la tlaleletso fa motlhokomedi a tshwanetse go okamela ditlhomiso fa a le mo loetong.

Karolo B: Madituelo a Mangwe

Madituelo a Badiri ba ba direlang ditlamo tse dintsi mme e se tiro ya leruri

Modiri yo o direlang ditlamo tse dintsi mme e se tiro ya leruri ke lereo le go tlaetseng go dirisiwa thata mo mothong yo o itirelang. Badiri ba bantsi ba tiro ya botaki mo mafapheng a mangwe a a jaaka tokomane ya dinepe, moakanyetso wa dinepe le phasalatso, tlhomo ya pontsho, le tseleganyo, gareng ga mefuta e mengwe e mentsi ya tiro.

Seelo sa Kakaretso sa Tiro e e seng ya leruri ya letsatsi le letsatsi

Badiri ba tiro ya botaki ba rotloediwa go dira seelo sa ura le ura sa tiro e e seng ya leruri go ikaegile ka mofuta wa tiro e ba e dirang. Go tlaleletsa se, dilo tse di latelang di ka nna maleba:

- Mo mabakeng mangwe, dielo tsa kakaretso tsa tiro e e seng ya leruri di ka tlogela peotlhotlhwa ya go dirwa ga dikgopolo tsa porojeke/tiro e e amanang le madituelo a a farologaneng (sk. Tseleganyo ya dikwalwa, kgotsa moakanyetso wa moonoo kgotsa setshwantsho).
- Ga mmogo le seelo sa ura le ura, dielo tse di tlwaelegileng tse di umakilweng mo karolong a (sk. Badiri) di tshwanetse go akarediwa.
- Go gakololwa gore badiri ba e seng ba leruri ba akanyetse pharologano mo tekanyetsokabong le tshireletso ya ditšhelete fa gare ga ditlamo tsa kgwebo le tse e seng tsa kgwebo, tse di dirang sentle le batho ka nosi, fa go dirwa dipeotlhotlhwa.

Mefutafuta ya madituelo a tiro e e seng ya leruri a a amanang le botaki le dikakanyetso dingwe tsa madituelo a modiri wa tiro ya botaki a mo lenaneng le le fa tlase:

Madituelo a Bataki ba tlhaeletsano

Motaki wa tlhaeletsano o dira dikgopolo, dikuno le dilwana tsa botaki tse di jaaka moakanyetso wa ditshwantsho, ditshwantsho, le moakanyetso wa phasalatso. Se se ka akaretso go kopa semmuso go dira bobegakang jwa dinepe kgotsa dibidio.

Batsayadinepe

- Batsayadinepe ba ba bontshang kwa diphaposipontshong ba tla balela madituelo ka selekano se se tshwanang le sa madituelo a motaki;
- Batsayadinepe ba tlhoka ka gale go tsaya senepe sa ditlhomo tsa pontsho;
- Peotlhotlhwa ya tlaleletso ya ditlamelwana (sk. Mabone), e tshwanetse go akanyediwa;
- Batsayadinepe ba ka nna ba kopiwa go lekanyetsa diphasalatso le ditlhokego tse dingwe tsa kgatiso;
- Batsayadinepe ba ka nna ba kopiwa go tsaya dinepe tsa mediro e e jaaka dipulo tsa pontsho le diwekešopo. Fa modiro o le kgakala thata, motsayadinepe a ka nna a kopa tuelo go duelela sepalangwa le bodulo.

Tshwantsho

- Ledituelo la karolotuelo le laolwa ke setshwantsho sa kwa ntle, selekano sa ledituelo se fokotsega se ikaegile ka bogolo jwa go dirwa ga khopi, go sa re sepe gore a ke tsebe e e tletseng, halofo ya tsebe kgotsa bogolo jo bonnye thata;
- Go dira khopi (dupolokeita) selwana sa botaki se se setseng se le teng go tla batla ledituelo le le kwa tlasenyana go na le tiro e ntšhwa e e kopilweng semmuso gore motaki a e dire;
- Madituelo a tlaleletso a tshwanetse go buisanelwa le go dumelanwa mo dikgatisong sešwa. Go bona tshedimosetso e ntsi, bona tetlokhopi, karolo 7.2;
- Mo ditshwantshong tse di kopilweng semmuso gore di dirwe, tse di sa boelediweng le tsa tiriso e le nosi fela, go ka nna ga duedisiwa ledituelo le le kwa godingwana.

Madituelo a Go kwala, Go tseleganya khopi le a Mmusi wa Bofelo yo o dirang Paakanyo Baakanya

- Bakwadi ba ba kopilweng semmuso go kwala ka kakaretso ba duedisa ka lefoko. Mo lebakeng la tiriso ya matheriale o o phasaladitsweng, dielo di ka nna kwa tlasenyana ga tsa matheriale wa kwa

tshimologong;

- Puiso ya bofelo ya paakanyo le tseleganyo ya khopi di ka duedisiwa ka go tshwana ka lefoko.

Tlhatsodiatla ya Tetlokhopi

Dintlha tsa botlhokwa tsa tshekatsheko mo go thebolong ya laesense ya selwana sa botaki gore se dirwe khopi (dupolokeitiwa) di akaretsa:

- Tekanyetso kgotsa e e se nang tekanyetso;
- Palo ya dikhopi tse di dupolokeitiwang;
- Paka e laesense e dirang mo go yone;
- Selekano sa phatlalatsa ya kuno;
- Tiriso le maikaelelo;
- Tlhatsodiatla e e tshwanetseng go duelwa kgotsa ga go duelwe tlhatsodiatla? (sk. fa setshwantsho se tlhagelela mo tsebeng e e kwa ntle, tlhotlhwana e kwa godimo, mme e fokotsega fa se nna tsebe e e tletseng, halofo ya tsebe kgotsa nnye go feta);
- Leba IPR/tetlokhopi karolo 7.

Motsamaisi wa Dituelo tsa Botaki

Batsamaisi ba botaki ba ka nna le kamano ya tiro le modiro kgotsa lefelotirelo, kgotsa ba ka fiwa konteraka ya tiro ya taolo ya paka e khutshwane ya porojeke. Go tshwanetse ga elwa tlhoko gore motho yo o dirang sebaka se se fetang dikgwedi tse tharo a direla modiro o le mongwe kgotsa lefelotirelo, a ka tswa e le mothapiwa wa modiro le lefelotirelo. Mediro kgotsa mafelotirelo di tshwanetse go nna le dipholisi tse di tlhalosang maemo a tuelo a bathapiwa le borakonteraka ba ba ikemetseng. Mediro kgotsa mafelotirelo a rotloediswa go dira tshekatsheko ya tekanyetso go netefatsa dituelo tsa bathapiwa ba ba latelang:

- Bakaedi;
- Batsamaisi ba bagolwane;
- Badiri ba botsamaisi;
- Bakatisiwa le badiri ba nakwana.

Dielo tsa Tuelelo ya Thuto

Dielo tsa tuelelo ya thuto di akaretsa tiro e e dirilweng mo diwekešopong tse di kopilweng semmuso gore di nne teng tse di sa boelediweng le diwekešopo tsa paka e telele tse di dirwang ka motseletsele. Badiri ba tiro ya botaki ba tshwanetse go akaretsa peotlhotlhwana ya dilo tse di latelang:

- Paakanyetso ya wekešopo;
- Go dirwa ga kharikhulamo ya motseletsele wa paka e telele wa diwekešopo;
- Nako ya go baakanyetsa wekešopo mo go tlhokegang teng;
- Diura mo tlelaseng;
- Tlelase/dimatheriale tse di dirilweng kgotsa tse di bonweng.

Madituelo a Dikao

Sekao sa botaki se direla motaki ope wa botakipono jaaka karolo ya ditlase tsa go thala ditshwantsho, petlomaje le go penta kgotsa diwekešopo, go tlamela ka tshupetso ya ka tlhamalalo ya pono ya setshwantsho sa motho mo selwaneng sa botaki. Dikao tsa botaki di tshwanetse go akaretsa peotlhotlhwana ya tse di latelang:

- Serori sa go ya le go boa kwa lefelong;
- Diura tse di dirisitsweng mo popong ya sekao;
- Nako ya thulaganyo, moo go tlhokegang teng.

5. 2. 2. LEKGETHO

Lekgetho la Lotseno la Sebele

Lekgetho la lotseno le tshwanetse go duelwa kwa Tirelong ya Lotseno ya Aforikaborwa (SARS), e e rweleng maikarabelo a go kgobokanya madi a baduelalekgetho mo boemong jwa puso.

Badiri ba tiro ya botaki le batho ka nosi (bagwebinosi):

O tlhoka ka molao go duela lekgetho la lotseno ngwaga le ngwaga fa lotseno la gago la ngwaga jaaka motho ka nosi wa dingwaga tse di ka fa tlase ga tse 65 le feta R75 000 mo ngwageng wa lekgetho wa 2017.

Ke maikarabelo a moduelalekgetho go nna mo dinakong ka diphetogo dipe tsa peomolao ngwaga le ngwaga wa tlhatlhobo.

Lotseno lotlhe le tshwanetse go senolwa, go akaretsa lotseno le le tseneng ka tiro ya modiri yo o direlang ditlamo tse di farologaneng mme e se tiro ya leruri kgotsa tiro ya nakwana.

Lekgetho la Mothapiwa le Dikgogo

Bathapi ba tlhoka ka molao go goga PAYE le UIF mo dituelong tsa bathapiwa kgwedi le kgwedi. Dipalogotlhe tse tsa madi di tshwanetse go tlhagelela mo seliping sa tuelo sa mothapiwa.

Bathapi ba na le malatsi a le supa go tswa mo mafelong a kgwedi go duela dikabelo tsa PAYE go SARS. Kwa bokhutlong jwa ngwaga mongwe le mongwe wa tlhatlhobo, bathapi ba tshwanetse go neela bathapiwa diforomo tsa IRP5.

Molawana o tshwanetse go nna wa gore badiri botlhe ba tiro ya botaki ba bone setifikeiti sa bone sa kgololo ya lekgetho go tswa kwa SARS.

Mekgatlho e e tswelang Baagi Mosola

Mediro kgotsa mafelotirelo a a tswelang baagi mosola a tshwanetse go dira kopo kwa SARS ya seemo sa Mokgatlho o o Tswelang Baagi Mosola (PBO).

Mediro epe kgotsa mafelotirelo a a sa tshwanelegeng, kgotsa a a iseng a konosetse seemo sa PBO, a ka nna a tshwanela go duela makgetho.

Fa mokgatlho o na le poelo e e fetang milione o le R1 mo pakeng epe e e latelanang ya dikgwedi tse somepedi, mme mokgatlho e se PBO e e golotsweng semmuso go duela lekgetho, jalo mokgatlho o tshwanetse go ikwadisa jaaka mogwebi wa Lekgetho la Koketsegoboleng (VAT) le go duela VAT mo thekisong ya dithoto ka tsela e e maleba kwa SARS.

Lekgetho la Koketsegoboleng la Bataki

Mogwebanosi a ka tlhoka go kwadisetsa VAT fa lotseno le le amogetsweng go tswa mo thekisong ya selwana sa botaki le feta milione o le R1 mo dikgweding dipe tse 12 tse di latelanang. Mogwebanosi a ka ikwadisa jaaka mogwebi wa VAT fa selwana sa botaki se se rekisitsweng mo pakeng ya dikgwedi tse 12 se feta R50 000.

Lekgetho la Mediro ya Boditshabatshaba le Serori

Madituelo kgotsa dipoelo tse di amogelwang ke badiri ba tiro ya botaki ba ba kgethisiwang mo Aforikaborwa ba ba amogelang dituelelo tsa kwa pele go tswa kwa medirong le mafelotirelo a boditshabatshaba, ba tla tshwanela go duela lekgetho la lotseno, mme ba ka tshwanelwa ke dikgogo tse di rileng tsa selwana se se dirilweng sa botaki.

Badiri ba tiro ya botaki ba ba kgethisiwang mo Aforikaborwa ba tlhoka go akanyetsa bokao jwa VAT jwa go rekisa dilwana tsa botaki kgotsa jwa go duedisa pontsho ya dilwana tsa bone tsa botaki.

Badiri ba tiro ya botaki ba e seng badudi ba tlhoka go duela lekgetho mo Aforikaborwa mo dituelelong dipe tsa kwa pele tse di amogetsweng go tswa mo motsweding mo Aforikaborwa. Go na le kgonagalo ya gore se se ka nna lebaka moo badiri ba tiro ya botaki ba e seng badudi ba dira dilwana tsa botaki mo Aforikaborwa, le go rekisa dilwana tsa bone tsa botaki kgotsa go di bontsha ka ledituelo.

Bokao jwa Lekgetho mo Botsayakarolong jwa Neelotšhonong ya go dira botaki

Badudi ba tlhoka go itse bokao jwa lekgetho jwa neelotšhono ya go dira botaki ya bone, go akaretsa se se ka tlhatlhibiwang jaaka lotseno. Fa neelotšhono ya go dira botaki e ka fiwa ke setheo se e seng sa badudi, go ka nna le ditlamorago tsa lekgetho tsa badiri ba tiro ya botaki ba e leng badudi, gonne badudi ba duelela lekgetho mo lotsenong la bone mo lefatsheng lotlhe. Badiri ba tiro ya botaki ba tlhoka go akanya ka kelotlhoko malebana le neelotšhono ya go dira botaki go tlhomamisa gore bokao jwa lekgetho la Aforikaborwa e ka nna bofe.

Moo neelotšhono ya go dira botaki e filweng modiri wa tiro ya botaki yo e seng modudi ke setheo sa Aforikaborwa, modiri yo e seng modudi a ka nna a tlhoka go duela lekgetho mo dituelelong tsa kwa pele tse di amogetsweng mo setheong sa Aforikaborwa, gonne batho ba e seng badudi ba kgethisiwa mo lotsenong la bone le le tswang mo motsweding o o rileng.

Lekgetho mo Tuelong ya Dikhomišene tsa Botlhe

Fa tumelano ya motaki kgotsa modiri wa tiro ya botaki e akaretsa tuelo ya selwana sa botaki se go kopilweng semmuso gore se dirwe, modiri wa tiro ya botaki a ka tlhoka go akaretsa dituelelo tse tsa kwa pele mo thomelong ya lekgetho la lotseno ya lekgetho la gagwe la lotseno.

Lekgetho mo Mading a Sekgele

Madi a dikgele kgotsa dikgele tse di fentsweng ke badiri ba tiro ya botaki di ka nna tsa tshwanela go kgethisiwa go ikaegile ka dikakanyetso tse di latelang:

- Mofuta wa sekgele;
- Mabaka le melawana ya go tsaya karolo mo kgaisanong;
- Gore a kgaisano ke ya selegae kgotsa ya boditšhabatšhaba.

Dituelelo kwa pele go tswa mo kgaisanong tse di amogetsweng ke badiri ba tiro ya botaki di ka nna tsa akarediwa mo lotsenong le le duelelwang lekgetho la modiri wa tiro ya botaki.

Go tshwanetse ga batliwa kgakololo ya lekgetho ka nako e dituelelo tsa kwa pele di amogelwang ka ntlha ya go fenywa kgaisano.

Lekgetho la Diphaposipontsho tsa kgwebo le Badiri ba Tiro ya Botaki ba di ba Emetseng

Mo mabakeng a mantsi, badiri ba tiro ya botaki ba ba kgethisiwang mo Aforikaborwa ba tla nna le maikarabelo a dithomelo tsa bone tsa lekgetho la lotseno. Fa mabaka le melawana ya tumelano fa gare ga phaposipontsho le modiri wa tiro ya botaki a tshwana le a kamano ya mothapi/mothapiwa mo mabakeng a lekgetho, phaposipontsho e ka nna ya patelesega go goga kgotsa go tshwara lekgetho la Duela jaaka o Amogela (PAYE) mo tuelong e e duetsweng kgotsa tuelo e e tllileng go duelwa. Phaposipontsho e e tlhologanngwa jaaka mothapi mme e tlhoka go ikwadisa le SARS go direla PAYE le/kgotsa Lekgethwana la Tlhabololo le tswetso ya bokgoni (SDL), e tla tlhoka go ikwadisetsa tuelo ya dikabelo tsa UIF kwa SARS. Se se tla tlhagelela moo phaposipontsho e nang le taolo e e lekaneng mo modiring wa tiro ya botaki le tirego ya go dira tiro.

Moo diphaposipontsho tsa Aforikaborwa di tsenang mo konterakeng go emela modiri wa tiro ya botaki yo e seng modudi, modiri yo e seng modudi a ka tlhoka go duela lekgetho mo dituelelong tsa kwa pele tse di tswang mo motsweding wa Aforikaborwa, gonne badiri ba e seng badudi ba kgethisiwa mo lotsenong la bone le le tswang mo motsweding o o rileng.

Diphaposipontsho le badiri ba tiro ya botaki ka bobedi ba tshwanetse go ithuta ka ga bokao jwa tsamaiso ya lekgetho ya dikgwebo tsa bone, mme ba ntšhwafatse kitso ya bone ka gale. Go atlanegisiwa mekgwatsamaiso e e siameng ya setho ya lekgetho mo badiring ba tiro ya botaki le diphaposipontsho ka bobedi.

Ke taolelo go ikwadisa jaaka mogwebi wa VAT fa go dirilwe ditlamelo tse di kgethisiwang (kgotsa tse di tllileng go kgethisiwa) di feta milione o le R1 mo pakeng epe e e latelanang ya dikgwedi tse 12. Motho a ka

ikwadisetsa VAT fa ditlamelo tse di dirilweng mo dikgweding tse di fetileng tse di latelanang tse 12 di feta R50 000.

5. 2. 3. GO DIRISA TIRO YA MOTAKI KGOTSA MODIRI WA TIRO YA BOTAKI KA MABAKA A KOKETSO YA MATLOLE

Ga go na modiri ope wa tiro ya botaki yo o tshwanetse go solofelwa go aba dilwana tsa botaki ka gotlhe go mokgatlho ope go direla mabaka a koketso ya matlole.

Ga go na setlamo se se tshwanetse go solofela go oketsa matlole ka ketleeletso e e sa duelweng ka tiro ya modiri wa tiro ya botaki.

Dikonteraka tse di kwadilweng di tshwanetse go dirisiwa mme di tshwanetse go akaretse mabaka otlhe a go dumelanweng ka one fa gare ga modiri wa tiro ya botaki le modiro kgotsa lefelotirelo.

Fa modiri wa tiro ya botaki a tlhopha go aba selwana sa botaki jaaka karolo ya go direla morafe wa gaabo, o tshwanetse go itse ka melawana ya SARS malebana le dikabelo tsa thusomorafe.

Gonne kabelo ya selwana sa botaki e ka nna ya se nne mo dikgatlhegolong tse di gaisang tsa ditšhelete tsa modiri wa tiro ya botaki, modiri wa tiro ya botaki a ka nna a gakololwa go akanyetsa kabelo ya madi bogolo.

Phimolakeledi e e duelwang badiri ba tiro ya botaki ya thekiso ya tiro ya bone go direla mabaka a go oketsa matlole e tshwanetse go kaelwa ke melawana ya intaseteri ya dithekiso tse dingwe tsa kgwebo tsa selwana sa botaki. Go atlanegisiwa gore modiri wa tiro ya botaki a tshware karolwana ya tlhotlwa ya thekiso, e e tshwanetseng go buisanelwa le go dumelanelwa kwa pele ka go kwalwa.

Dikhomišene dipe tse di tshwanetseng go duelwa diphaposipontsho tsa kgwebo mo thekisong ya selwana sa botaki sa modiri wa tiro ya botaki go direla mabaka a koketso ya matlole di tshwanetse go buisanelwa le go dumelanelwa kwa pele fa gare a modiri wa tiro ya botaki le phaposipontsho.

Mo mabakeng a mantsi, selwana sa botaki ga se a tshwanela go rekisetswa mabaka a go oketsa matlole ka bolengtlhotlwa jo bo kwa tlase jwa mmaraka. Tota, modiri wa tiro ya botaki o tla baya tlhotlwa ya resefe (palotlase) e e ka fa tlase ga e modiri wa tiro ya botaki a nang le tshwanelo ya go se rekise selwana sa botaki. Modiri wa tiro ya botaki o tshwanetse go dira ka fa o bonang ka teng mo go beyeng resefe mo selwaneng sa botaki se se rekiseditsweng go oketsa matlole, mme o tshwanetse go akanyetsa ditshiamelo tse di ka nnang teng go tswa mo go rekiseng selwana sa botaki kwa tlase ga bolengtlhotlwa jo bo beilweng mo mmarakeng ka nako ya modiro wa koketso ya matlole.

Modiri wa tiro ya botaki o tshwanetse go netefatsa gore selwana sa botaki ke sa kwa tshimologong fa e le gore go kailwe jalo. Ke maikarabelo a morulaganyi go inšora selwana sa botaki ka bolengpalo jo bo tletseng jo bo kailweng ke modiri wa tiro ya botaki.

Morulaganyi o tshwanetse go solofetsa go sireletsa tetlokhophi ya modiri wa tiro ya botaki mo dilwaneng tsotlhe tsa botaki tse di rometsweng, le go itsise bareki botlhe mo tumelanong ya thekiso gore theko ya selwana sa botaki ga e akaretse theko ya tetlokhopi.

Morulaganyi o tshwanetse go busa dilwana tsotlhe tsa botaki tse di sa rekisiwang le go romela dirasiti tsotlhe kwa modiring wa tiro ya botaki. Dilwana tsa botaki tse di sa rekisiwang di tshwanetse go busiwa di pakilwe ka tsela e e tshwanang le e di rometsweng ka yone ka tshimologong.

Morulaganyi o tshwanetse go duela ditshenyegelo tsotlhe tse di amanang le modiro, go akaretse tuelo ya inšorense, papatso, le tlamelo ya ditatamente tsa ditšhelete le tshedimosetso e e phasaladitsweng.

Dilwana tsa botaki di tshwanetse go tlathlobiwa fa di goroga go lekola ditshenyego. Pegelo e e

kwadilweng ya maemo e tshwanetse go tsholwa sentle.

Modiri wa tiro ya botaki o tshwanetse go itsisiwe ka bonako fa selwana sa botaki se amogelwa se le mo maemong a a senyegileng. Fa selwana sa botaki se se rometsweng ka sekepe se amogelwa mo ditshoding tse di senyegileng, dilwana tsa go nna jalo tse di senyegileng di tshwanetse go busiwa, di dueletswe kwa pele, kwa go modiri wa tiro ya botaki, go ikaegile ka ditleleimi mo setlamong sa inšorensense; kgotsa morulaganyi, ka tetla ya modiri wa tiro ya botaki, a ka pakolola setshodi se se senyegileng ka tlhaloganyo ya gore ga go kitla go dirwa ditleleimi dipe tsa tshenyo kgatlhanong le morulaganyi.

Morulaganyi o rwele maikarabelo a go somarela gore selwana sa botaki se mo maemong se mo maemong a se amogetsweng ka one.

6 PAPATSO LE DIDIRISWA TSA BOTAKI

Karolo e e kgaogantswe ka dikarolo tse pedi. Ya ntlha e amana le papatso ya mediro, mafelotirelo le dilwana tsa botaki. Dikaedi di bontsha dikamano, ditumelano le dikarolo tsa tiro ya papatso tse di tshwanetseng go akanyediwa fa go simololwa dipapatso tsa mafelotirelo le mediro. Karolo ya bobedi e neela matseno a mokgwatsamaiso o o gaisang mo didirisweng tsa botaki, go etswe tlhoko mekgwatsamaiso e e gaisang e e leng teng mo tlhaeletsanong ka kakaretso, le dintlhakgolo tsa tlaleletso tse di tshwanetseng go akanyediwa fa go kwalwa le fa go dirwa pegelo mo botakiponong.

6.1 PAPATSO YA MODIRO LE LEFELOTIRELO

6.1.1 PAPATSO YA KAKARETSO YA MODIRO LE LEFELOTIRELO

Mediro kgotsa mafelotirelo a tshwanetse go nna le pholisi go laola ditiro tsa papatso, go akaretsa papatso ka inthanete/e e gatisitsweng (sk. dikarata tsa poso), le go tlhamiwa ga diteng tsa inthanete (sk. go tlhalosa gore ke mang yo o rweleng maikarabelo a go rulaganya modiro mo Facebook).

Pele ga pontsho, modiro kgotsa lefelotirelo le modiri wa tiro ya botaki ba tshwanetse go dumelana ka togamaano, selekano le mofuta wa tiro ya papatso e e tlileng go dirwa ka ditshenyegelo tsa modiro kgotsa lefelotirelo, mme ba tshwanetse go swetsa le go dumelana ka selekano sa botsayakarolo jwa modiri wa tiro ya botaki mo tirong ya papatso.

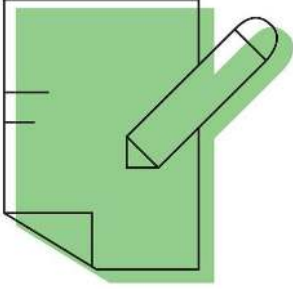
Go tshwanetse ga tsewa tshwetso e e kwadilweng ka gore ke ditshwantsho dife tse di ka phatlaladiwang mo tlhaeletsanong (leba Karolo 6 ya bokao jwa tetlokhopi mo ditshwantshong tsa tlhaeletsano), le mabaka a ka one selwana sa botaki se tla tlotlomadiwang ga mmogo le diteng tsa sekwalwa se se tla phatlaladiwang. Badiri ba tiro ya botaki ba tshwanetse go netefatsa gore ditshwantsho tse di tlhophilweng ga di tlole ditshwanelo tsa sebele tsa motho/setheo se se amegang (sk. diforomo tsa go golola sekao gore di tsewe ditshwantsho ke motho/setheo sa boraro di tshwanetse go saeniwa le go dumelanwa).

Fa modiro kgotsa lefelotirelo le ntsha taletso, modiri wa tiro ya botaki o tshwanetse go neelwa tšhono ya go letlelela moakanyetso. Fa go kopiwa taletso e e farologaneng le ya moakanyetso wa magareng wa modiro kgotsa lefelotirelo ke modiri wa tiro ya botaki, ditshenyegelo dipe tsa tlaleletso di ka duelwa ke modiri wa tiro ya botaki.

Badiri ba tiro ya botaki ba tshwanetse go amogela palo e e rileng ya dikhopi tsa tlotlo tsa khataloko ya pontsho kgotsa dimatheriale tse dingwe tse di phasaladitsweng (sk. phesente (2% go fitlha ka 5%) ya selekano sa kgatiso sa monokerafo, kgotsa khopi e le nngwe go ya go tse pedi tsa pontsho ya setlhophsa se segolo).

Kwa bokhutlong jwa mediro e bataki ka nosi ba ka tswang ba amogetse pegelo e e bonalang ya tlhaeletsano kwa go tsone, e e jaaka dipontsho tsa motaki a le nosi, modiro kgotsa lefelotirelo le tshwanetse go neela modiri wa tiro ya botaki pakana ya tlhaeletsano e e nang le dikhopi tsa dipapatso, ditaletso, dikgang, ditshekatsheko le dimatheriale tse dingwe tse di maleba tse di amanang le papatso ya pontsho.

Badiri ba tiro ya botaki ba tshwanetse go duelwa ledituelo la go kwala la sekwalwa sepe se se tlhametsweng phasalatso (mo godimo ga dipolelo tsa motaki kgotsa tsa tlhokomelo). Badiri ba tiro ya botaki gantsi ba duedisa ka lefoko. Modiro kgotsa lefelotiro ka bobedi ga mmogo le mokwadi ba tshwanetse go nna le dielo tse di beilweng ka lefoko le lefoko. Go tshwanetse ga dumelanwa ka madi a palo go ya ka lefoko le bolelee jwa sekwalwa mme go kwalwe. Seelo se tshwanetse go akaretsa seelo sa ura nngwe le nngwe sa tlhotlhomiso epe ya tlaleletso kgotsa nako e e dirisitsweng fa go botsolodiwa batsayakarolo.

6.1.2 PAPATSO YA BOEMEDI JO BO TLETSENG JWA PHAPOSIPONTSHO

Moo bataki ba nang le boemedi jo bo tletseng jwa phaposipontsho, phaposipontsho e rwala maikarabelo a tse di latelang:

- Go ntsha le go phatlalatsa ditaletso,
- Go tshwara dikamogelo
- Go diragatsa papatso ya dipontsho;
- Go somarela lekwaloitlhaloso la modiri mongwe le mongwe wa botaki yo o emetsweng;
- Go somarela matheriale wa ga jaana wa pono go direla mabaka a papatso ya modiri mongwe le mongwe yo o emetsweng;
- Go somarela akhaefe ya ditiro tsa papatso.

Kwa bokhutlong jwa pontsho, phaposipontsho e tshwanetse go neela modiri wa tiro ya botaki pakana ya tlhaeletsano e e nang le dikhopi tsa dipapatso, ditaletso, dikgang, ditshekatsheko, le dimatheriale tse dingwe tse di maleba tsa papatso ya pontsho.

6.2 DIDIRISWA TSA TLHAELETSANO

6.2.1 TLHAELETSANO KA KAKARETSEO

Batseleganyi botlhe ba tlhaeletsano ya mo inthaneteng le e e gatisitsweng le badiri ba tiro ya botaki ba tshwanetse go latela Molawana wa Maitsholo le Molawana wa Maitsholo wa Tlhaeletsano ya Inthanete le e e Gatisitsweng ya Aforikaborwa, o o amogetswe ke Lekgotla la Kgatiso la Aforikaborwa. Molawana o ka fitlhelelwa ka inthanete mo linking e e latelang: presscouncil.org.za

Molawana o ntšhwafadiwa ngwaga le ngwaga ke Lekgotla la Kgatiso la Aforikaborwa mme ke maikarabelo a baphasalatsi ba tlhaeletsano le badiri ba tiro ya botaki go nna mo dinakong le ditokafatso tse di amanang segolo bogolo le diteng tsa inthanete kgotsa tse di tlholwang ke modirisi.

Badiri ba tiro ya botaki ba tshwanetse go duelwa ledituelo la go kwala la dikwalwa dipe tse di diretsweng phasalatso (mo godimo ga dipolelo tsa motaki kgotsa tsa tlhokomelo). Badiri ba tiro ya botaki gantsi ba duelwa ka lefoko. Modiro kgotsa lefelotirelo ka bobedi le mokwadi ba tshwanetse go nna le dielo tse di beilweng tsa lefoko ka lefoko. Go tshwanetse ga dumelanwa ka madi a palo go ya ka lefoko le bolelele jwa sekwala mme go kwalwe. Seelo se tshwanetse go akaretsa seelo sa ura nngwe le nngwe sa tlhotlhomiso epe ya tlaleletso kgotsa nako e e dirisitsweng fa go botsolodiwa batsayakarolo.

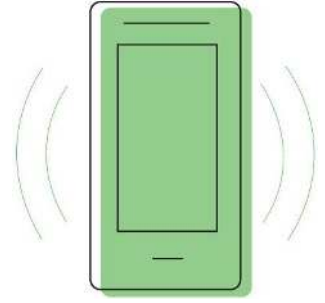
Go kwalwa ga rekoto jaaka bosupi jope jwa pono jwa dilwana tsa botaki (tse di jaaka dinepe) tse di phasaladitsweng mo didirisweng tsa botaki di tshwanetse go tlotlomatsa motaki, mokwadi wa ditokomane tsa pono mme mo mabakeng mangwe go lefelotirelo, moettleetsi kgotsa setheo se sengwe. Ke maikarabelo a modiri wa tiro ya botaki mo go direng diteng tsa didiriswa tsa botaki (mokwadi kgotsa radikgang) go netefatsa gore ditokomane tsa pono di tlotlomaditswe ka nepagalo.

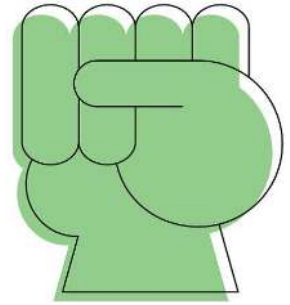
6.2.2 MAFARATLHATLHA A BOTSALANO A INTHANETE

Dilwana tsotlhe tsa botaki le go dirwa gape (dupolokeitiwa) ga dilwana tsa botaki (dinepe, ditshwantsho, dikarolwana tsa theetso) tse di dirisiwang mo mafaratlhatlheng a botsalano a inthanete di tshwanetse go nna le tetlokhopi mme di tshwanetse go dirisiwa mo molaong wa tetlokhopi (leba Karolo 7). Selwana sa botaki sa modiri wa tiro ya botaki kgotsa go dirwa gape ga sone ga go a tshwanela go dirisiwa kwa ntle ga tetla ya modiri ope yo mongwe wa tiro ya botaki, mediyo kgotsa mafelotirelo ntle le fa ditshwanelo tsa tiriso ya selwana sa botaki diphasaladitswe, mme gape le mo ditekanyetsong tsa ditshwanelo tseo tsa tiriso fela. Matlo a didiriswa tsa botaki a ka se phasalatse gape, a gatise kgotsa a bontshe dilwana tsa botaki tse di phasaladitsweng mo mafaratlhatlheng a botsalano a inthanete ke mokwadi kgotsa modiri ope yo mongwe, kwa ntle ga tetla.

Dipolatefomo dingwe tsa mafaratlhatlha a botsalano a inthanete di na le ditshwanelo tse di itirisang tsa tiriso ya dilwana tsa botaki kgotsa dikhopi tsa tsone fa mokwadi a se beile mo polatefomong eo. Polatefomo ya mafaratlhatlha a botsalano ka inthanete ga e na ditshwanelo tsa seemo sa go nna mong

mme e ka se rekise selwana sa botaki kgotsa dikhopi tsa selwana sa botaki.

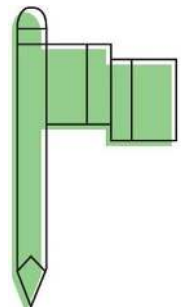

7. DITSHWANELO TSA MODIRI WA TIRO YA BOTAKI (MOKWADI)

Karolo e e tlhalosa ka botlalo ditshwanelo tsa bataki le badiri ba bangwe ba tiro ya botaki, bontsi jwa tsone di beilwe go nna molao, mo ditokomaneng tse di jaaka Molaotseo/Molaotlomo wa Ditshwanelo le Molaotlomo wa Tokafatso ya Tetlokhopi wa Aforikaborwa. Mo Karolo 7.1 le 7.2, go dirisitswe polelwana e e kgethegileng: modiri wa tiro ya botaki (mokwadi). Se ke ka ntlha ya gore mo peomolaong ya Ditshwanelo tsa Tshireletso ya Tetlokhopi le tsa Boitlhamedi, lereo la semolao le le dirisitsweng ke 'mokwadi'. Re dirisitse mafoko ka bobedi go dira tshupetso ya letlhomeso la semolao le go sedifatsa puiso malebana le tokomane yotlhe. Sa botlhokwa mo karolong e, Tshwanelo ya motaki ya go amogela tlhatsodiatla ka Thekiso-gape ya selwana sa Botaki ga e ise, ka nako ya kgatiso, e nne molao, mme e kwa Palamenteng go sekasekwa. Se ke karolo ya botlhokwa e e tla tlhokang go ntšhwafadiwa mo isagong e e gaufi. Se akareditswe fano go dira temoso, gore badiri ba tiro ya botaki ba kgone go nna mo dinakong fa Tshwanelo ya motaki ya go amogela tlhatsodiatla ka Thekiso-gape ya selwana sa Botaki e tswelala go nna molao.

7.1 DITSHWANELO TSA TSHIRELETSO YA TETLOKHOPI

Ditshwanelo tsa tshireletso ya tetlokhopi di thusa modiri wa tiro ya botaki (mokwadi) go sireletsa go felela ga pono ya ditiro tsa bone.

Ditshwanelo tsa tshireletso ya tetlokhopi di akaretsa ditshwanelo tse pedi tsa tlotlomatso ya motlhodi wa tiro (bokwadi) le go felela (tshwanelo ya go gana phapogo epe e e sa letlelelwang, tshenyo kgotsa phetolo epe ya tiro).

Fa tiro e fetotswe, e sentswe kgotsa e tokafadiwa, modiri wa tiro ya botaki (mokwadi) o na le tshwanelo ya go tlosa leina la gagwe mo selwaneng sa botaki, le go sua ka tsela e e kgonegang tlolo ya ditshwanelo tsa tshireletso ya tetlokhopi.

Mediro kgotsa mafelotirelo a tshwanetse go tlotlomatso modiri wa tiro ya botaki yo e leng motlhodi ka tsela e e maleba (mokwadi) wa selwana sa botaki, mme ga e a tshwanela go fetola kgotsa go ineela ka tsela epe go sa felela ga selwana sa botaki, kgotsa go letlelela ope o sele go dira jalo fa selwana sa botaki se le mo tlhokomelong ya modiro kgotsa lefelotirelo.

Moo moettleetsi a tsayang karolo mo modirong, modiro kgotsa lefelotirelo ba tshwanetse go itsise badiri ba tiro ya botaki ba ba tsayang karolo ka botsayakarolo jwa moettleetsi le mofuta wa dikgatlhegelo tsa gagwe tsa kgwebo pele ga go batla tlhomamiso ya botsayakarolo. Ka tsela e e lekanang, badiri ba tiro ya botaki

ba tshwanetse go supa mo dipuisanong tsa bone tsa kwa tshimologong le dipuisano tsa konteraka baetleetsi bape ba ba sa batleng gore ba tsalangwe le bone.

7.2 TETLOKHOPI LE IP

Tetlokhopi mo Aforikaborwa e neetswe le go laolwa ke molao mo tlase ga Molao wa Tetlokhopi, wa 1978.

Tetlokhopi ke tshwanelo e e tlhamaletseng le e e sa akaretseng dilo tsotlhe ya modiri wa tiro ya botaki (mokwadi) go nna mong wa tiro ya gagwe ya botaki le go laola tiriso (sk. go dirwa dikhopi) ya tiro mo pakeng e e lekanyeditsweng.

Go na le ditlhokego tse di rileng tsa motheo (sk. seemo sa go nna selo sa kwa tshimologong). Sa botlhokwa, tetlokhopi ga e maleba mo dikakanyong kgotsa dikgopolo ntle le fa di dirilwe gore di nne mo sebopegong sa matheriale wa kwa tshimologong le wa boitlhamedi.

7.2.1 MELAWANAITSHOLO YA MOTHEO LE MELAWANA YA TETLOKHOPI

Tetlokhopi e teng ka tlhamalalo mme ga e tlhoke go kwadisiwa. Tetlokhopi ke thoto mme e ka nna ya rekisiwa, ya Abelwa kgotsa ya rebolelwa laesense ya go dirisiwa ke ba bangwe. Tetlokhopi ya modiri wa tiro ya botaki e ka laolwa ke modiri wa tiro ya botaki (mokwadi) kgotsa setlhopho sa tetlokhopi se modiri wa tiro ya botaki (mokwadi) a se abetseng tetlokhopi ka lebaka leo. Ka kakaretso, modiri wa tiro ya botaki (mokwadi) o sala ka tshwanelo ya go diragatsa tetlokhopi ya gagwe le fa mokgatlho o mongwe o laola tetlokhopi.

Tetlokhopi e naya mong wa tetlokhopi tshwanelo ya go thibela go kopololwa go go sa letlelelwang (go go filweng lereo la tlolo) ga tiro e e maleba e e dirilweng ke ba bangwe. Ga go na tlolo ntle le fa kopololo ya mannete e diragetse. Tlolo e direga ka ntlha ya go dupolokeitiwa go go sa letlelelwang kgotsa go phasaladiwa ga tiro e e maleba, kgotsa karolo e e bonalang ya yone, ka tsela nngwe. Mo mabakeng mangwe (moo diteng tsa tiro di leng botlhokwa thata go na le sebopego sa yone sa mmatota), tlolo e direga fa go dirwa phetolo (mofuta o o baakantsweng) ya tiro.

Tlolo ya tetlokhopi e neela mong wa tetlokhopi tshwanelo ya go sua kwa kgotlatshekelo go bona taelo e e thibelang motho yo o sa letlelelwang gore a se tlole tetlokhopi, mme gape le go direla ditshenyego.

Ke tlolomolao ya bosenyi mo mabakeng a moo motho a romelang teng, a rekisang, a phatlalatsang, a gwebang, kgotsa a dirang thekiso ya dilwana tsa botaki tse go itsiweng gore ke tlolo ya tetlokhopi.

Mo mabakeng a moo tetlokhopi e fetisitsweng go tswa mo modiring wa tiro ya botaki, ditshwanelo tsa tshireletso ya tetlokhopi tsa modiri wa botaki tsa selwana sa botaki ga di fetoge. Ditshwanelo tsa tshireletso ya tetlokhopi di teng leruri mo tetlokhoping mme paka ya tsone e lekanyeditse go botshelo jwa modiri wa tiro ya botaki. Ditshwanelo tsa tshireletso ya tetlokhopi di ka se rekisiwe kgotsa tsa rebolelwa laesense, le fa modiri wa tiro ya botaki a ka tlhopho go se dirise ditshwanelo tse.

Tetlokhopi e e tlletseng e ka fetisediwa fela ka mokgwa wa tokomane e e kwadilweng e e bidiwang asaenemente, e e tshwanetseng go saenwa ke motho yo o fetisang tetlokhopi. Ka tokomane ya go nna jalo e e kwadilweng, modiri wa tiro ya botaki a ka nna a saena go neelana ka tetlokhopi kgotsa, ka tsela e e farologaneng, mo lebakeng la tiro e e kopilweng semmuso gore e dirwe kgotsa tiro e e dirilweng kwa tirong, modiri wa tiro ya botaki a ka sala ka tetlokhopi.

Go rebola laesense ya tetlokhopi go tshwanetse ga kwalwa, go netefatsa gore go nna le rekoto e e maleba ya mabaka le melawana ya laesense. Motho yo o rebotseng tetlokhopi o na le tshwanelo ya go dirisa setshwantsho ka tsela e e tlhalositsweng mo tumelanong.

Tumelano e tshwanetse go tlhalosa tse di latelang:

- Go sa akaretse kgotsa go akaretsa dilo tse dingwe (jaaka molawanakakaretso, badiri ba tiro ya botaki ga ba tshwanela go dumelana go rebola laesense ya tetlokhopi ka mabaka a a sa akaretseng, mme fa ba dira jalo, laesense e tshwanetse go kwalwa le go saeniwa ke batho/ditheo tse di amegang);

- Gore setshwantsho se tla dirisetswa eng;
- Gore setshwantsho se tla dupolokeitiwa jang;
- Gore go tla dirwa dikhopi tse kae;
- Lefelo le di tla phatlaladiwang mo go lone;
- Gore motshodi wa tetlokhopi o tla amogela madi a a kana kang (tlhatsodiatla);
- Gore laesense e tla khutla leng.

Mo tlase ga molao wa Aforikaborwa, tetlokhopi mo selwaneng sa botaki e nna botshelo jotlhe jwa modiri wa tiro ya botaki mme e fela morago ga ngwaga wa bo50 morago ga loso la modiri wa tiro ya botaki. Morago ga go fela ga paka ya tetlokhopi, selwana sa botaki se wela mo karolong ya botlhe mme se ka dirwa khopi (dupolokeitiwa) kwa ntle ga tuelo.

Fa modiri wa tiro ya botaki a kopilwe semmuso go penta kgotsa go thala setshwantsho kgotsa go dira kgatiso ya fotomekhenikale mme go na le tumelano ya go e duela, jalo mong wa ntlha wa tetlokhopi ke motho yo o kopileng gore go dirwe tiro. Fa modiri wa tiro ya botaki a dira selwana sa botaki mo tirong ya gagwe (go tlhama dilwana tsa botaki), mong wa ntlha wa tetlokhopi ke mothapi, mme go dirisiwa melawana e e kgethegileng fa mothapi e le mong wa kgwebo ya makwalodikgang kgotsa makasine. Ditumelano tse tsotlhe di ka fetolwa ka konteraka.

Fa go rekisiwa selwana sa botaki, modiri wa tiro ya botaki o sala ka tetlokhopi, go sa kgathalesege gore se rekisitswe.

Ditshwanetse tse di kgethegileng tse di tlamelwang ke tetlokhopi di dira gore mong wa tetlokhopi a kgone go buisanela le go dumelana ka ledituelo (tlhatsodiatla) la tiriso ya selwana sa gagwe sa botaki jaaka lebaka la go neela tetla.

Tetlokhopi e ka se bewe mo diatleng tsa ditlhopho tsa bataki ba ba dirisanang mmogo kgotsa ditirisanommogo tse e seng ditheo tse di itsegeng tsa semolao. Mo lebakeng la go tlotlomatsa motlhodi wa tetlokhopi mo ditlhopeng tsa bataki ba ba dirisanang mmogo ba ba sa ikwadisang, go atlanegisiwa gore setlhopho se rulaganye tumelano e e kwadilweng fa gare ga maloko, le modiro ope wa kwa ntle kgotsa lefelotirelo fa go tlhokega, e e:

- Tihalosang setlhopho sa bataki ba ba dirisanang mmogo ka go umaka segolo bogolo gore ke mang yo e leng karolo ya setlhopho;
- Kayang gore maloko otlhe a a umakilweng a tlhakanetse tetlokhopi ya selwana sa botaki se se dirilweng mo setlhopeng;
- Tihalosang gore setlhopho sa bataki ba ba dirisanang mmogo se rata go tlotlomadiwa jang jaaka batlhodi mo papatsong epe kgotsa mo matherialeng o mongwe (jaaka lenane la batho ka nosi kgotsa setlhogo sa setlhopho sa bataki ba ba dirisanang mmogo, sekai).

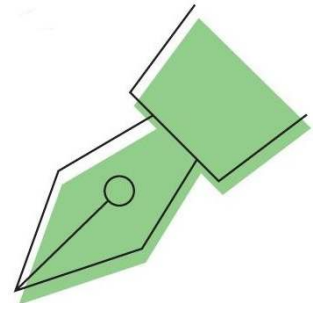
7.2.2 MELAWANAITSHOLO E E RILENG LE MELAWANA YA TETLOKHOPI MO BOTAKING JWA PONO

Go bona tshedimose tso e e rileng malebana le ditlhopho tse di fa tlase, tsweetswee leba dikarolo tse di tsamaisanang le tsone:

- Dikgaisano le Dikabo: Karolo 3.7.
- Diphaposipontsho tsa Kgwebo: Karolo 4.
- Dithekiso tsa Inthanete le Diphaposipontsho tsa Inthanete: Karolo 4.6

7.2.3 KGETSE E E KGETHEGILENG: 'TETLA YA TIRISO YA MATHERIALE O O SIRELEDITSWENG KA TETLOKHOPI'

Dikarolo 12 le 15 tsa Molao wa tetlokhopi di kaile mo lenaneng dikgetse tse di kgethegileng tsa kakaretso, tse di lekanyeditseng ka palo le ka selekano. 'Tetla ya tiriso ya matheriale o o sireleditsweng ke tetlokhopi' go letlelela dikarolwana tse di khutshwane tsa matheriale wa tetlokhopi, mo mabakeng a a rileng, gore di nopolwe lefoko ka lefoko go direla mabaka a a jaaka tshekatsheko, pegelo ya dikgang, go ruta, le tlhotlhomiso.

7.3 TSHWANELO YA TLHATSODIATLA YA THEKISO-GAPE

7.3.1 KE ENG

Tshwanelo ya tlhatsodiatla ya thekiso-gape, kgotsa droit de suite ('tshwanelo ya go latela'), ke sedirisiwa sa peomolao se se mo molaong wa boithamedi jwa monagano, e e dirang gore badiri ba tiro ya botaki ba amogela phesente ya tlhotlhwa ya thekiso nako le nako fa go rekisiwa dilwana tsa botaki gape.

Lotseno le le tswang mo tetlokhoping gantsi le dirwa mo maemong a selwana sa botaki sa boithamedi, se se akaretsang go dirwa gape ga tiro e kgolo, e e mmino le dikwalwa. Ka tsela e e nonofileng, ka ntlha ya gore bolengtlhotlhwa jo bo tsentsweng mo selwaneng sa botaki 'bo mo go kgethegeng ga sone', batakipono ba kgone go le gonnye go iponela mosola mo tetlokhoping. Tshwanelo ya Tlhatsodiatla ya Thekiso-gape e itsisitswe go samagana le go sa lekalekane go.

Kakanyo ya motheo ya Ditshwanelo tsa Tlhatsodiatla ya Botaki ya go amogela Tlhatsodiatla ya Thekiso-gape ke gore bataki ba tshwanetse ka tlhamalalo go iponela mosola mo kgo long ya mmaraka le mo tlhologong ya khumo e e tswang mo tirong ya bone mo mmarakeng wa thekiso-gape. Go netefatsa gore bataki ba a sirelediwa mo selwaneng sa bone sa kwa tshimologong sa botaki se ba se dirang, le gore mekgwa ya go itirela botshelo ya bataki e a tshegediwa, Ditshwanelo tsa Bataki tsa go amogela Tlhatsodiatla ya Thekiso-gape di botlhokwa.

7.3.2 SEEMO SA GA JAANA SA DITSHWANELO TSA TLHATSODIATLA YA THEKISO-GAPE MO AFORIKABORWA

Molao wa Tetlokhopi, 1978, ga jaana o mo tokafatsong e e tseneletseng. Nngwe ya ditokafatso ke kitsiso ya Tshwanelo ya motaki ya go amogela tlhatsodiatla ka nako ya thekiso-gape go nna molao wa Aforikaborwa. Aforikaborwa ga jaana ga e na melao e e laolang thekiso-gape ya dilwana tsa botaki ka go dirisa dintlo tsa fantisi, diphaposipontsho, bagwebi, bakgobokanyi le baemedi ba bangwe ba botaki. Tlanelo ya Tshwanelo ya motaki ya go amogela tlhatsodiatla ka nako ya thekiso-gape mo tokafatsong ya ga jaana e tlaa neela badiri ba tiro ya botaki go tshwanelwa ke tlhatsodiatla ga selwana sa botaki se rekisiwa gape ka ditselana tse di fa godimo. Ka nako ya go kwala maiteko a ntlha, tlhatsodiatla ya thekiso-gape e beilwe go nna 5% ya tlhotlhwa ya thekiso ya selwana sa botaki. Lefapha la Kgwebo le Intaseteri, le le rweleng maikarabelo a go kwala maiteko a ntlha a Molaotlhomu, le tsewetse ka go tlhoma tselana e e gaisang ya kgobokanyo le phatlalatso ya phesente ya tlhatsodiatla. Ga jaana boitlhophelo jo bo lekaneng thata ke go simolola mekgatlho wa kgobokanyo o o dirang ka go tsamaisana le mekgatlho ya kgobokanyo mo intasetering ya mmimo. Maiteko a ntlha a ga jaana le one a kaya gore ditshwanelo tsa go amogela tlhatsodiatla ka nako ya thekiso-gape di tlaa fela dingwaga tse 50 morago ga loso la motaki.

Molaotlhomu o ne o rulaganyeditse gape go itsisiwe Kabinete ka Motsheganong 2016, morago moo o ne wa tlhagisiwa kwa Palamenteng. Ka kgato eo Molaotlhomu o ne o ka nna teng gape gore go dirwe ditshwanelo tsa botlhe le therisano. Ka nako ya kgatiso (Phatwe 2016), Molaotlhomu o ne o ise o itsisiwe kwa Palamenteng.

7.4 KGOLOLESEGO YA TLHAGISOMAİKUTLO

7.4.1 Ditshireletso le Ditekanyetso

Molaotheo wa Aforikaborwa ke molao o mogologolo wa Naga mme o etelela pele kgatelelo epe ya kobamelo ya peomolao. Molao ope o o ganetsanang le one ga o na maatla. Karolo 16(1) ya Molaotheo e tlhoma Kgololesego ya Tlhagisomaikutlo jaaka tshwanelo ya botlhokwa, e e akaretsang:

- Kgololesego ya bobegadikgang le didiriswa tse dingwe tsa botaki;
- Kgololesego ya go amogela kgotsa go neela tshedimosetso kgotsa dikakanyo;
- Kgololesego ya boitlhamedi jwa botaki;
- Kgololesego ya akatemiki le kgololesego ya tlhotlhomiso ya saentifiki.

Tshwanelo ya Kgololesego ya Tlhagisomaikutlo e tlhoka gore e dirisiwe ka maikarabelo ke badiri botlhe ba tiro ya botaki, gore e se ke ya nyatsa ditshwanelo tsa ba bangwe. Karolo 16(2) ya Molaotheo wa Aforikaborwa e kaya gore Kgololesego ya Tlhagisomaikutlo e ka se atologe go nna tlhagisomaikutlo e e rotloetsang kgotsa e e ikaelelang go rotloetsa tse di latelang:

- Kgasakgaso ya ntwā;
- Tlhotlhetso ya tirisodikgoka tla diregang;
- Tshetso ya letlhoo go ikaegile ka lotso, morafe, bong kgotsa bodumedi, le tse di tlholang tlhotlhetso ya go baka tshenyo le kgobalo.

Tlhokego ya go lekanyetsa ditshwanelo tse di rileng ke ka ntlha ya gore tiragatso e e botlhaswa ya tshwanelo e ka nyatsa ditshwanelo tsa ba bangwe mme ka jalo e baka tshenyo.

7.4.2 MELAWANAITSHOLO LE BOSISI JWA SETSO

Bosisi jwa setso bo simolola ka go tlhaloganya gore go na le diphetogo mo ditsong le gore go tshwanetse ga nna le mosola mefutafuteng e. Go gatelela botlhokwa jwa mefutafuta go raya go tlhola melawanaitholo ya setso e e ka tswang e se teng kgotsa e sa tsenelela mo setsong sa gago. Mo botaking jwa pono, go botlhokwa segolo bogolo go tsaya tsia pontsho ya botlhe ya dikarolwana tsa setso, le go akanyetsa hisetori e e nang le mathata ya pontsho ya go nna jalo mo Aforikaborwa le mo mekgwatsamaisong ya sekoloniale ka kakaretso. Kabo ya ditemogo tsa bontle mo setsong se e seng sa gago go ka nna le bothata mme e nna potso ya setso fa e dirisetswa poelo ya ditshetele. Badiri ba tiro ya

botaki ba tshwanetse go itse le go nna bosisi mo ditlhotlheletsing tsa go dirisa meila ya setso jaaka dintlhakgolo le diteng tsa dilwana tsa botaki. Se se maleba mo tshwetsong ya go dirisa tumelo ya gore setlhopha se se rileng sa batho se ntse jang go ya ka setso sa bone se se rileng mo selwaneng sa botaki, mme badiri ba tiro ya botaki ba tshwanetse go itse ka go batla ditsela tsa go sekaseka ditaelo tse di rileng le ditsamaiso kwa ntle ga go kopolola ditsamaiso tseo kwa ntle ga maikaelelo.

7.4.3 GO SAMAGANA LE KGANETSANO (DIPHAPOSIPONTSO LE DIKGAISANO)

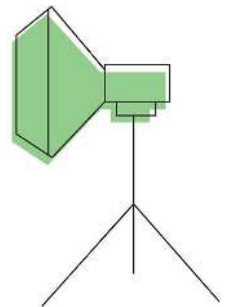
Phaposipontsho e e itirelang lotseno le dipoelo, mokgatlho, modiro kgotsa lefelotirelo le tshwanetse go tlhama sete ya dikaedi tse di ikaelelang go samagana le dintlha dipe tsa kganetsano tse di tsalanang le pontsho ka tsela e e lekanyetsang tshenyego ya leina le seriti sa modiri wa tiro ya botaki kgotsa go nna mo mpaananeng ya kgatelelo e e sa letlesegeng kgotsa go ngoka bobegakgang.

Modiro kgotsa lefelotirelo le tshwanetse go dirisana le modiri wa tiro ya botaki go rarabolola kgotsa go samagana le kganetsano.

Fa modiro kgotsa lefelotirelo le ikaelela go mametlelela kgalemo epe kgotsa kgakololo go maloko a bareetsi ka selwana sa botaki mo pontshong, maikaelelo le tlhopho ya mafoko a se e tshwanetse go dumelanwa ke modiri wa tiro ya botaki pele ga kitsiso ya go nna jalo e dirisiwa.

Modiri wa tiro ya botaki o tshwanetse go nna le tshwanelo ya go ikgogela morago mo pontshong fa e le gore modiri wa tiro ya botaki ga a dumelane le kitsiso.

Fa selwana sa botaki, ka ntlha ya lebaka lepe, se gogelwa morago mo modirong kgotsa lefelotirelo, modiri wa tiro ya botaki o tshwanetse go itsisiwe ka gangwe, mme go tshwanetse ga tlamelwa ka mabaka a kgogelomorago. Modiro kgotsa lefelotirelo le le gogelang morago selwana sa botaki mo modirong le ka tswa le tloa konteraka ya lone le modiri wa tiro ya botaki, mme ka jalo kgogelomorago ya selwana sa botaki mo pontshong e tshwanetse go dirwa fela fa go tlhokega totatota. Mediro le mafelotirelo di tshwanetse go tlhomamisetsa kwa pele gore maemo a e ka nna afe, le go dira togamaano ya taolo ya kotsi e e ka tsenngwang tirisong go efoga kgogelomorago ya selwana sa botaki morago ga gore se amogelwe gore se tsene mo pontshong.

1. DITSHUPETSO LE TSHEGETSO

Porojeke e e dirilwe go ikaegilwe ka diteng tsa Mokgwatsamaiso o o Gaisang wa Botakipono jwa Porofesenale jwa Australia, Lephata la Craft and Design, e tihamilwe, e kopilwe semmuso le go phasaladiwa ke National Association for the Visual Arts (NAVA) le Best Practices for the Saskatchewan Visual Art and Craft Sector e e dirilweng ke Canadian Artists Representation (CARFAC)

- Australia (NAVA Code of Practice)
- Australia (ACGA Code of Practice for Commercial Galleries)
- Canada (CARFAC Saskatchewan Code of Practice)
- Canada (Best Practice Code for Curators – Lasalle River Accord)
- Ireland (Visual Artists Ireland Best Practice Guide)
- Art Right South Africa 'Copyright – What it means for Visual Artists' by Andre Myburgh, found on Baruffa Art Consulting website baruffa.co.za
- Bukana ya Tshedimose tso ya Katisetsotirong ya VANSA

2. DITEBOGO

VANSA e rata go leboga Lefapha la Botaki le Setso go dira gore porojeke e e kgonege. Malebogo a a kgethegileng go Africalia ka go abela matlole dikopano tsa therisano kwa Johannesburg, Durban le Cape Town. Re amogetse kgakololo e ntsi e e kwadilweng mo go Norton Rose Fulbright, Joseph Gaylard, Clive Kellner, Toby Orford, Mary Corrigan, Gwen Ansell, Gerhard Hagg, John Fleetwood le Gillian Anstey. VANSA e lebogela dikakanyo tsa lona tsa boitseanape.

VANSA e rata go leboga thata batho ba bantsi ba ba tshotseng karolo mo ditiregong tsa therisano tsa Kaedi ya Mokgwatsamaiso o o Gaisang ya Botakipono mo Aforikaborwa.

3. PUISO GO YA PELE

Mo tsebeng e o tla fitlhela lenane la metswedithuso e e atologelang mo mokgwatsamaisong wa porofesenale le o o ka kgonang go o tsenyeletsa mo melawaneng ya motheo e e tlametsweng mo tokomaneng e go ya ka ditlhokego tsa gago:

DIBUKA TSA TSHEDIMOSE TSO TSA ARTERIAL NETWORK

Arterial Network ke neteweke ya mokgatliho wa baagi wa bataki, batsosolosi ba setso, bagwebi, dikgwebo, di-NGO, ditheo, le baabi ba ba matlhagatlhaga mo maphateng a boitlhamedi le a setso a Aforika. Arterial Network e dirile dibukana di le mmalwa tsa tshedimose tso ya badiri ba tiro ya botaki ba ba dirang mo Aforika ka kgakololo e e nang le dintlha tsothe ka ga mokgwatsamaiso wa Batsamaisi ba Porojeke mo botaking, Koketso ya matlole, Tshegetso ya Botaki le Go dira botsalano, le Papatso ya badiri ba tiro ya botaki. Diphasalatso tse le dikaedi di ka sitlhamololwa mo linking e e fa tlase.

arterialnetwork.org/resources/our_publications

ARTRIGHT

Porojeke ya ARTRIGHT e tlamela setlhopha sa botakipono sa Aforikaborwa ka motswedithuso wa mahala wa kgwebo, didiriswa tsa semolao le tsa thuto, ditokomane, tshedimose tso le kgakololo. Maikaelelo ke gore batho ba ba dirang mo intasetering le mo dikarolong tsa intaseteri ya botakipono ba dire kgwebo e e botoka, gantsi thata. Mo lefelong le o tla bona dintlha tse dintsi le dithempoleite tsa gore o ka tlhama jang le go dira ka dikonteraka, go tsamaisa kgwebo, lekgetho la badiri ba tiro ya botaki, le go buisana le go dumelana ka ditsamaiso tsa dikganetsano tsa konteraka, tharabololo le tsereganyo.

artright.co.za

BASA

Business and Arts South Africa (BASA) ga se setlamo se se itirelang dipelo mme ke setlamo se maikaelelo a sone a magolo e leng go tswelletsisa tirisano mmogo ya kgwebo le botaki e e tlhakanetsweng le e e tswelwang e e tla tswelang setšhaba sotlhe mosola. BASA e tsamaisa mananeo a a farologaneng a tshegetso mo botaking jo bo akaretsang mananeo a motheo a BASA.

basa.co.za/

CAPE CRAFT AND DESIGN INSTITUTE (CCDI)

CCDI e tshegetsisa badiri ba tiro ya diatla le go thusa go golaganya batsayakarolo botlhe mo keetaneng ya kuno fa e leba kwa mmarakeng. Se se akaretsa badiri ba tiro ya diatla le badiri ba ba dirang meakanyetso, bagwebi, baemedi ba papatso, baromelantle le batlamedi ba tirelo ba ba jaaka baakanyetsi, bantshakuno, bakatise ba bokgoni, badiri ba tsweletso ya kgwebo le bakaedi. Puso le baabi ba bangwe ba matlole ba bopa karolo ya botlhokwa ya tirisano mmogo e, go aga dikamano go ralala maphata.

ccdi.org.za

KHOMIŠENE YA KOPANYO, TSEREGANYO LE THARABOLOLO YA BOTHATA

Khomišene ya Kopanyo, Tseroganyo le Tharabololo ya Bothata (CCMA) ke mokgatlo o o ikemetseng mo Aforikaborwa o o rweleng maikarabelo a go rarabolola dikganetsano mo dikamanong tsa badiri. Mokgwatiriso ga o a ikaega ka Puso. E tsamaiswa ke Mokgatlo wa Taolo mme e na le baemedi ba balekane ba bararo ba loago: badiri, kgwebo le puso. Mo webosaeteng ya CCMA o tla fitlhela dithempoleite tsa dikonteraka le matlhare a tshedimosetso a a tlhalosang ditshwanelo tse di farologaneng tsa bathapi le seemo sa bone, go farologana ka selekano le ditshwanelo tsa borakonteraka ba ba ikemetseng le go kobiwa ka tsela e e gobeletang le kgethololo mo lefelotirong. Dithempoleite tse le ditokomane di ka sitlhamololwa mo linking e e fa godimo mo webosaeteng ya CCMA.

ccma.org.za/

DRAMATIC, ARTISTIC AND LITERARY RIGHTS ORGANISATION (DALRO)

DALRO ke mokgatlo wa ditiro-ntsi wa tetlokhopi o o simolotsweng ka 1967 mme o tsamaisa (kgotsa o rebola dilaesense) dikarolo tse di farologaneng tsa tetlokhopi mo boemong jwa bakwadi, bataki le baphasalatsi. Re tlamela kgolagano fa gare ga bone le batho ba ba reboletsweng dilaesense ba ba dirisang dilwana tsa bone tsa botaki mo dikgwebong tsa bone kgotsa ditheo tsa thuto.

Dikarolokgolo tsa bone tsa botsamaisi ke ditshwanelo tsa go dira khopi le go dupolokeita dimatheriala tse dintsi ka ditsela tse di farologaneng (go tswa mo dikgatisong tse di phasaladitsweng), ditshwanelo tsa tiragatso ya baagi (go akaretsa ditshwanelo tsa serala tsa diterama tsa mmimo le diterama tsa serala) le ditshwanelo tsa go dupolokeita (di neelwa phasalatso le go dira dikhopi ka bobedi) mo dilwaneng tsa botakipono.

DALRO e na le ditumelano tsa taolelo le bakwadi ba selegae le ba boditšhaba, baemedi le baphasalatsi, le ditumelano di le mmalwa tsa dinagapedi tsa boditšhaba le mekgatlo ya malokommogo. Se se netefatsa gore badirelwa ba bone ba na le phitlhelelo mo kgobokanyong e ntsi ya dilwana tsa bone tsa botaki tsa tetlokhopi.

dalro.co.za

LEKGOTLA LA BODITŠHABATŠHABA LA DIMUSIAMO

Lekgotla la Boditšhabatšhaba la Dimusiamo (ICOM), le le tlhamilweng ka 1946, ke mokgatlo o le nosi fela wa dimusiamo le baporofeshenale ba musiamo o o nang le ntlhatebo ya lefatshe lotlhe, o o itlamileng ka papatso le tshireletso ya ngwaoboswa ya tlholego le ya setso, ya gone jaanong le ya mo isagong, e e kgonang go angwa le e e sa kgoneng go angwa. Ka maloko a le bokana ka 30,000 mo dinageng tse 137, ICOM ke neteweke ya baporofeshenale ba dimusiamo e e dirang mo maphateng a mefutafuta a a amanang le dimusiamo le ngwaoboswa. ICOM e dirile dipegelo di le mmalwa go nna mokgwatsamaiso le melawana e e utlwalang ya setho ya musiamo.

<http://icom.museum/>

BUKANA YA TSHEDIMOSETSO YA KATISSETSOTIRONG

Bukana ya Tshedimosetso ya Katissetsotirong ya VANSA e dirilwe go tswa mo maitemogelong le dithuto tsa mekgatlo ya botaki le baikatissetsotirong ba botaki go tswa mo dikarolong tse di farologaneng tsa naga, ba ba nang le maemo a a farologaneng le ditlhokego tse di farologaneng. Go ikaegile segolo bogolo

ka ditshekatsheko tsa maitemogelo a mekgatlho e le baikatisetsatirong, bukana e ya tshedimose tso e neela mekgwatiriso e e tsenyeletsang botsayakarolo, e e kgonang go dirisiwa gore mekgatlho e laole maitemogelo a a siameng, a a nang le mosola le a a rutang. Go tswela mosola ka bobedi baikatisetsatirong le mekgatlho ka boyone.

<http://vansa.co.za/professional-practice/resources-tools-1/internship-toolkit-book-1-of-the-vansa-professional-practice-toolkit-series>

THE SOUTH AFRICAN NATIONAL ASSOCIATION FOR THE VISUAL ARTS (SANAVA)

SANAVA e dira jaaka mekgatlho o e seng wa puso wa tsweliso ya botakipono mo Aforikaborwa, tshimololo ya yone e nnile kwa moragonyana ka 1851 fa go ne go simololwa Cape Fine Arts Society (CFAS). Mo dingwageng tse di fetileng, Society e godile gore e nne mekgatlho wa bosetšhaba wa bataki le barati ba botakipono. Maikaelelo mangwe a magolo a SANAVA malebana le tsweliso le tlhabololo ya bataki a malebana le botsamaisi jwa disetudio tse tharo tsa bataki tse di nang le ditlamelwana tsothe, kwa Cité Internationale des Arts in Paris, France.

sanava.co.za

VANSA LEGAL HELPDESK

VANSA e simolotse tirelo ya go tlamela tshedimose tso ya Semolao e leng Legal Helpdesk go tlamela kgakololo ya mahala ya semolao go maloko a yone. Legal Helpdesk e dira ka tirisano le Cilac, yo o tsibogelang dipotso tsa semolao beke le beke. Tsweetswee ela tlhoko: VANSA e nolofatsa tirelo e kwa ntle ga go duedisa maloko a yone. Cilac ke motlamedi yo o kwadisitsweng wa ditirelo tsa semolao mme o rwele ka nosi maikarabelo a kgakololo e e fiwang kgotsa ditirelo dipe tse dingwe tse di rebolwang. Kgakololo ya semolao e e neelwang maloko a VANSA e samagana thatathata le:

- Tetlokhopi/Boitlhamedi jwa Monagano
- Dikonteraka, Dithekiso le Ditirelo
- Dikarolo tsa Kgwebo le tsa Mekgatlho

<http://vansa.co.za/professional-practice/resources-tools-1/free-legal-advice-forvansa-members>

VISUAL ARTISTS IRELAND

Botakipono jwa Ireland bo neela tshegetso e e ka kgonang go dirisiwa go batakipono mo mefuteng yotlhe ya botaki mo ditirong tsa bone. Bo neela ditirelo, ditlabakelo le metswedithuso ya bataki, bo dira lenaneo la botaki e bile bo dira jaaka mmueledi wa dikgatlhegelo tsa bataki. VAI e tshamile manyuale wa mekgwatsamaiso wa porofesenale ka sebopego sa Kaedi ya Tsweliso ya Batakipono e e akaretsang mekgwatsamaiso ya kgwebo ya porofesenale ya bataki mo dikopong tsa semmuso tsa gore ba dire tiro ya botaki le mekgwatsamaiso ya porofesenale ya ditiro. Manyuale wa ithanete o akaretsa dibidiso le kgakololo go tswa batakeng. Le fa o tshamilwe go tswa mo bokaong jo bo farologaneng, manyuale o neela kgakololo e e siameng e e ka kgonang go dirisiwa ke motaki ope ka gore a ka buisana le go dumelana jang ka dikarolo tse di farologaneng tsa ditiro tsa bone.

<http://visualartists.ie/the-manual-a-survival-guide-for-visual-artists/>

Kaedi ya Mokgwatsamaiso o o Gaisang e neela melawanaitsholo le melawana ya mokgwatsamaiso o o gaisang wa botakipono mo Aforikaborwa. E ka dirisiwa jaaka kaedi ya gore go ka solofelwa eng le gore lephata lotlhe le tshwanetse go fitlhelela eng. E kwadilwe ka tsela e e dirang gore go nne bonolo go e dirisa gore e dirisege mo maemong a letsatsi le letsatsi.

Diteng di neela tšhono e bile di ka nna tsa fetolwa gore badiri ba tiro ya botaki mo botakiponong ba kgone go batla tshedimosetso, go buisana le go tsaya tshwetso ya gore ba dirise kaedi e jang. Maikaelelo a kaedi e ke go nolofatsa dikamano tse di tiileng, tse di itekanetseng le tse di sa gobeleteng mo botakiponong, go tshegetsa kgolo ya jone le tswelelo le tlabololo.

Kaedi e e ke kopo ya semmuso ya Lefapha la Botaki le Setso la Aforikaborwa mme e dirilwe ke Neteweke ya Botakipono ya Aforikaborwa.

www.vansa.co.za

